

UNIVERZITA KARLOVA
Právnická fakulta

Barbora Hnátová

Náboženské symboly v judikatuře
evropských soudů

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. Dr. iur. Harald Christian Scheu, Mag. phil., Ph.D.

Katedra evropského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 12.12.2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 190 161 znaků včetně mezer.

Diplomantka

V Praze dne

Poděkování

Děkuji tímto vedoucímu mé diplomové práce panu doc. Dr. iur. Harald Christian Scheu, Mag. phil., Ph.D. za motivaci, cenné připomínky, rady a konzultace při zpracovávání práce. Zároveň děkuji svým rodičům a prarodičům, kteří mi po dobu studia poskytovali podporu.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 PRÁVNÍ ZÁKLADY OCHRANY NÁBOŽENSKÉ SVOBODY V EVROPĚ	3
1.1 Náboženská svoboda v Evropské úmluvě o ochraně základních práv a svobod	4
1.1.1 Předmět náboženské svobody.....	4
1.1.2 Subjekty náboženské svobody.....	6
1.1.3 Náboženská vyznání chráněná článkem 9.....	6
1.1.4 Limity náboženské svobody.....	8
1.1.5 Vztah čl. 9 k jiným ustanovením EÚLP a protokolům k EÚLP.....	9
1.2 Náboženská svoboda a ochrana před diskriminací z náboženských důvodů v právu Evropské unie.....	11
1.3 Náboženská svoboda v evropských státech.....	12
1.3.1 Princip sekularismu a neutrality státu.....	12
1.3.2 Modely vztahu státu k náboženství a jejich vliv na úroveň náboženské svobody.....	14
2 ÚVOD DO PROBLEMATIKY NÁBOŽENSKÝCH SYMBOLŮ NA VEŘEJNOSTI	16
2.1 Náboženské symboly ve veřejném prostoru	17
2.2 Omezení náboženských symbolů na veřejnosti	20
2.3 Zákazy zahalování.....	23
3 NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY VE ŠKOLÁCH	26
3.1 Případy krucifixů a křížů ve státních školách	27
3.1.1 <i>Lautsi proti Itálii</i>	27
3.1.2 <i>Krucifixy v Bavorsku</i>	31
3.1.3 <i>Krucifixy v Dolním Rakousku</i>	32
3.2 Muslimský šátek učitelek veřejných škol	34
3.2.1 <i>Dahlab proti Švýcarsku</i>	34
3.2.2 <i>Kurtulmuş proti Turecku</i>	36
3.2.3 <i>Muslimský šátek učitelky v Německu</i>	39

3.2.4	<i>Nikáb školní asistentky ve Spojeném království</i>	41
3.3	Náboženské symboly a studenti veřejných škol.....	42
3.3.1	<i>Leyla Şahin proti Turecku</i>	42
3.3.2	<i>Džilbáb žákyně střední školy ve Spojeném království</i>	46
3.3.3	<i>Dogru proti Francii</i>	48
3.3.4	<i>Muslimský šátek v hodinách tělesné výchovy v Nizozemsku</i>	51
3.3.5	<i>Prsten čistoty v dívčí škole ve Spojeném království</i>	52
3.3.6	<i>Sikhský náramek žákyně ve Walesu</i>	53
4	NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY NA PRACOVÍŠTI	55
4.1	Muslimský šátek na pracovišti	56
4.1.1	<i>Achbita a Bougnaoui</i>	56
4.1.2	<i>Ebrahimian proti Francii</i>	58
4.1.3	<i>Muslimský šátek v kadeřnickém salonu ve Spojeném království</i>	59
4.1.4	<i>Muslimský šátek prodavačky v Belgii</i>	61
4.2	Ostatní náboženské symboly na pracovišti	62
4.2.1	<i>Eweida a Chaplin proti Spojenému království</i>	62
4.2.2	<i>Sikhský turban na pracovišti ve Švédsku</i>	65
5	NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY A OMEZENÍ Z DŮVODU VEŘEJNÉ BEZPEČNOSTI	68
5.1	Náboženské symboly při bezpečnostních kontrolách a na průkazech totožnosti.....	68
5.1.1	<i>Phull proti Francii</i>	68
5.1.2	<i>El Morsli proti Francii</i>	69
5.1.3	<i>Mann Singh proti Francii</i>	71
5.2	Zákazy zahalování na veřejnosti	73
5.2.1	<i>S.A.S. proti Francii</i>	73
5.2.2	<i>Belcacemi a Oussar proti Belgii</i>	78
	ZÁVĚR	80
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	83
	SEZNAM ZKRATEK	88

ABSTRAKT.....	89
ABSTRACT.....	90
KLÍČOVÁ SLOVA.....	91
KEYWORDS.....	92
NÁZEV PRÁCE V ANGLICKÉM JAZYCE.....	93

Úvod

Postavení náboženských symbolů v evropském veřejném prostoru se v posledních dvaceti letech stalo častým předmětem právních, sociologických či politologických debat, ale také součástí diskuzí na úrovni laické veřejnosti. Přestože některé evropské státy mají již dlouholetou zkušenost s řešením konfliktů týkajících se náboženských symbolů na veřejnosti, v jiných je tento problém zcela novým. V současnosti dochází ke zdůrazňování této problematiky zejména v souvislosti s přílivem migrantů se značně odlišným kulturním zázemím do Evropy. Jejich projevy, včetně projevů náboženské povahy, jsou pro určitou část evropského obyvatelstva jen obtížně akceptovatelné. Největší pozornost je soustředěna na náboženské symboly islámu. Zvláště ženské muslimské oděvy vyvolávají kontroverze a jejich odpůrci, kteří si přejí, aby z evropského prostoru zmizeli, často argumentují snahami o zachování veřejné bezpečnosti či ochranou před islamizací Evropy. Některé evropské státy s rozsáhlými muslimskými komunitami na situaci reagovali uložením zákonných zákazů zahalování na veřejnosti mířících zejména na muslimky nosící nikáby či burky. Vedle muslimských symbolů se státy západní Evropy musely již dříve vypořádat se symboly jiných náboženství jako sikhismu či tradičně evropského křesťanství. Lze očekávat, že se v Evropě do budoucna budeme s konflikty vznikajícími z důvodu přítomnosti náboženských symbolů na veřejnosti setkávat mnohem častěji.

Tato diplomová práce se mimo jiné pokouší přispět k výše uvedeným debatám. Klade si nejprve za cíl popsat právní základy ochrany náboženské svobody na evropském území a vysvětlit povahu náboženských symbolů jako jednoho ze způsobů projevu této svobody. Poté se soustředí na zkoumání podmínek, za kterých je možné legitimně omezovat projevy náboženského vyznání prostřednictvím symbolů, a zasahovat tak do základních práv jednotlivců. Hlavním cílem práce je provedení komparace přístupu evropských soudů k řešení otázek týkajících se přítomnosti náboženských symbolů na veřejnosti. K tomu využívá analýzy jednotlivých rozhodnutí těchto soudů, v nichž dochází k aplikaci obecnějších lidskoprávních zásad. Pojmeme evropský soud jsou pro účely této práce označovány ESLP, SDEU a národní soudy evropských států. Právě rozhodování na národní úrovni bude věnována dostatečná pozornost z důvodu, že s ohledem na absenci konsenzu o otázce

náboženských symbolů na veřejnosti, je státům ponecháván dostatečně široký prostor pro uvážení v rámci něhož, mohou samostatně rozhodovat o úpravě této problematiky.

Kromě úvodu a závěru je práce rozdělena na pět kapitol. První kapitola se věnuje právnímu základu ochrany náboženské svobody, jejíž součástí je právo na projev náboženského vyznání prostřednictvím symbolů. Zde jsou představeny klíčové mezinárodní dokumenty zaručující minimální standardy ochrany náboženské svobody v Evropě. a také způsoby, kterými upravují oblast náboženské svobody jednotlivé evropské státy. Druhá kapitola potom přibližuje význam problematiky náboženských symbolů na veřejnosti, přičemž osvětluje důležité pojmy a vysvětluje, jaká omezení mohou být v souvislosti se svobodným projevením náboženského vyznání prostřednictvím symbolů ukládána. Třetí až pátá kapitola se již zabývají jednotlivými rozhodnutími v případech souvisejících s náboženskými symboly na veřejnosti. Třetí kapitola se věnuje řešení případů přítomnosti náboženských symbolů ve školním prostředí, protože právě ve školách je s ohledem na ovlivnitelnost žáků v procesu vzdělávání kladen velký důraz na jejich ochranu před náboženskými vlivy. Tato kapitola je dále rozdělena na podkapitoly, které se věnují vyvěšování krucifixů ve třídách státních škol, nošení muslimských šátků učitelkami a profesorkami veřejných škol a náboženským symbolům nošeným žáky škol. Kapitola čtvrtá se zabývá přítomností náboženských symbolů na pracovišti. Člení se na dvě podkapitoly, z nichž jedna zahrnuje případy muslimských šátků zaměstnankyň a druhá případy ostatních náboženských symbolů na pracovišti. V páté kapitole jsou představena nejprve omezení náboženských symbolů z důvodu veřejné bezpečnosti při bezpečnostních kontrolách a na průkazech totožnosti, a poté rozhodování v souvislosti se zákazy zahalování na veřejnosti.

Jako základní studijní materiál k vypracování práce sloužila relevantní rozhodnutí a rozsudky evropských soudů v anglickém jazyce. Dalším zdrojem poznatků zde prezentovaných byla odborná literatura, zejména monografie *Law and the wearing of religious symbols: European bans on the wearing of religious symbols in education* od profesorky Howard¹, a elektronické prameny dostupné v anglickém a českém jazyce.

---

¹ HOWARD, Erica. *Law and the wearing of religious symbols: European bans on the wearing of religious symbols in education*. New York: Routledge, 2012. ISBN 9780415602648

1 PRÁVNÍ ZÁKLADY OCHRANY NÁBOŽENSKÉ SVOBODY V EVROPĚ

Prameny právní úpravy náboženské svobody v evropských státech rozdělít do dvou základních kategorií: vnitřní a vnější. Prameny vnitřní zahrnují regulaci vnitrostátními právními předpisy konkrétního státu. Vnější prameny představuje mezinárodní právo, které bylo inkorporováno do národního právního řádu. Vnitrostátní právní úprava náboženské svobody v evropských státech je zajišťována tradičními evropskými právními instrumenty. V oblasti kontinentálního právního systému je jimi především psané právo ve formě ústavní a zákonné legislativy. V tradičních zemích *common law* a zemích severské právní tradice se stanovení závazného právního režimu děje též prostřednictvím práva vytvářeného soudy či na základě ustálených právních obyčejů. Častým pramenem práva jsou státy ratifikované a je zavazující smlouvy uzavírané s náboženskými společenstvími, např. konkordáty s římskokatolickou církví. Ve státech s autonomním územním členěním jako např. federace mohou právní úpravu poskytovat také regionální a místní právní předpisy.² Ústavy, jako základní zákony evropských států, pravidelně upravují základní vztahy náboženství a státu, zejména vztah k určitému privilegovanému náboženství či církvi nebo naopak oddělení státu a náboženství, postavení náboženských společenství, jejich financování či organizované vzdělávání. Dále obsahují úpravu jednotlivých aspektů náboženské svobody jako svobodu volby náboženského vyznání, nediskriminaci, svobodu uctívání a sdružování v náboženských společenstvích. Právní pravidla obsažená v ústavách se vyznačují různou mírou obecnosti, proto zpravidla bývají konkretizována a doplňována prostřednictvím ostatních právních instrumentů. Vnitrostátní soudy mají nezastupitelnou roli při aplikaci národního práva státu. Z důvodu ochrany ústavnosti ve státech bývají vedle soudů obecných zřizovány ústavní soudy. Jedním z úkolů ústavních soudů je kontrola zákonodárce z hlediska souladu právních předpisů s ústavou. Sledují tak zachování standardů ochrany náboženské svobody a ústavního vymezení vztahu státu k náboženství a církvím.³

---

² DOE, Norman, 2011. *Law and religion in Europe: a comparative introduction*. New York: Oxford University Press. ISBN 0199604002. S. 14-20.

³ Více ke vztahu státu k církvím a náboženství v podkapitole 1.3.

Mezinárodní právo jako vnější pramen právní úpravy náboženství vznikl později než právní úpravy národní a plně se začal rozvíjet po druhé světové válce. Na území Evropy působí v oblasti garance náboženské svobody tři základní nadstátní právní úpravy, kterými jsou lidskoprávní dokumenty Organizace spojených národů („OSN“), Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod („EÚLP“) a primární právo Evropské unie („EU“). Ochrana náboženské svobody na celosvětové úrovni poskytovaná OSN má nepochybně značný význam, nicméně z důvodu rozsahu této práce není možné se jí věnovat podrobněji. Naopak, prostor bude poskytnut představení pojetí náboženské svobody a s tím souvisejících ustanovení v EÚLP a primárním právu EU, které jsou aplikovatelné pouze regionálně – pro území Evropy. Dále budou přiblíženy zásady sekularismu a neutrality státu, jejichž pochopení je nezbytné pro porozumění vztahu státu k náboženství ve vnitrostátním právu evropských států.

1.1 Náboženská svoboda v Evropské úmluvě o ochraně základních práv a svobod

1.1.1 Předmět náboženské svobody

EÚLP zakotvuje ochranu náboženské svobody ve svém čl. 9, který je věnován svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Znění prvního odstavce čl. 9 zaručuje ochranu dvou základních složek náboženské svobody – vnitřní a vnější. Vnitřní náboženská svoboda jednotlivce, tzv. *forum internum*, představuje právo jednotlivce mít vnitřní náboženské vyznání nebo přesvědčení.⁴ Podle bývalé Evropské komise pro lidská práva („EKLP“) se jedná o tu část náboženské svobody, která se se „odehrává v srdci a mysli jednotlivce“.⁵ Vnitřní náboženská svoboda je absolutní, proto ji nelze žádným způsobem omezit, nelze do ní zasahovat a není možná jakákoli její kontrola ze strany státu.⁶

Součástí *fora interna* je dále volnost náboženského vyznání svobodně změnit či být bez vyznání. Ke změně náboženského vyznání či jeho úplnému odmítnutí však nesmí být nikdo nucen. S tím souvisí zvláště otázka aktivního úsilí o cílené získávání nových

---

⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1. S. 75.

⁵ GOMIEN, Donna, 2005. *Short Guide to the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. S. 95.

⁶ SPRATEK, opt. cit., s. 76.

věřících, tzv. *proselytismu*.⁷ Šíření víry a získávání nových stoupců je bez pochyby jednou ze základních součástí existence náboženských či jiných filosofických uskupení, ale na druhou stranu může znamenat nepřiměřený zásah do náboženské svobody jednotlivce. Evropský soud pro lidská práva („ESLP“) se zabýval otázkou akceptovatelnosti různých jednání vedoucích k získávání nových následovníků a jejich souladu s čl. 9 EÚLP. Při rozhodování případu *Kokkinakis proti Řecku* vymezil základní znaky tzv. *nedovoleného proselytismu*, který za účelem získávání nových následovníků využívá různé nemorální způsoby a prostředky, zejména jim nabízí určité sociální či materiální výhody, zneužívá nezkušenost, nízký intelekt či chudobu osob a zásadně se neslučuje se náboženskou svobodou.⁸

Čl. 9 odst. 1 vyjadřuje i druhý aspekt náboženské svobody, tzv. *forum externum*, svobodu jednotlivce projevat svůj vnitřní duchovní život navenek. Čl. 9 chrání veřejné i soukromé, individuální i kolektivní projevy náboženství a víry a uvádí způsoby projevu náboženského vyznání. Výčet způsobů projevu náboženského vyznání v čl. 9 je neúplný a bývá vykládán široce. Jednotlivé způsoby projevu nejsou ve vztahu k jednotlivci ve vzájemně alternativním vztahu, např. v případě, že jednotlivec má možnost učinit projev náboženského vyznání soukromou modlitbou nevylučuje to jeho právo na účast na veřejné bohoslužbě.⁹ Při rozhodování případu *Pretty proti Spojenému království* však ESLP upozornil, že ne veškeré jednání, které je motivované náboženským vyznáním je projevem ve smyslu provádění náboženských úkonů podle čl. 9.¹⁰ Na rozdíl od *fora interna* mohou být projevy náboženské svobody navenek omezeny v případě splnění podmínek v odstavci 2.

Základní aspekty náboženské svobody v praxi existují současně, vzájemně se prolínají, a teprve naplněním každého z nich dochází k zajištění náboženské svobody jako celku. Charakter čl. 9 EÚLP s ohledem na oba aspekty náboženské svobody osvětlila EKLP při rozhodování případu *Van den Dugen proti Nizozemsku*, když uvedla, že čl. 9 „...převážně chrání sféru osobních přesvědčení a náboženských

---

⁷ TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK, 2011. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3614-3. S. 108.

⁸ Rozsudek ESLP ze dne 25.5.1993 ve věci *Kokkinakis proti Řecku*, stížnost č. 14308/88.

⁹ SPRATEK, opt. cit., s. 81.

¹⁰ Rozsudek ESLP ze dne 29. dubna června 2002 ve věci *Pretty proti Spojenému království*, stížnost č. 2346/02, bod 82. Srov.: Rozhodnutí EKLP ze dne 5. prosince 1978 ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království*, stížnost č. 7050/7.

vyznání, tj. prostor, který je někdy nazývaný *forum internum*. Navíc chrání také jednání, které úzce souvisí s těmito postoji, jako jsou akty uctívání a zbožnosti, jež jsou hlediskem praktikování náboženství či víry ve všeobecně uznávané podobě.“¹¹

1.1.2 Subjekty náboženské svobody

Jednotlivé prvky svobody náboženského vyznání zakotvené v čl. 9 EÚLP mají převážně individuální charakter a poskytují tak záruky jednotlivcům, a to nejen věřícím, ale též ateistům, agnostikům i osobám bez vyznání.¹² Jednotlivec, tj. každá fyzická osoba, je jediným konkrétně vymezeným subjektem, jemuž je náboženská svoboda zde vymezená poskytována. Kolektivní dimenze náboženské svobody je užší a neurčuje výslovně, kterých konkrétních subjektů se týká. Skládá se ze dvou částí, přičemž první z nich je obsažena ve znění čl. 9 odst. 1 EÚLP, který zakotvuje svobodu projevat náboženské vyznání nebo přesvědčení „*sám nebo společně s jinými*.“ Výraz „*společně s jinými*“ tak dává právní základ aplikaci a ochraně kolektivní náboženské svobody. Druhou část tvoří demonstrativní výčet způsobů kolektivního projevu náboženského vyznání navenek, tedy „*bohoslужbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů*.“ EKLP a později i ESLP zhodnotily, že zaručení svobody projevu náboženského vyznání církvím nebo církevním orgánům jako zástupcům věřících je legitimní, ale k tomu dodaly, že i v takovém případě nesmí zaručení kolektivních práv nikdy vyloučit výkon práv individuálních.¹³

1.1.3 Náboženská vyznání chráněná článkem 9

Dostatečně určité definici pojmů “náboženské vyznání” (*religion*) a „přesvědčení“ (*belief*) se text EÚLP a judikatura ESLP vyhýbá. Z důvodu existence velkého množství světových náboženství a neustálému vzniku nových teistických i ateistických směrů je složité vymezit definici, kterou by bylo možné aplikovat na každý individuální případ. Navíc, přestože bývá rozsah pojmů obsažených v čl. 9 EÚLP vykládán extenzivně a zahrnuje vyznání náboženská i nenáboženská,

¹¹ Rozhodnutí EKLP ze dne 22. února 1995 ve věci *Van den Dugen proti Nizozemsku*, stížnost č.22838/93, bod 1.

¹² *Kokkinakis proti Řecku*, opt. cit., bod 31.

¹³ Rozsudek ESLP ze dne 27. června 2000 ve věci *Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Francii* stížnost č. 27417/95, bod 72.

neposkytuje ochranu všem v současnosti existujícím vyznáním.¹⁴ Pro účely této práce bude používán jediný výraz „náboženské vyznání“ jako kategorie zahrnující jak „náboženské vyznání“, tak „přesvědčení“ ve smyslu čl. 9 EÚLP.

ESLP má spíše tendence zabývat se pojmem „přesvědčení“ než pojmem „náboženské vyznání“. Při rozhodování případů ESLP raději provádí rozhodnutí s odkazem na ustanovení čl. 9 odst. 2 EÚLP, než aby přímo vymezoval některý z pojmů. Nicméně v rozhodnutí ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království Velké Británie* vyslovil alespoň obecnou definici pojmu „přesvědčení“, který interpretoval jako „*názory, které dosahují určitého stupně přesvědčivosti, závažnosti, soudržnosti a důležitosti.*“¹⁵ Navíc uvedl, že pojmu „vyznání“ má významově nejbližší právě pojem „přesvědčení“, o němž uvedl, že nemůže být ztotožňován s pojmy „názory“ či „ideje“.¹⁶ Takové vymezení bylo důležité z toho důvodu, že čl. 9 EÚLP je sice na jednu stranu značně široký a pojme různá náboženská i nenáboženská vyznání, ale na stranu druhou bylo nezbytné vymezit, která vyznání a přesvědčení do rámce jeho ochrany nespádají.

V rozsudku ve věci *Eweida a další proti Spojenému království* ESLP určil, že je neslučitelné s požadavkem neutrality, aby stát posuzoval, zda mohou být jednotlivým náboženským vyznáním legitimně poskytnuty záruky zakotvené v čl. 9 odst. 1 EÚLP, v případě, že tato náboženská vyznání obecně splňují kritéria přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a významnosti.¹⁷ Z toho důvodu ESLP zavedl praxi uznávání poskytování ochrany jednotlivým vyznáním až při rozhodování konkrétních případů. ESLP jednoznačně uznal ochranu čl. 9 odst. 1 EÚLP tzv. většinovým náboženstvím, kterými jsou různé křesťanské denominace, islám, judaismus, sikhismus, hinduismus či buddhismus, ale také určitým novým náboženstvím jako jsou Svědkové Jehovovi či církve posledních dní svatých Ježíše Krista, a některým z filosofických přesvědčení, např. pacifismu, veganství či odmítání potratů.¹⁸ Povaha ustanovení čl. 9 odst. 1

---

¹⁴ COUNCIL OF EUROPE/ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, 2015. *Guide to Article 9: Freedom of Thought, Conscience and Religion* [online]. [cit. 2017-10-09]. S. 7.

¹⁵ Rozsudek ESLP ze dne 25. února 1982 ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království*, stížnost č. 7511/76, bod 36.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013 ve věci *Eweida a další proti Spojenému království*, stížnost č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.

¹⁸ COUNCIL OF EUROPE/ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, opt. cit., s. 7.

neumožňuje ESLP poskytnout taxativní výčet vyznání, jimž jsou práva zde obsažená poskytnuta, a proto zůstává otevřený.

1.1.4 Limity náboženské svobody

Svoboda náboženského vyznání zakotvená v čl. 9 EÚLP, představuje jeden ze základních pilířů demokratické společnosti, která se vyznačuje pluralitou názorů a rozhodování. Hodnota této svobody nespočívá pouze v tom, že se jedná o jeden ze základních prvků identity a života věřících osob, ale je důležitá také z pohledu fungující demokratické společnosti. Přesto jsou podle čl. 9 odst. 2 státy v případech, kdy je to pro zachování demokratické společnosti nezbytné oprávněny a povinny zasáhnout svými opatřeními do vnějších projevů náboženství a víry.

Zprv musí být omezující opatření předepsáno zákonem a musí být všeobecně přístupné a předvídatelné.¹⁹ Mohou jej představovat národní prameny práva v psané formě i v nepsané podobě. Zákonem ve smyslu čl. 9 odst. 2 tak mohou být vedle ústav, zákonů a podzákoných právních předpisů, právní obyčeje či judikatura soudů. V případě, že právo umožní rozhodování na základě uvážení veřejných orgánů, musí dostatečně jasně vymezit, jak má být vykonáváno. Druhým požadavkem je vymezení legitimního cíle, který omezení sleduje. Čl. 9 odst. 2 EÚLP uvádí veřejný pořádek, zdraví, morálku, ochranu práv a svobod druhých. Výčet má restriktivní charakter, ale ponechává státům značný prostor pro uvážení potřeby uložení omezení s tím, že podléhají kontrole ESLP. Třetím kritériem ukládání omezení je to, že musí být nezbytné v demokratické společnosti. To, co je v demokratické společnosti je obtížně interpretovatelné, a proto v případech rozhodování o oprávněnosti zásahu státu do práva na svobodu projevu náboženského vyznání poskytuje ESLP nejširší prostor pro uvážení. ESLP posuzuje nezbytnost zásahu státu na základě skutečností a okolností v daném státě pomocí třístupňového testu, kdy zjišťuje: 1) existenci naléhavé sociální potřeby, 2) přiměřenost zásahu sledovanému cíli a 3) dostatečné odůvodnění zásahu státem. Při posuzování přiměřenosti opatření je ESLP ve své kontrolní pravomoci značně omezen prostorem pro uvážení států a jeho role je spíše subsidiární.

---

¹⁹ Česká verze EÚLP „předepsáno zákonem“, anglická verze EÚLP „prescribed by law“.

Doktrína *prostoru pro uvážení* znamená diskreční pravomoc státu přijímat rozhodnutí a opatření za současného dodržování závazků z EÚLP.²⁰ Prostor pro uvážení poskytují pouze některá ustanovení EÚLP s tím, že rozsah volného uvážení států se liší. Hlavním důvodem pro volné uvážení je postavení orgánů státu, když v porovnání s ESLP mohou zhodnotit místní podmínky a potřeby s ohledem na vztah státu k náboženství na jeho území. Obecně platí, že v oblastech, v nichž praxe států v není jednotná, ale spíše rozmanitá, je prostor pro volné uvážení širší.²¹ V oblasti projevů náboženské svobody jsou státy nekonzistentní a náboženské otázky v rámci jim poskytnutého prostoru upravují různě, a proto bývá prostor pro volné uvážení vykládán široce a poskytuje státům značnou volnost úpravy limitovanou závazky z EÚLP.²² Z judikatury ESLP vyplývá nezbytnost evropského dohledu pro určení, zda státy překročily svoji diskreční pravomoc.

1.1.5 Vztah čl. 9 k jiným ustanovením EÚLP a protokolům k EÚLP

Existenci a funkci čl. 9 v rámci EÚLP nelze vnímat izolovaně, ale je zapotřebí jej aplikovat a interpretovat v rámci kontextu celé EÚLP a jejích dodatkových protokolů. Práva a svobody zaručené na jiných místech EÚLP si mohou konkurovat nebo naopak být v kolizi.²³ Ke konkurenci zaručených lidských práv dochází v případech, kdy lze na určitý skutkový stav aplikovat větší množství lidskoprávních norem.²⁴ Obecné ustanovení čl. 1 EÚLP stanoví *pozitivní povinnost* smluvních států zajistit každému, kdo podléhá jejich jurisdikci práva a svobody zaručené v Hlavě I EÚLP. Státy tak mají povinnost prostřednictvím svých opatření zajišťovat dodržování svobody náboženského vyznání, např. uložit opatření v případě, že dochází k zásahu do svobody podle čl. 9 soukromou osobou, kdy takové jednání není přičitatelné státu. Státy jsou dále povinny zaručit každému právo na přístup k soudu ve věcech zásahů do svobody náboženského vyznání podle čl. 6 odst. 1 EÚLP. Oproti pozitivní

---

²⁰ K tématu prostoru pro uvážení v souvislosti projevů náboženského vyznání: LUGATO, Monica, 2013. "Margin of Appreciation" and Freedom of Religion: Between Treaty Interpretation and Subsidiarity. *Journal of Catholic Legal Studies*. 52(49), 49-70.

²¹ OOIJEN, Hana M.A.E. van., 2012. *Religious symbols in public functions: unveiling state neutrality : a comparative analysis of Dutch, English and French justifications for limiting the freedom of public officials to display religious symbols* [online]. Portland: Intersentia [cit. 2017-10-10]. ISBN 9781780681191. S. 124

²² Více k modelům přístupu států k náboženství viz níže podkapitola 1.3.

²³ SPRATEK, opt. cit., s. 135.

²⁴ Ibid.

povinnosti státu je na tomto místě vhodné vymezit *negativní povinnost* smluvního státu, která spočívá ve výše uvedeném ukládání omezující opatření podle čl. 9 odst. 2. A dále podle čl. 15 EÚLP má stát možnost přijmout opatření k odstoupení od závazků stanovených v EÚLP, tzn. včetně čl. 9, v případě války nebo jiného veřejného ohrožení státní existence.

Nejčastější jsou případy souběhu čl. 9 s čl. 8 až čl. 11 EÚLP. Tato ustanovení se strukturálně podobají, když obsahují odstavec 2 předepisující podmínky možného omezení či zásahů do práv jimi zaručených. Nejen z tohoto důvodu bývají v některých teoretických pojednáních pojímány společně. Čl. 8 odst. 1 zaručuje právo na respektování rodinného a soukromého života, tzn. zejména jeho ochranu před jakýmkoli vnějšími zásahy. Náboženská svoboda bývá v konkurenci s právem na soukromý život např. v případech odmítání určitých druhů pokrmů z důvodů dodržování náboženských způsobů stravování.²⁵ Ochrana sféry rodinného života je poskytována dále čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP. Věta druhá čl. 2 zaručuje právo rodičů na výchovu a vzdělání svých dětí v souladu s vlastním náboženským vyznáním a filozofickým přesvědčením, a zamezuje tak indoktrinaci ze strany státu.²⁶ Čl. 2 nestanoví podmínky ukládání omezení práva na vzdělání, ale z judikatury ESLP vyplývá, že taková omezení nemohou ohrožovat samotnou podstatu práva na vzdělání, jeho účinnost, musí být předvídatelná a sledovat legitimní cíl.²⁷

Ze systematického výkladu ve spojení s čl. 14 EÚLP vyplývá, že ani ukládaná omezení nesmí být diskriminační. Ochrana před diskriminací podle čl. 14 EÚLP nemůže být pojímána samostatně a musí se vždy pojit k některému ze základních práv v EÚLP zaručených. Proto bývá právo nebýt diskriminován ve smyslu čl. 14 EÚLP označováno jako akcesorické právo. Samostatné nezávislé právo na nediskriminaci je od roku 2005 zaručeno čl. 1 odst. Protokolu č. 12 k EÚLP, který však byl ratifikován pouze menšinou států Rady Evropy, a proto v rozhodovací praxi bývá častěji aplikován čl. 14 EÚLP.

---

²⁵Např. halal úprava pokrmů u muslimů nebo košer u židů.

²⁶Rozsudek ESLP ze dne 7. prosince 1976 ve věci *Kjeldsen, Busk, Madsen a Pedersen proti Dánsku*, stížnost č. 5095/71; 5920/72; 5926/72, bod 53.

²⁷Rozsudek ESLP ze dne 10. listopadu 2005 ve věci *Leyla Şahin proti Turecku*, stížnost č. 44774/98, bod 154.

1.2 Náboženská svoboda a ochrana před diskriminací z náboženských důvodů v právu Evropské unie

Plnohodnotný katalog lidských práv EU získala až v roce 2000, kdy společně se Smlouvou z Nice přijala Listinu základních práv Evropské unie („Listina EU“). Při svém přijetí měla povahu pouhé právně nezávazné politické deklarace. Právní sílu jí později vnesla Lisabonská smlouva, které nově určila, že Listina EU je součástí primárního práva EU.²⁸ Vztah Listiny EU k EÚLP je vymezen čl. 52 odst. 3. Ten stanovuje, že pokud Listina EU zaručuje práva stejná jako EÚLP, je jejich smysl a rozsah stejný. Následně dodává, že právo unie může těmto právům poskytovat širší ochranu, než je stanovena v EÚLP. To platí i ohledně náboženské svobody, kterou zaručuje čl. 10 Listiny EU. Formulace jeho prvního odstavce se znění čl. 9 odst. 1 EÚLP velice podobá. Na rozdíl od EÚLP pak v odstavci druhém nevymezuje podmínky ukládání omezení náboženské svobody, ale výslovně zakotvuje tzv. výhradu svědomí.²⁹

S náboženskou svobodou bezpochyby souvisí zákaz diskriminace zaručený čl. 21 Listiny EU, který jako jeden z důvodů vyjmenovává náboženské vyznání. Právní úprava zákazu diskriminace je dále rozvíjena v sekundární legislativě EU. V roce 2000 došlo k přijetí směrnice Rady 2000/78/ES, která zakotvila právo na ochranu před diskriminací z důvodu náboženského vyznání nebo víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace v zaměstnání a povolání. Čl. 2 odst. 5 směrnice však, obdobně jako to činí EÚLP, stanovil, že pokud je uloženo opatření na základě vnitrostátního právní předpisu, které je nezbytné v demokratické společnosti a sleduje legitimní cíl ochrany veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku, předcházení trestným činům, ochranu zdraví a práv a svobod druhých, ustanovení směrnice se takového opatření nedotýkají. Směrnice je tedy použitelná pouze v kontextu zaměstnání a povolání, a proto okruh jednotlivců, jimž poskytuje ochranu je značně zúžen. To lze přiblížit na příkladu ze školního prostředí, kde by bylo možné aplikovat ustanovení směrnice

---

²⁸ Čl. 6 SEU.

²⁹ Tj. právo odmítnout vojenskou službu z důvodu svědomí.

v případě omezení projevů náboženského vyznání učitelů, ale v případě stejného omezení uloženého žákům nikoli.³⁰

Lisabonská smlouva v roce 2009 vnesla do preambule Smlouvy o EU („SEU“) bod druhý, ve kterém prohlašuje inspiraci EU mimo jiné evropským náboženským odkazem. Dále vložila do Smlouvy o fungování EU („SFEU“) dnešní čl. 10, v němž se EU zavazuje k boji proti diskriminaci a vyjmenovává vedle jiných i náboženské důvody. V čl. 17 SFEU vyjádřila EU svůj respekt k rozmanitosti vnitrostátních úprav vztahu státu k náboženským společenstvím a zakotvila právní základ pro řádný, otevřený a transparentní dialog mezi institucemi EU a náboženskými i nenáboženskými organizacemi.³¹

1.3 Náboženská svoboda v evropských státech

1.3.1 Princip sekularismu a neutrality státu

Právní úpravy evropských států jsou v různé míře vedeny principem sekularismu a s ním souvisejícím principem konfesní neutrality státu. Pojem sekularismus pochází z latinského *saeculum*, které v přeneseném výrazu má reflektovat vše současné, oproti náboženskému – stálému.³² V dnešní době je výraz „sekulární“ nejčastěji vysvětlován ve smyslu nespojeného s náboženskými nebo duchovními záležitostmi.³³ Sekulární stát potom je takový, ve kterém je státní moc oddělena od moci náboženské. Taková definice však není pro vymezení pojmu v kontextu současné Evropy postačující. Evropský sekularismus se uskutečňuje zejména ve dvou rovinách – politické a sociální. Politický sekularismus zahrnuje zákaz vymezení některého náboženství jako státního a odděluje politiku od náboženství. Sociální sekularismus se týká privatizace náboženství a náboženské neutrality na veřejnosti.³⁴ Míru sekularismu státu pak lze zjišťovat podle toho, v jakém rozsahu

---

³⁰ HOWARD, Erica. *Law and the wearing of religious symbols: European bans on the wearing of religious symbols in education*, opt. cit., s. 82-83.

³¹ EUROPEAN PARLIAMENT, 2017. *Fact Sheets on the European Union: Treaty of Lisbon*. [online]. [cit. 2017-10-10].

³² ABDULLAHI AHMED AN-NA'IM., 2009. *Islam and the secular state: negotiating the future of Shari'a* [online]. Cambridge, Mass: Harvard University Press [cit. 2017-11-25]. ISBN 9780674034563. S. 36.

³³ *Oxford Dictionaries: Definition of Secular* [online], 2017. [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/secular>.

³⁴ Srov.: Pojetí sociální a politické laičité v BOWEN, John R., 2004. Does French Islam Have Borders?: Dilemmas of Domestication in a Global Religious Field. *American Anthropologist*. **106**(1), 43-55.

stát uznává různé církve, jakým způsobem poskytuje finanční podpory církvím, zda zasahuje do náboženských záležitostí a naopak, jestli je zasahováno do veřejných záležitostí ze strany církví.³⁵ Příмым indikátorem vysoké míry sekularismu státu je bezpochyby ústavní zakotvení sekulární povahy státu, jak je tomu např. ve Francii nebo Turecku. Právě francouzský sekularismus, tzv. *laïcité*, je nejrozvinutější formou sekularismu, s níž se lze v Evropě setkat.

Sekularismus musí být vnímán v kontextu demokratických hodnot současné Evropy. Proto je nezbytné, aby sekulární státy zajišťovaly svobodu svědomí a náboženského vyznání, rovnost různých náboženství a vystupovaly v náboženské oblasti v souladu s principem neutrality státu. Princip neutrality státu vychází z evropské liberalistické tradice a v náboženské oblasti bývá evropskými státy rozsáhle uznáván bez ohledu na to, jaké míry sekularismu stát dosahuje. V souvislosti s ním je kladen důraz na schopnost státu zabezpečit co možná největší míru náboženské svobody při současném zajištění rovnováhy v pluralitní společnosti. Dosáhnout obou je možné pouze v případě, že stát zastává ve vztahu k náboženství neutrální postoj. Hlavními předpoklady pro zajištění neutrality státu jsou ochrana svobody náboženského vyznání a nediskriminace na náboženském základě. Princip neutrality státu je důležitý pro řádné zajištění a naplnění náboženské svobody ve státě. Zároveň, pouze nábožensky neutrální státy mohou poskytovat stejný stupeň respektu a společenské důstojnosti pro všechny občany věřící i nevěřící.³⁶ V této souvislosti ESLP zdůrazňuje roli státu jako neutrálního a nestranného organizátora vztahů ve společnosti s tím, že tato role státu přispívá k zachování veřejného pořádku, náboženskému souladu a toleranci v demokratické společnosti.³⁷ Z toho plyne, že nelze vykládat neutralitu státu jako jeho pasivitu. Stát se sice na jednu stranu zdržuje zásahů do náboženské svobody subjektů na jeho území, ale na stranu druhou v případě legitimní potřeby aktivně působí v roli nestranné autority. Hlavní funkce státu spočívá v organizaci společenského pluralismu způsobem, který zajistí, že všichni jednotlivci

---

³⁵ Towards Religious Neutrality of Public Institutions in Europe. Introduction, 2008. ERCOLESSI, Giulio a Ingemund HÄGG. *Separation of church and state in Europe: with views on Sweden, Norway, the Netherlands, Belgium, France, Spain, Italy, Slovenia and Greece*. Brussels: European Liberal Forum [etc.], s. 1-15. ISBN 9789073896406. S. 6-8.

³⁶ Ibid., s. 1.

³⁷ Rozsudek ESLP ze dne 13. února 2003 ve věci *Refah Partisi (Strana blahobytu) a další proti Turecku*, stížnost č. 41340/98, 41342/98, 41343/98 et al.

mají volnost vykonávat své náboženské vyznání a umožní autonomní existenci církví.³⁸ V případech, že aktivity věřících nebo církví kolidují s právem státu či zájmy společnosti jsou zásahy do náboženské svobody nezbytné.³⁹

1.3.2 Modely vztahu státu k náboženství a jejich vliv na úroveň náboženské svobody

Přes shodu evropských států ohledně demokratických principů, včetně sekularismu a neutrality státu, se lze setkávat s určitými rozdíly v jejich přístupu k náboženství na jejich území. Existuje množství teoretických modelů, které vztahy států k náboženství a církvím na jejich území reflektují. Jeden z pro současnou Evropu výstižných popisů volí profesor Norman Doe, který rozlišuje mezi modely spojení státu a církve, odluky státu a církve a spolupráce státu a církve.⁴⁰

Evropské formy spojení státu a církve jsou moderní, značně ovlivněné principy náboženské svobody, nediskriminace a neutrálního státu.⁴¹ Jejich základem je ústavně zakotveným úzký vztah mezi státem a státní či zavedenou církví nebo tradičním náboženstvím. Charakteristickým znakem pojení státu a církve jsou vzájemná práva a povinnosti, ovlivňování a finanční podpora ze strany státu. Spojením státu a církve se vyznačují země jako Spojené království, Řecko či Malta.

Odlukový stát se vyznačuje tím, že stát nevyjadřuje svůj vztah k žádnému z náboženství nebo církvi, naopak zdůrazňuje svůj sekulární charakter. Neznamená to však, že by stát popíral existenci a činnost církví na jeho území. Odlukové státy zaručují náboženskou svobodu a nekladou plošná omezení vzniku a uznání církví a podporují jejich rovné postavení. Pro tyto státy je však typické, že náboženství bývá v různé míře odsouváno z veřejného prostoru do soukromé sféry života. Proto zde bývají s odvoláním na princip sekularismu častěji ukládána opatření omezující svobodu projevu náboženského vyznání na veřejnosti. Odlukovými státy jsou Francie nebo Turecko.

---

³⁸ Srov.: Rozsudek ESLP ze dne 13. prosince 2001 ve věci *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldávii*, stížnost č. 45701/99, bod 130.

³⁹ Potom stát musí postupovat tak, aby omezení náboženské svobody byla uložena např. v souladu s podmínkami vymezenými v čl. 9 odst. 2 EÚLP.

⁴⁰ DOE, opt. cit. s. 28.

⁴¹ Tradiční spojení státu a církve se vyznačuje zvýhodňováním a podporou pouze státní církve a nepovolováním, příp. pouhou tolerancí působení jiných církví, přičemž značně omezují náboženskou svobodu jednotlivců. Takový tradiční režim spojení státu a církve se uplatňuje např. v Saúdská Arábii. Více: TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK, 2015. *Konfesní právo*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-118-2.

Model spolupráce se v Evropě rozšířil nejvíce. Stojí mezi dvěma předchozími modely a jedná se v podstatě jedná o jejich složeninu. Spolupracující státy jsou standardně založeny na odluce státu a náboženství a sekulárním charakteru státu, ale zároveň se vyznačují určitým právním vztahem mezi státem a církvemi na jeho území. Tento vztah je založen na smlouvami uzavřenými mezi státem a jednotlivými církvemi na jeho území, které vymezují jejich vzájemnou spolupráci v oblastech veřejného zájmu.⁴² Velmi rozvinutým stupněm koordinované spolupráce se vyznačuje Německo. Dalšími kooperačními státy jsou Portugalsko, Španělsko, Itálie, Belgie, Rakousko a většina států střední a východní Evropy.

Z výše uvedeného vyplývá, že úroveň ochrany náboženské svobody v jednotlivých evropských státech by měla shodně splňovat alespoň minimální standardy zaručené v EÚLP a primárním právu EU. Charakter konkrétních vztahů jednotlivých evropských států k náboženství však ovlivňuje rozsah zásahů státu do sféry projevů náboženské svobody. Lze pozorovat, že státy, v nichž byl zvolen odlukový model vztahu státu a církve, mívají častější tendence k zásahům do projevu náboženského vyznání. Naopak státy, které se vyznačují úzkým vztahem státu k určité církvi se mohou v oblasti omezování projevů náboženské svobody jevit pasivnější a otevřenější alternativním řešením. Typicky to lze ilustrovat na příkladech projevení náboženského vyznání prostřednictvím symbolů ve Francii jako odlukovém státu a Spojeném království jako představiteli spojení státu a církve. Zatímco ve Francii je zakázáno nošení náboženských symbolů ve školách nebo zahalování na veřejnosti, Velká Británie se takovým plošným právním úpravám vyhýbá, a naopak nošení symbolů některých náboženství na veřejnosti poskytuje právní zvýhodnění oproti obecné úpravě.⁴³ Odlišné přístupy evropských států k církvím a náboženství obecně pak bývají respektována ESLP v rámci doktríny prostoru pro uvážení i orgány EU v souladu se zněním čl. 17 SFEU.

---

⁴² DOE, opt. cit., s. 35.

⁴³ Např. Britští sikhové jsou vyňati z povinnosti nosit ochranné přilby na staveništi, při jízdě na motocyklu nebo v armádě.

2 ÚVOD DO PROBLEMATIKY NÁBOŽENSKÝCH SYMBOLŮ NA VEŘEJNOSTI

Symbyly mají významnou úlohu pro existenci společnosti i v životě jednotlivce. Prostřednictvím symbolů může jednatlivec utvářet svoji identitu a identifikovat se s určitými hodnotami, které představují. Jejich role je též integrační, když spojují osoby, které se jejich prostřednictvím vymezují vůči druhým, cizím.⁴⁴ Z hlediska společenského tak symboly napomáhají k vytváření společenských struktur a umožňují jednotlivcům lepší orientaci ve společnosti. V současnosti existuje velké množství symbolů, které plní různé funkce a liší se významem.⁴⁵ Vliv na formování společnosti mají zejména symboly reprezentující určité hodnoty nebo ideje.⁴⁶ Významný hodnotový rámec poskytuje náboženství, které bývá vyjadřováno mimo jiné prostřednictvím náboženských symbolů.

Náboženství je celosvětovým fenoménem a náboženské symboly jsou velmi důležité pro mnoho lidí na světě, protože znázorňují a vyjadřují jejich vnitřní duchovní život. Evropská populace se ve velké většině ztotožňuje s křesťanským náboženstvím, které má v současné době nejvíce následovníků na celém světě. Pro mnoho Evropanů jsou křesťanské symboly významné z náboženských důvodů, avšak někteří je vnímají také jako zástupný symbol evropské kultury. Proto bývá jejich přítomnost na veřejnosti akceptována nejen evropskými křesťany, ale obvykle i obyvatelstvem, které se hlásí k jiným náboženským vyznáním nebo je bez vyznání. Obdobný význam, jaký mají křesťanské symboly v Evropě, mívají v odlišných regionech a společnostech světa symboly jiných náboženství. Takové náboženské symboly se v posledních letech prostřednictvím migrujících osob dostávají do Evropy ve stále častěji. Snaha o nalezení vhodného řešení otázky přítomnosti takových „cizích“ i evropských „tradičních“ náboženských symbolů na veřejnosti spočívá na jednotlivých evropských státech. Přitom je velmi důležité, aby státy vedly dialog s náboženskými

---

⁴⁴ SOUKUPOVÁ, Blanka, 2016. Žlutá hvězda“ jako diskriminační označení v protektorátu Čechy a Morava. Většinové prožitky, menšinové reakce a symbolika perzekuce. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 62(1), 23-35. S. 23.

⁴⁵ Např. symboly státu či mezinárodních organizací, které vyjadřují principy a hodnoty, na kterých jsou založeny.

⁴⁶ Vedle toho existují symboly, které nejsou založeny na hodnotovém základě a mívají technický nebo informativní charakter jako např. dopravní značky či výstražná znamení.

společenstvími a komunitami, které sdílí náboženské vyznání představované symboly, o něž se jedná, a snažili se tak o zachování harmonie a předcházení konfliktů v pluralitní společnosti.

2.1 Náboženské symboly ve veřejném prostoru

Vymezení pojmu „náboženský symbol“ není zcela jednoznačné. Literatura nabízí velké množství definic z různých akademických oblastí, které se více či méně liší. Při zvážení rozdílných definic lze dospět alespoň k obecnému vymezení náboženských symbolů. Můžeme tedy obecně říci, že náboženskými symboly jsou symboly nebo oděvy, které jsou zobrazovány či nošeny z důvodu náboženství nebo víry. Z pohledu této práce je však důležité poskytnout především právní vymezení náboženských symbolů. Při zkoumání mezinárodního ani evropského práva se s žádnou výslovnou definicí toho, co je míněno pojmem „náboženský symbol“ nesetkáváme. Vodítko lze nalézt v právní literatuře Rady Evropy, která v roce 2009 vydala manuál, jehož cílem je objasnit koncept nošení náboženských symbolů na veřejnosti.⁴⁷ Manuál Rady Evropy rozlišuje užší a širší pojetí náboženských symbolů. Náboženské symboly v užším pojetí vymezuje jako tzv. předměty náboženského uctívání. Širší pojetí, které dlouhodobě zaujímá i ESLP, mezi náboženské symboly naopak zahrnuje vše, co představuje součást života věřících, tedy např. způsoby odívání, texty, nástroje, zobrazení, či stavby.⁴⁸ V širším pojetí je možné poskytnout pouze demonstrativní výčet různých předmětů, které mohou být za určitých okolností náboženskými symboly. Kategorie náboženských symbolů v širším smyslu zůstává otevřená také symbolům náboženských vyznání, se kterými současné právo prozatím nepočítá nebo je v současné době nemůže objektivně znát, protože ještě nevznikly. Umožňuje tak pružnou reakci na změny a nové symbolické projevy náboženského vyznání.

Určitý předmět, který může sám např. z religionistického pohledu jasně splňovat definici náboženského symbolu, nemusí být náboženským symbolem ve smyslu právním. Pro právní hodnocení toho, zda něco je či není náboženským symbolem má

---

⁴⁷ EVANS, Malcolm, 2009. *Manual on the wearing of religious symbols in public areas*. Strasbourg: Council of Europe Pub. ISBN 9789287166166.

⁴⁸ Ibid., s 63.

totiž samotný předmět relativně malý význam. Pro uvažování předmětu jako náboženského symbolu jsou určující dvě základní kategorie: 1) vztah nositele k předmětu a 2) způsob, jakým vnímají předmět ostatní členové společnosti. K uvedeným je zapotřebí zkoumat také, jaký význam má symbol v kontextu určité kultury.⁴⁹ V souvislosti s nošením náboženských symbolů je tedy důležité zjišťovat, zda se jedná o vztah osoby nositele k předmětu jako zprostředkovateli, jímž projevuje své náboženské vyznání. I v souvislosti se zobrazováním náboženských symbolů lze uvažovat osobu, která stojí za zobrazením určitého náboženského symbolu a má k němu určitý vztah. Dalším určujícím kritériem je, zda ostatní členové společnosti vnímají předmět jako náboženský symbol. V případě, že je tak vnímají, může nastat potřeba ve společnosti jejich existenci právně regulovat, pokud náboženský symbol má schopnost ovlivňovat nebo donucovat ostatní členy společnosti k příslušnosti k náboženskému vyznání, které znázorňuje.

Z popisu druhého kritéria vyplývá charakteristická vlastnost náboženských symbolů - jsou zrakově vnímatelné pro ostatní členy společnosti. Viditelnost náboženských symbolů je určující pro právní hodnocení, a proto nás nezajímají náboženské symboly, které zůstávají v soukromí nebo jsou nevnímatelné proto, že jsou zakryté jinou částí oděvu. Vizualní charakter náboženských symbolů se částečně odráží i v typickém pojmosloví, které bylo naznačeno již výše, kdy hovoříme o „zobrazování“ a „nošení“ náboženských symbolů. Nošení náboženských symbolů se tradičně chápe v souvislosti s náboženskými oděvy a jejich částmi, nicméně do této kategorie lze zařadit také např. symbolicky nestřižený vous. U ostatních náboženských symbolů se zpravidla hovoří o jejich zobrazování.

K tomu, aby byly náboženské symboly viditelné, musí k jejich zobrazování či nošení docházet na místech, která jsou přístupná dalším osobám, tj. na veřejnosti. Také pojem „veřejnost“ nebo „veřejný prostor“ v kombinaci s náboženskými symboly postrádá právní definici a neexistuje konsenzus o tom, co se jím obecně rozumí. ESLP zaujímá názor, že spíše než zdůrazňovat fyzický rozsah veřejného prostoru, je zapotřebí se soustředit na to, co by se dalo nazvat pojmem „veřejný život“ nebo „oblasti, v nichž je zapojena veřejnost a jsou regulovány státem.“⁵⁰ Uvedené pojetí je

---

⁴⁹ Ibid., s. 65.

⁵⁰ Ibid., s. 75-80.

extenzivní proto, aby nedocházelo k předčasnému vyčerpání pojmu se zahrnutím minimálního počtu reálných případů. Z toho vyplývá, že náboženským symbolem na veřejnosti bude každá situace, kdy může něco, co reprezentuje určité náboženské vyznání, být viděno některým dalším členem společnosti. Přitom veřejný prostor zahrnuje velké množství konkrétních míst, budov či prostorů s odlišnou povahou a významem. Charakter těchto veřejných míst může značně ovlivňovat vnímání přítomnosti určitého symbolu, a proto může dojít k jeho různému posuzování např. u soudu, ve veřejné škole, na letišti nebo na veřejném prostranství.

Přestože bylo shora vysvětleno, že charakter předmětu není pro právní posuzování náboženského symbolu hlavním určujícím, je možné pro bližší představu ilustrovat, se kterými náboženskými symboly se v evropském právním prostředí setkáváme nejběžněji. K tomu nám může pomoci pojetí náboženských symbolů v oboru religionistiky. Podle teoložky a religionistky Kateřiny Děkanovské je možné rozlišovat mezi náboženskými symboly, které mají hmotný charakter a symboly, které představují viditelnou manifestaci náboženské identity.⁵¹ Náboženské symboly hmotného charakteru mají především zvláštní náboženský význam. Jsou mezi ně řazeny soubory náboženských textů, sochy, obrazy, místa a stavby.⁵² Naopak nižším stupněm náboženské důležitosti, ale zato větším společenským významem se vyznačuje druhá kategorie – viditelné náboženské symboly. Děkanovská do této kategorie řadí křesťanský kříž a oděvy s náboženskou symbolikou.⁵³

Lze shrnout, že přestože se nám nedostává dostatečné a úplné právní definice náboženského symbolu je možné si prostřednictvím judikatury ESLP, právní literatury i s využitím ne-právních oborů udělat představu, které předměty mohou být posuzovány jako náboženské symboly. Zda se v konkrétním případě bude jednat o náboženský symbol však nespočívá v charakteru předmětu, ale závisí na množství různých faktorů a konkrétních okolností případu, přičemž poslední slovo bude mít vždy soud. Akceptace náboženského symbolu na veřejnosti potom bude záviset na jeho schopnosti ovlivnit ostatní členy společnosti, a zvláště na regulaci veřejných projevů náboženského vyznání v právu konkrétního státu.

---

⁵¹ DĚKANOVSKÁ, Kateřina, 2016. Náboženské symboly a náboženská svoboda v sekulární Evropě. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 62(1), 11-22.

⁵² Ibid., s. 13-15.

⁵³ Ibid., s. 16-18.

2.2 Omezení náboženských symbolů na veřejnosti

Při porovnání právních úprav evropských států lze do jisté míry pozorovat konsenzus o otázce náboženských symbolů. Shoda mezi státy panuje zejména v tom, že problematiku přítomnosti náboženských symbolů na veřejnosti ve svých právních předpisech povětšinou vůbec neupravují. Po dlouhou dobu taková shoda převládala téměř bezvýjimečně, nicméně změna nastala zejména v souvislosti se zvýšeným rizikem mezinárodního terorismu páchaného muslimskými radikály. Tehdy poprvé začaly evropské státy s výraznými menšinami muslimského obyvatelstva regulovat zobrazování a nošení náboženských symbolů právními předpisy. V současné době počet států, které poskytují právní předpisy omezující přítomnost náboženských symbolů na veřejnosti, vzrostl a předpokládá se, že dále vzrůstat bude. Přesto se stále převážná většina evropských států v demokraticko-liberálním duchu vyhýbá jakýmkoli právním regulacím projevů náboženského vyznání symboly.

Mnohem častěji než s plošnými zákonnými zákazy a omezeními se lze v Evropě setkat s omezeními ukládanými v konkrétních případech zobrazování nebo nošení náboženských symbolů na určitých místech nebo v určitých situacích na veřejnosti. Obecně pak taková omezující opatření států mají splňovat v podstatě stejné podmínky, jaké vyžaduje čl. 9 odst. 2 EÚLP pro ukládání omezení projevů náboženského vyznání. To znamená, že omezující opatření musí mít základ v zákoně státu, musí sledovat některý z legitimních cílů a musí být nezbytné v demokratické společnosti. Ve snaze o dosažení přiměřeného opatření musejí orgány postupovat zvláště uvážlivě, když je vyžadováno, aby pečlivě zvážily zájmy všech osob, jichž se omezení týká, a snažily se o dosažení rovnováhy mezi nimi. Státy jsou k ukládání takových omezujících opatření motivovány různými cíli. Často jsou omezující kroky učiněny za účelem ochrany veřejné bezpečnosti, veřejného pořádku, zdraví nebo morálky a ochrany práv a svobod druhých, tzn. legitimních cílů ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP.

Vyskytují se však i jiné argumenty států, které sice přímo neodůvodňují legitimitu ukládání omezujících opatření, ale značně ovlivňují jejich rozhodnutí omezení uložit. Jak již bylo zmíněno výše, evropské státy v posledních desetiletích bojují s problémem začleněním migrantů a vyznavačů jiných náboženství do společnosti. Největší problémy se týkají inkluze příslušníků islámu, což je zapříčiněno

mnohými důvody. Jedním z nich je i vzhled těchto osob. Zatímco lze říci, že muslimští muži svým vzhledem a oblečením ve společnosti výrazně nevyčnívají, velmi výraznou a odlišnou povahu má vzezření muslimských žen a dívek, a to zvláště jejich oděv. Ten se výrazně liší od současných evropských trendů a obvykle je tvořen volným oblečením a muslimským šátkem různého typu. Názory na nošení muslimských šátků jsou v Evropě rozporuplné, přičemž negativní postoje vyvěrají zejména z obav před nátlakem a snahami o proselytizaci evropské společnosti. Pro některé Evropany je muslimský šátek symbolem islámského fundamentalismu spjatého s islámským terorismem. Muslimská žena se zahalenou tváří potom může být vnímána jako potenciální ohrožení veřejné bezpečnosti.⁵⁴ To je také hlavní důvod, proč některé evropské státy přijaly legislativní opatření, která zakazují zahalování na veřejnosti. Takový přístup ale zjevně prohlubuje separaci a segregaci muslimské části obyvatelstva. Nicméně současný stav nedostatečného začlenění by neměl být přičítán pouze vládám evropských států. Svůj díl na něm má i samo muslimské obyvatelstvo, které se v některých případech o zapojení do evropské společnosti a život mimo muslimskou komunitu nepokouší.⁵⁵

S tím souvisí i skutečnost, že ne vždy jsou ukládaná omezení poslušně přijímána jednotlivci, kteří jsou jimi dotčeni. V takových případech dochází ke střetům zájmu státu na omezení náboženských symbolů na veřejnosti se zájmy jednotlivců na uplatnění jejich základních práv, nejčastěji na svobodu projevu náboženského vyznání a právo nebýt diskriminován. V případech, kdy nedochází k nalezení rovnováhy mezi orgány omezení ukládajícími a dotčenými jednotlivci, musí o důvodnosti omezení a právu jednotlivce rozhodnout soud. Domácí soudy mají důsledně zvažovat všechny okolnosti případu, za kterých došlo k uložení omezení. Zabývají se zvláště povahou takových omezení a tím, zda splňují požadované podmínky a jsou přiměřená. V případě, že jednotlivec využije všechny prostředky ochrany, které mu poskytuje domácí právo (včetně všech opravných prostředků v soudním řízení), ale není se svým tvrzením u domácích soudů úspěšný, může se obrátit na ESLP se stížností na porušení ustanovení EÚLP, který rozhodne o jejich právu s konečnou platností.

---

⁵⁴ HOWARD, *Law and the wearing of religious symbols: European bans on the wearing of religious symbols in education*, opt. cit., s. 31-32.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 32-34.

Nejčastější stížnosti týkající se omezujících opatření států v souvislosti se zobrazováním či nošením náboženských symbolů na veřejnosti namítají porušení práva jednotlivce na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP. Státy potom mohou své omezující opatření ospravedlnit dodržáním podmínek podle čl. 9 odst. 2 EÚLP, jak bylo naznačeno výše. Pokud se jednatel domnívá, že byl v souvislosti se zobrazováním nebo nošením náboženských symbolů diskriminován z důvodu svého náboženského vyznání, pohlaví nebo rasy, může se domáhat ochrany podle čl. 14 EÚLP. Státem uložené omezení přitom může být považováno za důvodné i v případě, že založilo rozdílné zacházení ve vztahu k určité skupině jednotlivců. Pak je však zapotřebí prokázat obdobně jako podle čl. 9 odst. 2 EÚLP, že odlišné zacházení sledovalo určitý legitimní cíl a omezení založilo rozumný vztah mezi způsobem jeho provedení a sledovaným cílem, přičemž je státům ponechán dostatečný prostor pro uvážení k posouzení, zda a do jaké míry může být odůvodněno odlišné zacházení v jinak obdobných situacích.⁵⁶ Kromě ochrany před diskriminací podle EÚLP je poskytována ochrana předepsaná směrnicemi Rady EU, přičemž diskriminace z důvodu náboženského vyznání, k níž dochází v zaměstnání a povolání může být napadena podle směrnice Rady 2000/78/ES, která byla zmíněna výše.⁵⁷

Jak ESLP, tak domácí soudy při hodnocení omezujících opatření mají spíše tendence shledávat důvodnost těchto opatření a rozhodovat tak ve prospěch opatření států na úkor jednotlivců. Někdy jsou však mezi soudy vedeny rozsáhlé debaty a vyjadřují a řešení případů různé názory. Rovněž s postupem času a měnícími se názory a hodnotami evropské populace soudy zaujímají jiné názory na řešení obdobné problematiky. Z toho důvodu také soudy pravidelně upozorňují, že rozhodování v konkrétní záležitosti přítomnosti určitého náboženského symbolu se týká pouze toho určitého symbolu, o němž je v daném kontextu případu rozhodováno, a že soud nemá ambice svým rozhodnutím regulovat ostatní obdobné případy. Bližšímu seznámení se s úvahami soudů při rozhodování, jejich argumentaci a přístupu k problematice omezení náboženských symbolů ve veřejném prostoru bude věnována následující kapitola.

---

⁵⁶ Ibid., s. 115.

⁵⁷ Viz podkapitola 1.2.

2.3 Zákazy zahalování

Prvním z evropských států, který zavedl plošné omezení náboženských symbolů na veřejnosti byla Francie. Historický základ francouzské úpravy lze najít již v zákoně *Loi de 1905*, který vedle provedení odluhy politické a náboženské moci do budoucna zakázal umístování náboženských znamení a symbolů na památkách a veřejných místech s výjimkou budov užívaných k náboženským obřadům, pohřebišť, muzeí a výstavních prostor.⁵⁸ V roce 2009 se francouzská parlamentní komise vyjádřila, že zahalování tváře není slučitelné s hodnotami francouzské republiky.⁵⁹ A poté, došlo v roce 2010 v parlamentu ke schválení zákona, který zakázal nošení oděvů zakrývajících tvář na veřejných místech. Přestože zákon nevyjadřoval, na které konkrétní oděvy se zákaz vztahuje, byla právní úprava vedena primárním cílem odstranit muslimskou burku a nikáb z francouzské veřejnosti.⁶⁰ Po nabytí účinnosti v roce 2011 zákon zasáhl pouze několik stovek žen, což bylo v poměru k pěti milionové francouzské muslimské komunitě.⁶¹ Přestože s porušením zákonného předpisu jsou spojovány vysoké pokuty, některé z muslimek pokračovaly v nošení burky a nikábu dále. Pouze v ojedinělých případech došlo k porušení zákona nošením jiného oděvu než muslimského šátku.⁶² V červenci 2014 ESLP „posvětil“ francouzský zákaz, když ve prospěch jeho legitimacy rozhodl v případě *S.A.S. proti Francii* týkajícího se stížnosti francouzské státní příslušnice vyznávající islám, které s účinností zákazu nebylo již nadále umožněno nosit na veřejnosti burku a nikáb.⁶³

Téměř ve stejné době jako ve Francii došlo k přijetí zákona zahalování v Belgii, který vešel v účinnost v červenci 2011.⁶⁴ Zákon obdobně jako francouzská

---

⁵⁸ Francouzský zákon *Loi de 1905*, čl. 28. K tomu více: CHELINI-PONT, Blandine a Nassima FERCHICHE, 2015. Religion and the Secular State: French Report. *Religion and the secular state: national reports issued for the occasion of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law = La religion et l'État laïque : rapports nationaux*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, s. 309-331. ISBN 978-84-8481-162-6.

⁵⁹ SCHEU, Harald Christian, 2014. Zákaz zahalování žen a náboženská svoboda v Evropě. *Jurisprudence*. 23(4), 17-23. ISSN 1802-3843. S. 18.

⁶⁰ Burka je muslimský oděv zahalující celé tělo včetně tváře, na rozdíl od toho nikáb zakrývá pouze tvář.

⁶¹ SCHEU, opt. cit., s. 22.

⁶² Např. porušení ze strany podporovatelů skupiny Pussy Riot, kteří se objevili při demonstraci v Marseille oděni do kukly. Více na Pussy Riot protesters arrested in Marseille, 2012. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/19/pussy-riot-protesters-arrested-marseille>.

⁶³ Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 1. června 2014 ve věci *S.A.S. proti Francii*, stížnost č. 43835/11. Více k rozsudku níže v podkapitole 5.2.

⁶⁴ Belgický zákon ze dne 1. července 2011, který zakazuje zahalování na veřejnosti.

úprava nevyjmenovával přímo, které druhy oděvů zákazu podléhají, ale obecně zakázal nošení oděvu, který znemožňuje identifikaci jeho nositele. V roce 2012 se zákaz dostal před Belgický ústavní soud, který rozhodl o jeho slučitelnosti ústavou Belgie. Později byl obdobně jako francouzský zákaz prostřednictvím stížnosti v případě *Belcacemi a Oussar proti Belgii* předložen k rozhodnutí ESLP.⁶⁵ V červenci 2017 ESLP rozhodl ve prospěch belgického zákazu, když své rozhodnutí opřel o svůj dřívější postoj vyjádřený v případě *S.A.S proti Francii*.

Od října 2016 je zahalování tváře zakázáno v Bulharsku, kde se zákaz týká veřejných institucí, škol, správních oblastí a veřejných služeb. Na konci roku 2016 prošel dolní komorou parlamentu částečný zákaz zahalování v Nizozemí, který se vztahuje na vyjmenovaná veřejná místa jako veřejnou dopravu, vzdělávací instituce a nemocnice, a čeká na schválení v senátu. Nejnovější zákaz zahalování platí v Rakousku. Od října 2017 se zakazuje na veřejných místech nebo ve veřejných budovách zahalování tváře oděvy nebo jinými předměty.⁶⁶

Ze shora uvedených příkladů států, které poskytují právní úpravu omezující náboženské symboly na veřejnosti, je zřejmé, že omezení jsou záměrně cílena na zahalování muslimských žen. Mezi muslimskou komunitou nepanuje shoda o nošení muslimského šátku jako obligatorního symbolu islámu, a zvláště ne o jeho podobě. Přestože velké množství muslimek nosí šátek, jen malé množství z nich jej nosí v podobě burky či nikábu. Právě burka a nikáb se nejvýrazněji odlišuje od běžných oděvů Evropanů a jeví se jako symbol nejnápadnější a zároveň nejnebezpečnější. Při ukládání zákazů státy vycházejí zejména ze snah o zajištění státních hodnot, principů demokracie, státní bezpečnosti a v neposlední řadě zájmu o ochranu práv a svobod druhých. Zejména poslední z vyjmenovaných kategorií skýtá množství prostoru pro interpretaci. Navíc, ESLP v případech namítaného střetu těchto zákazů se základními právy a svobodami jimi dotčených osob, judikuje ve prospěch legislativy států. Zůstává otázkou, zda omezení, které se vztahuje jen na malý počet osob může

---

⁶⁵ Rozhodnutí ESLP ze dne 11. července 2017 ve věci *Belcacemi a Oussar proti Belgii*, stížnost č. 37798/13. Více v podkapitole 5.2.

⁶⁶ Information: Face cover ban in Austria, 2017. In: *Europe Integration Foreign Affairs: Federal Ministry Republic of Austria* [online]. Wien [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Reise_Aufenthalt/Mehrsprachige_Informatio_n_Vollverschleierungsverbot.pdf.

znamenat z hlediska snah o dosažení sledovaných cílů přínos nebo zda naopak nebude znamenat ještě větší polarizaci názorů a separaci muslimské komunity v rámci evropské společnosti.

3 NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY VE ŠKOLÁCH

Nošení a zobrazování náboženských symbolů v oblasti vzdělávání je na úrovni evropských států dlouhodobě sporným tématem. Rozsáhlejší debaty o přítomnosti náboženských symbolů ve státních školách začaly být vedeny již před více než dvaceti lety v souvislosti se znepokojením rodičů žáků nad krucifixem ve třídách státní školy v Bavorsku. V dnešní době se největší množství případů konfliktů mezi zájmy státního školství a zájmy žáků či učitelů týká nošení muslimského šátku. Tento zlom nastal v roce 2004 v souvislosti s přijetím tzv. šátkového zákona ve Francii, který zakázal žákům základních a středních škol nosit ve škole „okázalé“ náboženské symboly. Neutrální charakter zákazu měl zaručit jeho teoretickou aplikovatelnost na všechny symboly bez rozdílu. Přitom však za okázalé, a tedy nedovolené, náboženské symboly byly označeny nápadné symboly náboženských menšin jako muslimské šátky či turbany, kdežto křesťanské křížky zůstaly nositelům tolerovány.⁶⁷ Zákaz vzbudil mezinárodní zájem a vedl k vyjádření podpory sekulárnímu školství ze strany některých dalších evropských států, které zavedly obdobná opatření ve státních školách. To však s sebou přirozeně přineslo střety mezi zájmem států na konfesně neutrálním státním školství a právy učitelů, žáků a jejich rodičů. Nejčastěji se náboženské symboly ve školním prostředí dostávaly do konfliktu s právem na náboženskou svobodu podle čl. 9 EÚLP a právem na vzdělání v souladu s vlastním náboženským vyznáním a filosofickým přesvědčením podle čl. 2 Dodatkového protokolu. Některé z těchto střetů se na základě žalob dostaly před soudy. V následujících podkapitolách bude popsán přístup některých evropských soudů při řešení případů náboženských symbolů ve školách. V následujícím bodě jsou představena rozhodnutí ESLP a ústavních soudů Německa a Rakouska v případech, v nichž hlavní úlohu sehrál krucifix či křesťanský kříž.⁶⁸ Poté bude pozornost směřována k případům nošení muslimských šátků učitelským personálem při výuce na veřejných školách v rozhodnutí ESLP v případě Švýcarska a Turecka a soudů Německa a Spojeného království. Poslední bod této kapitoly bude věnován

---

⁶⁷ ZUCCA, Lorenzo a Camil UNGUREANU, 2012. *Law, state and religion in the new Europe: debates and dilemmas*. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521198103. S. 163.

⁶⁸ Výraz má základ v latinském „crucifixus“, které znamená „ukřížován“. *Oxford Dictionaries: Definition of Crucifix* [online], 2017. [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/crucifix>.

náboženským projevům žáků, přičemž vedle dvou rozhodnutí ESLP v tureckém a francouzském případě nošení muslimského šátku bude představeno rozhodování britských soudů ohledně muslimských, křesťanských a sikhských symbolů ve státních školách.

3.1 Případy krucifixů a křížů ve státních školách

3.1.1 Lautsi proti Itálii⁶⁹

Velký senát ESLP vynesl 18. března 2011 velmi očekávaný rozsudek ve věci *Lautsi proti Itálii*, jímž povolil umístování krucifixů ve třídách italských státních škol. Rozhodnutí ESLP mělo značný dopad jak na právní, politickou a společenskou oblast, tak také na oblast čistě náboženskou. Zájem na něm projevilo množství nevládních organizací, poslanci evropského parlamentu a vlády deseti smluvních států EÚLP, které se připojily na stranu Itálie a vyjádřily svou podporu legitimitě křesťanských symbolů v evropské společnosti.⁷⁰ ESLP rozsudkem podal po letech nejistoty odpověď na zásadní otázku, zda může sám stát prostřednictvím svého vzdělávacího systému zobrazovat náboženské symboly.

Italští občané, paní Lautsi a její dva synové, podali dne 27. července 2006 stížnost k ESLP, ve které se domáhali vyslovení porušení čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP (právo na vzdělání) a čl. 9 (svoboda náboženského vyznání) a čl. 14 (zákaz diskriminace) EÚLP. Synové paní Lautsi navštěvovali italskou státní školu, ve které byl na zdech školních tříd umístěn krucifix. Na školní schůzce v dubnu 2002 vznesl manžel paní Lautsi dotaz ohledně přítomnosti náboženských symbolů ve škole, v němž se konkrétně dotazoval se na odstranění krucifixů. Vedení školy následně hlasováním rozhodlo o ponechání krucifixů ve školních třídách. Paní Lautsi rozhodnutí v červenci 2002 napadla žalobou u Správního soudu pro Benátsko, ve které namítala porušení čl. 3, 19 a 97 Ústavy Italské republiky a článku 9 EÚLP.⁷¹ V říjnu 2003 do řízení ve věci paní Lautsi vstoupil italský ministr školství, který těsně předtím

---

⁶⁹ Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 18. března 2011 ve věci *Lautsi proti Itálii*, stížnost č. 30814/06.

⁷⁰ Vláda Arménie, Bulharska, Kypru, Ruské federace, Řecka, Lotyšska, Malty, Monaka, Rumunska a Republiky San Marino.

⁷¹ Čl. 3 (zásada rovnosti), čl. 19 (náboženská svoboda), čl. 97 (zásada nestrannosti ústavních orgánů) Ústavy Italské republiky.

vydal směrnici, jíž pověřil vedení škol zajištěním přítomnosti krucifixů ve všech školních třídách. Ministr v řízení namítal neopodstatněnost žaloby paní Lautsi s ohledem na to, že přítomnost krucifixů ve třídách státních škol měla právní základ ve dvou královských nařízeních z let 1924 a 1928. V roce 2004 správní soud postoupil případ Ústavnímu soudu Itálie pro rozhodnutí o otázce ústavnosti. Ústavní soud prohlásil otázku ústavnosti za zjevně nepřipustnou z důvodu, že sporná ustanovení byla obsažena v královských nařízeních, tedy v textu, který neměl sílu zákona, ale podzákonného právního předpisů, a proto nebyl ústavně přezkoumatelný. V březnu 2005 Správní soud pro Benátsko rozsudkem zamítl žalobu paní Lautsi. Ve svém odůvodnění rozhodnutí nezpochybnil povahu krucifixu jako symbolu křesťanství, ale zdůraznil, že má také význam pro jiná vyznání a je zapotřebí jej vnímat též jako historický a kulturní symbol, který představuje „italskou identitu, jakož i rovnost, svobodu, toleranci a náboženskou neutralitu státu.“⁷² Následně se stěžovatelka odvolala k italské Státní radě (*Consiglio di Stato*), která potvrdila zamítavé rozhodnutí správního soudu. V odůvodnění navíc uvedla, že krucifix může z pohledu sekularismu plnit vysoce vzdělávací funkci, a to bez ohledu na náboženské vyznání žáků. Poté již následovalo podání stížnosti k ESLP.

Nejprve byl řešením případu pověřen jeden z malých senátů ESLP. Malý senát své rozhodování založil na názoru, že ve veřejném vzdělávání, kde je zavedena povinná školní docházka bez ohledu na vyznání, měl stát povinnost udržovat konfesní neutralitu. Popřel argumentaci italské vlády, že krucifix byl neutrálním a sekulárním symbolem italské identity, a naopak zdůraznil jeho převládající náboženský význam a s odkazem na případ *Dahlab* jej označil za „mocný vnější symbol.“⁷³ Ten mohl být žáky jakéhokoli věku vykládán jako náboženský symbol, a zároveň pro ty žáky, kteří nebyli křesťany, mohlo být jeho zobrazování „emočně rušivé.“ Krucifix ve školních třídách tak podle názoru malého senátu omezoval právo rodičů podle čl. 2 Dodatkového protokolu a právo žáků mít náboženské vyznání nebo jej nemít podle čl. 9 EÚLP. Takový zásah nemohl být ospravedlněn ani přáním rodičů-křesťanů, ani

---

⁷² Soud byl názoru, že crucifix je spíše symbol křesťanství obecně než samotného katolicismu, a proto slouží jako referenční místo (bod) pro jiná vyznání. Viz *Lautsi proti Itálii*, opt. cit., bod 1.

⁷³ Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 15. února 2001 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.

tvrzením, že krucifix symbolizoval italskou většinu. Na základě toho jednomyslně uzavřel, že práva paní Lautsi byla porušena.

Případ byl na základě žádosti italské vlády následně postoupen velkému senátu ESLP. Velký senát nejprve zdůraznil, že povinnost států respektovat náboženské vyznání rodičů podle čl. 2 Dodatkového protokolu se vztahuje též na organizaci školního prostředí. K argumentům italské vlády o povaze krucifixu se velký senát postavil dosti neurčitě. Na jednu stranu jasně uznal, že krucifix je především náboženský symbol. Na druhou ponechal dostatečný prostor pro uvážení státům, aby rozhodly, které ze symbolů představují tradici spojenou s identitou státu. Velký senát poté přešel k posuzování, zda přítomnost krucifixů ve vzdělávacích institucích italského státu představovala indoktrinaci ze strany státu. Vyjádřil názor, že rozhodnutí státu o přítomnosti krucifixů ve školních třídách spadalo do prostoru pro uvážení státu. Tento názor podle něho umocňovala skutečnost, že mezi evropskými státy neexistoval konsenzus o otázce přítomnosti náboženských symbolů ve státních školách. Velký senát dále jasně odmítl tvrzení malého senátu, že krucifix byl „mocný vnější symbol“. Podle velkého senátu nemohlo být při určování povahy krucifixu v tomto případě odkazováno na rozhodnutí *Dahlab*, když skutečnosti v obou těchto případech byly naprosto odlišné. Sám došel k závěru, že se jedná v podstatě o „pasivní symbol“, protože nebylo možné předpokládat, že by jeho vliv na žáky byl srovnatelný s didaktickým projevem nebo účastí na náboženských činnostech. Navíc uvedl, že nebyl zaznamenán žádný důkaz o tom, že by krucifix žáky jakýmkoli způsobem ovlivňoval.

Tvrzení stěžovatelky, že krucifix porušoval práva žáků a rodičů podle čl. 2 Dodatkového protokolu, bylo odmítnuto s tím, že bylo založeno pouze na jednotlivém subjektivním vnímání stěžovatelky, které nebylo dostačující. Velký senát proto přistoupil k objektivnímu zhodnocení skutečností, které by mohly porušení těchto práv zakládat. Nejprve poznamenal, že přítomnost krucifixu nebyla jakkoli spojena s povinnou výukou křesťanství. Z údajů poskytnutých italskou vládou bylo zjištěno, že školní prostředí bylo paralelně otevřeno také jiným náboženstvím než křesťanství. Žákům např. bylo umožněno nosit muslimské šátky a jiné náboženské symboly či oděvy a ve školách probíhaly oslavy ramadánu. Stát rovněž ponechával prostor alternativám umožňujícím sladit vyučování s praktikami minoritních náboženství a ve

školách poskytoval volitelnou náboženskou výuku pro všechna uznávaná náboženská vyznání. Zároveň nebylo zjištěno, že by orgány státu byly k žákům, kteří nebyli křesťané, netolerantní. Navíc podle velkého senátu stěžovatelé neprokázali, že by přítomnost krucifixu ve třídách měla za následek rozvoj vyučovacích postupů se sklonem k proselytismu.

S ohledem na výše uvedené velký senát zhodnotil, že si stěžovatelka ve vztahu ke svým dětem ponechala právo rodiče vykonávat přirozenou funkci vzdělavatele v souladu s jejím vlastním náboženským vyznáním. Při rozhodování o ponechání krucifixů ve třídách státní školy pak orgány jednaly v rámci prostoru pro uvážení státu. Velký senát tak uzavřel, že ve vztahu ke stěžovatelům nedošlo k porušení čl. 2 Dodatkového protokolu a že zároveň nevyvstala žádná samostatná otázka porušení čl. 9 a čl. 14 EÚLP.

Odůvodnění rozsudku velkého senátu ESLP sklídilo značnou kritiku. Zucca ve svém komentáři značně kritizuje velmi slabé odůvodnění rozhodnutí, které podle něho samo o sobě nebylo špatné. Jeho kritika se vztahuje mimo jiné k posouzení povahy krucifixu velkým senátem a jeho „pochybné představě“ o pasivním symbolu.⁷⁴ Je zřejmé, že velký senát neposkytl dosti přesvědčivou argumentaci, z jakého důvodu byl krucifix pasivním náboženským symbolem. Lze totiž namítat, že symboly mají vždy pasivní povahu a nevyžadují žádnou aktivní činnost po jednotlivcích, vůči kterým působí.⁷⁵ Právě pojem „aktivního symbolu“ se může nabízet jako protiklad symbolu pasivnímu.⁷⁶ Pojetí velkého senátu však spočívalo ve vymezení pasivního symbolu vůči mocnému vnějšímu symbolu, tak jak byl pojímán v případě *Dahlab*. Také Puppinc se domnívá, že opakem pasivního symbolu je aktivní symbol, k tomu však dodává, že opakem mocného vnějšího symbolu pak je „slabý vnější symbol“.⁷⁷ Slabý vnější symbol je podle něho takový, který má slabý vliv na okolí a jako příklad uvádí nošení nábožensky symbolických šperků, které mohou být zároveň pasivními symboly, když nevyžadují žádnou aktivitu ze strany druhých.⁷⁸ Síla vnějších symbolů

---

⁷⁴ ZUCCA, Lorenzo, 2013. Lautsi: A Commentary on a Decision by the ECtHR Grand Chamber. *International Journal of Constitutional Law*. 11(11), 218-229.

⁷⁵ Naproti tomu aktivní povahu může mít např. náboženský text.

⁷⁶ ZUCCA, 2013, opt. cit. s. 220.

⁷⁷ Slabým vnějším symbolem by potom mohly být šperky zobrazující např. Davidovu hvězdu, křížek nebo ruka Fatimy. PUPPINCK, Grégor, 2012. The Case of Lautsi v. Italy: A synthesis. *Brigham Young University Law Review*. 3(3), 873-927. S. 873.

⁷⁸ Ibid.

se pak odvíjí od kontextu, a zvláště kultury, v níž jsou přítomny.⁷⁹ Odůvodnění velkého senátu však žádné obdobné úvahy neobsahuje. Velký senát se spokojil s odlišením případu *Lautsi* od případu *Dahlab* pouze konstatováním rozdílů v základních skutečnostech těchto případů, a nikoli na základě vysvětlení z jakého důvodu byl muslimský šátek „mocnější“ než krucifix.

3.1.2 Krucifixy v Bavorsku

Patnáct let před rozhodnutím ESLP ve věci *Lautsi*, řešil Federální ústavní soud SRN („FÚS“) téměř totožný případ. Žáci základní školy a jejich rodiče podali ústavní stížnost proti povinnému vyvěšování krucifixů a křížů ve školních třídách v Bavorsku, které bylo zakotveno bavorským právním předpisem o základním školství. FÚS odmítl subjektivní úvahy bavorské vlády, že kříž byl pouze symbolem západní kultury poznamenané křesťanstvím, a vyjádřil názor, že kříž byl stále hlavně náboženským symbolem. Takovému náboženskému symbolu se žáci při povinné výuce na základních školách nemohly vyhnout, a byli tak nuceni studovat „pod křížem“. Z toho důvodu připevnění kříže ve školních třídách zasáhlo do negativní náboženské svobody žáků, která zahrnovala právo nepřicházet do styku se symboly náboženského vyznání, které nebylo žáky sdíleno.⁸⁰ Podle FÚS však tento zásah nebyl důvodný zejména proto, že umístění kříže ve školních třídách porušilo zásadu neutrality státu v náboženských záležitostech a filosofii života. Přitom uvedl, že po státu nebylo vyžadováno, aby se vzdal všech náboženských a filosofických odkazů při vzdělávání dětí, nicméně v oblasti povinného vzdělávání měl svou povinnost vykonávat způsobem, který nebyl proselytizující. FÚS shledal, že stát umístěním křížů ve třídách škol tuto povinnost porušil.

Lze sledovat, že v téměř identických případech Velký senát ESLP a FÚS dospěly k odlišným rozhodnutím. V jejich rozhodování je patrná částečná názorová shoda. Oba soudní orgány např. přijaly, že kříže či krucifixy jsou náboženskými symboly mající objektivně náboženský význam. Shodly se také v posouzení přítomnosti krucifixů ve školních třídách, když podle obou znamenala zásah do negativní náboženské svobody žáků. Odlišné úvahy soudů však převládaly, a

---

⁷⁹ Proto stejný náboženský symbol, např. muslimský šátek bude vnímán „mocněji“ v Polsku než v Turecku. Ibid.

⁸⁰ Rozsudek Federálního ústavního soudu SRN ze dne 16. května 1995, zn. BVerfGE 93, 1.

z hlediska konečného rozhodnutí byly významnější. Nejdůležitější rozdíl spočíval v posouzení, zda krucifixy ve třídách zasáhly do práva na náboženskou svobodu žáků a rodičů. Zatímco FÚS a také malý senát ESLP dospěly k závěru, že žáci nemohli při vyučování uniknout vlivu krucifixů, a bylo proto zasaženo do jejich negativní svobody náboženského vyznání, velký senát neshledal, že by k nějakému porušení náboženské svobody žáků vůbec došlo. Přijal navíc, že přítomnost krucifixů ve třídách státních škol nepředstavovala jakýkoli způsob indoktrinace ze strany státu. Rozhodnutí ve věci *Lautsi* nemělo žádný pozdější přímý dopad na problematiku krucifixů v Německu, protože rozhodnutí velké senátu vycházelo ze zhodnocení otázky umístění krucifixů ve školách v konkrétním státě – Itálii. Odlišné rozhodnutí FÚS v případě Bavorska tak neznamenal samo o sobě, že by se muselo přičít EÚLP. Navíc ochrana poskytovaná Základním zákonem Německa byla rozsáhlejší než ochrana zaručená EÚLP.⁸¹

3.1.3 Krucifixy v Dolním Rakousku

Jen několik dní před vynesemím konečného rozsudku velkého senátu ESLP ve věci *Lautsi* řešil Ústavní soud Rakouska obdobný případ křesťanských křížů v souvislosti se státními mateřskými školami.⁸² Stěžovatelé v něm namítali porušení čl. 9 EÚLP a čl. 2 Dodatkového protokolu ustanovením zákona o mateřských školách v Dolním Rakousku, které ukládalo povinnost umístit kříže v třídách mateřských škol v případech, v nichž většina žáků mateřské školy byla křesťanského vyznání. Rakouský ústavní soud postavil své rozhodování též na zkoumání, zda umístění křížů představovalo zásah do negativní náboženské svobody žáků. Obdobně jako FÚS shledal, že kříž byl zejména náboženským symbolem. K tomu však dodal, že s ohledem na rakouský právní systém založený na principu sekulárního vztahu státu a církve nemůže být takový kříž vykládán jako projev státu ve prospěch jakékoli církve. Napadené ustanovení předepisující umístění křížů nebylo podle ústavního soudu vedeno úmyslem nábožensky ovlivňovat děti v mateřských školách. Mateřské školy měly podle zákona připravovat děti pro nástup do školy, což mělo být vedeno s cílem rozvinout otevřenost a toleranci, a zvláště nepředpojatost v souvislosti s náboženskými

---

⁸¹ Více: LOCK, Tobias, 2012. Of Crucifixes and Headscarves: Religious Symbols in German Schools. In: HUNTER-HÉNIN, Myriam. *Law, religious freedoms and education in Europe* [online]. Burlington, VT: Ashgate Pub, s. 347-369 [cit. 2017-11-24].

⁸² Rozsudek Ústavního soudu Rakouska ze dne 9. března 2011, sp. zn. G 287/09.

a filosofickými názory. Rakouský ústavní soud došel k závěru, že výklad kříže byl ponechán dětem a jejich rodičům, a nikoli státu. Zároveň státem stanovená povinnost umisťovat kříže neznamena sama o sobě, že by stát upřednostňoval určité náboženství. K tomu ústavní soud poznamenal, že přítomnost kříže nebyla spojena s povinností účasti na jakékoli náboženské aktivitě, ani nevyžadovala identifikaci jednotlivce s vírou, již představoval. Umístění křížů ve třídách mateřských škol proto nezasahovalo do práva žáků mít či nemít náboženské vyznání podle čl. 9 EÚLP. K tomu ústavní soud připojil názor, že i kdyby kříže do práv žáků podle čl. 9 EÚLP zasahovaly, byl by tento zásah odůvodněn ochranou práv a svobod druhých. V souladu s tím rozhodl, že nedošlo ani k porušení čl. 2 Dodatkového protokolu.

Je zajímavé, že přestože rakouské rozhodnutí bylo vydáno o něco dříve než rozhodnutí velkého senátu ESLP ve věci *Lautsi*, odůvodnění obou případů se v některých bodech shodovala. Řešení obou případů se mimo jiné podobá v pojetí krucifixu/kříže jako náboženského symbolu, přičemž obě řešení uvádějí, že jeho zobrazování nezakládalo povinnost jakékoli náboženské aktivity. Oba soudy též shodně došly k závěru, že zobrazování krucifixů/křížů neporušilo jednak právo mít či nemít náboženské vyznání, ani právo rodičů vzdělávat své děti v souladu s vlastním náboženským vyznáním. Nicméně odůvodnění rozhodnutí se liší. Zatímco velký senát vyslovil, že rozhodnutí ohledně přítomnosti krucifixů ve státních školách spadá do prostoru pro uvážení státu, rakouský ústavní soud argumentoval tím, že přítomnost křížů neznamena upřednostnění určitého náboženství státem z důvodu principu sekularismu, který je příznačný pro rakouský právní řád. Trofaier-Leskovar tvrdí, že rozhodnutí Ústavního soudu Rakouska se může jevit jako přesvědčivější.⁸³ To zdůvodňuje tím, že ústavní soud vycházel ze zhodnocení souladu přítomnosti krucifixů ve školách s čl. 9 EÚLP, který předepisuje přísné podmínky pro odůvodnění omezení náboženské svobody v něm garantované. Na rozdíl od toho, velký senát ESLP se spokojil s odůvodněním vyjadřujícím nepřekročení značně širokého prostoru pro uvážení podle čl. 2 Dodatkového protokolu spolu s konstatováním, že nevyvstala samostatná otázka podle čl. 9 EÚLP.⁸⁴

---

⁸³ TROFAIER-LESKOVAR, Valerie, 2011. The Crucifix in the Kindergarten. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. 5(2), 246-250. S. 248.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 249.

3.2 Muslimský šátek učitelek veřejných škol

3.2.1 Dahlab proti Švýcarsku⁸⁵

Prvním z významných případů nošení muslimského šátku ve školním prostředí, který se objevil před ESLP byl případ švýcarské učitelky paní Dahlab. Přestože stížnost v tomto případě byla prohlášena za nepřijatelnou, odůvodnění odmítnutí stížnosti je významné z hlediska posouzení povahy a významu muslimského šátku ve školním prostředí. Dahlab byla učitelkou na základní škole v Ženevském kantonu. V roce 1991 konvertovala k islámu a začala při vyučovacích hodinách nosit muslimský šátek z důvodu dodržování pravidla stanoveného v Koránu, podle něhož bylo ženám nařízeno zahalovat se v přítomnosti mužů a dospívajících chlapců. Později bylo o skutečnosti, že Dahlab pravidelně nosí muslimský šátek do vyučovacích hodin informováno kantonální Ředitelství pro základní vzdělávání. Ředitelství následně vzneslo požadavek, aby Dahlab v době výkonu profesních povinností nenosila muslimský šátek z důvodu jeho neslučitelnosti s čl. 6 zákona o veřejném vzdělávání. Dahlab se proti tomu odvolala k Ženevské kantonální vládě, která její odvolání zamítla. Následovalo veřejnoprávní odvolání ke Federálnímu soudu Švýcarska, který rozhodnutí vlády potvrdil. Dahlab se proto obrátila na ESLP, kde si stěžovala, že zákazem nosit muslimský šátek při výuce došlo k porušení jejího práva projevat náboženské vyznání podle čl. 9 EÚLP. Dále tvrdila, že zákaz uložený švýcarskými orgány znamenal diskriminaci z důvodu pohlaví ve smyslu čl. 14 ve spojení s čl. 9 EÚLP, protože učitel-muslim, mohl ve státní škole vyučovat bez toho, že by podléhal nějakému zakazu.

ESLP ve svém odůvodnění poznamenal, že v demokratických společnostech, kde společně existuje několik náboženství v rámci téže populace, může být nezbytné stanovit omezení svobody náboženského vyznání za účelem usmíření zájmu různých skupin a zajištění, že svoboda každého bude respektována. V tomto případě shledal, že zákaz byl předepsán zákonem ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP, když rozhodování školských orgánů bylo umožněno na základě čl. 6 a čl. 120 odst. 2 kantonálního zákona z listopadu 1940 a dále došel k závěru, že zákaz sledoval legitimní cíle ochrany práv a svobod druhých, veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku. Při posouzení, zda opatření

---

⁸⁵ *Dahlab proti Švýcarsku*, opt. cit.

bylo nezbytné v demokratické společnosti, ESLP zopakoval, že smluvní státy mají určitý prostor pro uvážení při posuzování potřeby zásahu a jejího rozsahu, přičemž rozhodnutí v rámci tohoto prostoru pro uvážení podléhá evropskému dohledu. Proto ESLP zjišťoval, zda domácí opatření byla zásadně odůvodněné, a zda důvody se jevíly jako „relevantní a dostatečné“ a přiměřené sledovanému legitimnímu cíli. Při posuzování přiměřenosti opatření přitom uvažoval jednání stěžovatelky proti ochraně práv a svobod druhých.

ESLP nejprve zopakoval několik bodů, k nimž dospěl Federální soud. Ten rozhodl, že v případě stěžovatelky se zákaz nosit muslimský šátek vztahoval pouze k její činnosti učitelky a byl odůvodněn ochranou náboženských práv jejích žáků, ostatních žáků školy a rodičů žáků, a zachováním principu konfesní neutrality ve školách. Federální soud nejprve vzal v úvahu samotnou povahu povolání učitelů státních škol, kteří působili jednak jako vzdělávací autority a zároveň byli představiteli státu, a poté zvážil zájem na zajištění neutrality státu ve vzdělávacím systému proti právu na projev náboženského vyznání stěžovatelky. Dále konstatoval, že učitelé státních škol musí tolerovat přiměřená omezení jejich náboženské svobody. Došel k závěru, že zásah do práva stěžovatelky projevovat náboženské vyznání byl odůvodněn potřebou ochrany práva žáků státních škol na výuku v kontextu konfesní neutrality. Ve vztahu k požadavkům ochrany práv a svobod druhých a zachování veřejného pořádku a bezpečnosti ESLP přitom bral plně v úvahu náboženské vyznání. Bylo také jasné, že rozhodnutí Federálního soudu nebylo založeno na výhradách ke stěžovatelčině náboženskému vyznání, ale na sledování těchto legitimních cílů.

ESLP zjistil, že stěžovatelka nosila muslimský šátek po dobu 3 let bez povšimnutí jak ze strany ředitele školy a školního inspektora, tak ze strany žáků a jejich rodičů. Nikdy zároveň nebyly vzneseny žádné výhrady či komentáře k obsahu a kvalitě jí poskytované výuky. To však nebránilo tomu, aby se ESLP podrobně zabýval tím, jaký dopad mohl takový „mocný vnější symbol“ jako muslimský šátek mít na svobodu náboženského vyznání velmi mladých dětí. Žákům stěžovatelky bylo mezi 4 až 8 lety, což je věk, v němž jsou snadněji ovlivnitelní než starší žáci. Nebylo proto možné bezvýhradně popřít, že nošení muslimského šátku nemohlo mít proselytizující účinky. Navíc, jak již poznamenal Federální soud, se podle ESLP požadavek nošení muslimského šátku se obtížně vyrovnával s genderovou rovností. Proto se jevílo

obtížným sladit nošení muslimského šátku s poselstvím tolerance, úcty k druhým a zásadám rovnosti a nediskriminace, které by měli všichni učitelé v demokratické společnosti předávat svým žákům. Na základě porovnání práva stěžovatelky na projev náboženského vyznání a potřeby ochrany žáků zachováním náboženské rovnováhy ESLP vyjádřil názor, že zejména s ohledem na nízký věk žáků ženevské orgány nepřekročily prostor pro uvážení. Ve světle výše zmíněných úvah pak došel k závěru, že napadený zákaz byl zásadně odůvodněný a přiměřený cíli ochrany práv a svobod druhých, veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti. Zároveň se jednalo o opatření „nezbytné v demokratické společnosti“ ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP.

K namítanému porušení čl. 14 EÚLP poznamenal, že opatření nebylo proti stěžovatelce uloženo z důvodu její příslušnosti k ženskému pohlaví, ale sledovalo legitimní cíl zajištění neutrality státního systému základního vzdělávání. Takové opatření pak mohlo být stejně tak uloženo muži, který by za obdobných okolností nosil oděv, jež by jednoznačně označoval jeho náboženské vyznání. ESLP uzavřel, že obě části stížnosti byly zjevně neopodstatněné ve smyslu čl. 35 odst. 3 EÚLP, a proto musely být zamítnuty v souladu s čl. 35 odst. 3 EÚLP. Z těchto důvodů soud většinou prohlásil stížnost za nepřijatelnou.

3.2.2 Kurtulmuş proti Turecku⁸⁶

Jiným případem, v němž ESLP využil některých principů, které stanovil při rozhodování v případě Dahlab byl případ z tureckého vysokoškolského prostředí turecké občanky, profesorky Istanbulské univerzity paní Kurtulmuş. Kurtulmuş začala svoji profesní kariéru v roce 1982. V roce 1998 byla disciplinárně prošetřována na základě obvinění, že nedodržela právní předpisy týkající se odívání státních zaměstnanců, když nosila při výuce na univerzitě muslimský šátek. Kurtulmuş obdržela množství slovních i písemných upomínek, ale pokračovala nadále v nošení muslimského šátku. Následkem toho byla nejprve disciplinárně potrestána za pokračování v nošení muslimského šátku při vyučování, a poté byla vyrozuměna, že nedodržováním předpisů o oděvu státních zaměstnanců se podle předpisu o disciplinárním řízení považovalo, že ze své pozice odstoupila. Kurtulmuş se bránila u

---

⁸⁶ Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 24. ledna 2006 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *Kurtulmuş proti Turecku*, stížnost č. 65500/01.

Istanbulského správního soudu, který se usnesl, že rozhodnutí mělo dostatečný právní základ a bylo vydáno v souladu s relevantními procesními předpisy. Proti rozhodnutí se proto odvolala k Nejvyššímu správnímu soudu. Ještě před tím, než soud vydal rozhodnutí, stal se v září 1999 účinným zákon č. 4455, který poskytoval amnestii týkající se sankcí za disciplinární přestupky veřejných zaměstnanců. S odkazem na tento zákon Nejvyšší správní soud rozhodl, že nebylo nutné meritorně přezkoumat odvolání, když na základě amnestie byly zrušeny všechny sankce uložené za disciplinární přestupky. Nicméně Kurtulmuş trvala na svém a podala žádost na obnovu řízení a zrušení rozsudku Istanbulského správního soudu. Nejvyšší správní soud, aniž by nařídil jednání, potvrdil rozsudek Správního soudu v Istanbulu

Stížností před ESLP se Kurtulmuş poté domáhala určení, že zákaz nošení muslimského šátku při výuce porušil její právo svobodně projevovat náboženské vyznání podle čl. 9 EÚLP. Tvrdila, že rozhodnutí v disciplinárním řízení, jímž byla považována za odstoupenou porušilo její práva zaručená v čl. 8, 9 a 10 EÚLP. Dále namítala diskriminaci ve smyslu čl. 14 EÚLP ve spojení s čl. 9 a 10 a také diskriminaci z důvodu pohlaví, když muslimští učitelé mohli své povolání vykonávat bez omezení. ESLP nejprve shledal, že i přes přijetí pro stěžovatelku příznivých opatření na základě zákona o amnestii, musí pokračovat v přezkumu stížnosti. Přitom ve světle její stížnosti zkoumal, zda pravidla o odívání veřejných zaměstnanců založila porušení jejího práva na projev náboženského vyznání, když se stěžovatelka domnívala, že jako muslimka měla povinnost nosit muslimský šátek. Stěžovatelkou napadený zásah orgánů státu měl podle ESLP beze sporu právní základ v tureckém právu a zároveň sledoval legitimní cíle ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP, a to ochranu práv a svobod druhých a ochranu veřejného pořádku. Přezkum vyžadovalo zejména posouzení domácích soudů o zásahu jako „nezbytném v demokratické společnosti“.

ESLP poznamenal, že předpis o pravidlech odívání se použil stejně na všechny státní zaměstnance bez ohledu na jejich funkce nebo náboženská vyznání. Přitom veřejní zaměstnanci jednali při výkonu svých povinností jako představitelé státu, a proto právní předpisy vyžadovali, aby udržovali svůj neutrální vzhled za účelem dodržení principu sekularismu a jeho důsledku – neutrality veřejné služby. Nebylo pochyb o tom, že Kurtulmuş převzala status státního zaměstnance svobodným projevem vůle. Jako vysokoškolská lektorka, a tudíž osoba v pravomoci univerzity a

představitelka státu, si nemohla nebýt vědoma pravidel, která po ní požadovala neprojevat své náboženské vyznání na veřejnosti okázalým způsobem. S odkazem na případ *Şahin* ESLP zopakoval, že princip sekularismu je bezpochyby jednou ze základních zásad tureckého státu.⁸⁷ Proto nikoli výhrady k tomu, jak jednotlivci odívají z důvodu svého náboženského vyznání, ale právě zásada sekularismu byla nejdůležitější úvahou a základem pro předpisy požadující neutrální odívání státních zaměstnanců. K tomu dále poznamenal, že již ve své dřívější judikatuře uznal, že demokratický stát může po svých veřejných zaměstnancích požadovat věrnost ústavním zásadám, na nichž je založen.

K námitce Kurtulmuş, že poměrně dlouhou dobu nosila muslimský šátek bez povšimnutí univerzitních orgánů, ESLP zhodnotil, že skutečnost, že některý právní předpis byl v konkrétním případě aplikován méně přísně neznamená, že není nadále právně závazným a odůvodněným. ESLP vzal v úvahu též prostor pro uvážení ponechaný státu pro určení povinností učitelů ve státním vzdělávacím systému. V této souvislosti zmínil výše uvedený případ *Dahlab*. V případě Kurtulmuş byla napadená pravidla odůvodněná zásadou neutrality veřejné služby a státního vzdělávacího systému a principem sekularismu. S odkazem na případ *Şahin* ESLP určil, že volba rozsahu a formy takových pravidel spadá do prostoru pro uvážení jednotlivých států, a z toho důvodu musejí být odlišnosti mezi pravidly v různých státech považovány za učiněné v rámci prostoru pro uvážení. S ohledem na výše uvedené a na prostor pro uvážení poskytnutý státům v této oblasti, ESLP došel k závěru, že zásah byl zásadně odůvodněný a přiměřený sledovanému cíli. Z toho důvodu prohlásil stížnost za nepřijatelnou.

Obdobně jako v případě *Dahlab* ESLP ke stížnosti podle čl. 14 EÚLP poznamenal, že pravidla o nošení muslimského šátku nejsou spojena s náboženskou příslušností nebo pohlavím osob, kterých se týkají, ale sledují legitimní cíl ochrany veřejného pořádku a práv a svobod druhých. Zjevným účelem těchto pravidel je udržení principu sekularismu ve vzdělávacích institucích a zásady neutrality veřejné služby. Navíc mužští členové personálu podléhají analogickým pravidlům, která po

---

⁸⁷ Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 10. listopadu 2005 ve věci *Leyla Şahin proti Turecku*, stížnost č. 44774/98. Viz níže bod 3.3.1.

nich požadují, aby neprojevovali náboženské vyznání okázalým způsobem. Úvahy, které ESLP přivedly k závěru, že nedošlo k žádnému porušení čl. 9 EÚLP se použily rovněž na řešení namítaného porušení čl. 14 EÚLP. Z výše uvedených důvodů ESLP shledal obě části stížnosti zjevně neopodstatněné, odmítl je a stížnost prohlásil za nepřijatelnou.

3.2.3 Muslimský šátek učitelky v Německu⁸⁸

Paní Ludin byla německá občanka afgánského původu. V průběhu její přípravy na povolání učitelky jí bylo povoleno, aby nosila hidžáb. Když se ale následně ucházela o stálé místo učitelky ve státní základní škole v Bádensku-Württembersku, byla odmítnuta. Ludin v souvislosti s tím požadovala u německých nižších soudů ochranu práva na rovný přístup k veřejné funkci podle čl. 33 odst. 2 a čl. 33 odst. 3 německého Základního zákona, ale její žádost byla vždy zamítnuta. Nakonec se obrátila na Federální ústavní soud („FÚS“) s ústavní stížností, ve které namítala porušení ústavně zaručeného práva na svobodu náboženského vyznání a práva na rovný přístup k veřejné funkci bez diskriminace.⁸⁹

FÚS rozhodl, že ústavní stížnost Ludin byla důvodná. Přitom zdůrazňoval, že rozhodnutí nemělo obecně určovat, zda by učitelům mělo být povoleno nošení muslimského šátku při výuce ve škole. Jednalo se spíše o rozhodnutí, zda odmítnutí zaměstnat učitele na tomto základě znamenalo zásah do základního práva podle čl. 33 odst. 2 a čl. 33 odst. 3 Základního zákona. Vzhledem k tomu, že spolková země nepřijala právní předpisy, které by výslovně po učitelích požadovali, aby se zdrželi nošení náboženských symbolů ve vyučovacích hodinách, byl případ posuzován podle Základního zákona. FÚS odkazoval na německou doktrínu, podle které zásahy do základních práv musely mít zákonný základ, přičemž silnější zásah vyžadoval přesnější zákonný základ.⁹⁰ FÚS pro posouzení toho, zda zákaz nošení muslimského šátku při výuce znamenal zásah do svobody náboženského vyznání, použil subjektivní test, když zákaz uvažoval z pohledu ženy, která jím byla dotčena. Pokud považovala nošení muslimského šátku za odpovídající jejímu náboženskému vyznání, znamenal zákaz jeho nošení zásah do její náboženské svobody.

---

⁸⁸ Rozsudek Federálního ústavního soudu SRN ze dne 24. září 2003, zn. BVerfGE 108, 282.

⁸⁹ Svoboda náboženského vyznání podle čl. 4 odst. 1 a 2 Základního zákona SRN.

⁹⁰ Tzv. *Wesentlichkeitstheorie*.

K povaze muslimského šátku FÚS uvedl, že na rozdíl od křesťanského kříže není sám o sobě náboženským symbolem.⁹¹ Účinky náboženského symbolu získává až ve spojení s osobou nositele a jeho chováním. V případě Ludin shledal, že šátek měl povahu náboženského symbolu a jako takový, se mohl při vyučovacích hodinách dostat do konfliktu s negativní náboženskou svobodou žáků. Negativní svobodu žáků vykládal jako právo nebýt vystavován kultickým aktům a symbolům přímo představujícím náboženství nebo víru, které jednotlivec nesdílí.⁹² FÚS upozornil, že při posuzování zásahu do negativní svobody bylo zapotřebí rozlišovat dvě různé situace. V případě, že situace byla vytvořena státem, kdy jednotlivec byl bez jakékoli možné alternativy vystaven určitému náboženskému symbolu, mohlo dojít k ohrožení práva žáků i jejich rodičů na vzdělání v souladu s jejich náboženským vyznáním. Tak tomu bylo např. v případě bavorských krucifixů. V případě Ludin však tolerování nošení muslimského šátku zákonodárcem nemohlo být samo o sobě přičítáno státu a vykládáno tak, že se stát ztotožňoval s určitým náboženstvím. FÚS zhodnotil, že nábožensky motivovaný oděv učitelů představuje „abstraktní nebezpečí“ pro klidné fungování školy a poskytování výuky. Aby nošení muslimského šátku mohlo být zakázáno, musí mít formu zákonného předpisu, a nikoli rozhodnutí orgánu veřejné moci. Z těchto důvodů FÚS rozhodl, že muslimský šátek Ludin neznamenal konkrétní a stále ohrožení klidného fungování školy a jeho zákaz byl nezákonným zásahem do práva na svobodu náboženského vyznání.

Rozsudek FÚS měl vliv na následnou legislativu spolkových zemí, když jim ponechal na individuálním rozhodnutí, zda poskytnou zákonný základ omezením náboženských symbolů ve veřejných funkcích či nikoli. FÚS přitom nijak nenaznačil, jakým způsobem, a zda vůbec by měl být takový zákonný základ poskytován. Zdůraznil však, že v souladu se Základním zákonem neměla zákonná omezení ústavních práv vést k diskriminaci určitých náboženství. Soudci, kteří hlasovali proti rozhodnutí FÚS, ve svém disentu vyjádřili nesouhlas s tím, že se soud nedostatečně zabýval zásahem do práv rodičů a žáků. Podle nich byl muslimský šátek výrazný a měl objektivní náboženský, politický a kulturní význam. Proto bylo pravděpodobné, že zasahoval do negativní náboženské svobody žáků a rodičů a do práva rodičů na

---

⁹¹ Srov.: viz výše 3.1.2. Rozsudek FÚS, zn. BVerfGE 93, 1, opt. cit.

⁹² Čl. 4 odst. 2 a 3 Základního zákona SRN.

vzdělání.⁹³ K tomu zdůraznili, že nošení symbolického oděvu jednoznačně naznačuje náboženské nebo ideologické přesvědčení učitele, a proto se ve škole může dostat do konfliktu s názory žáků a učitelů, kteří jsou jiného náboženského vyznání. Navíc může ovlivňovat negativní svobodu náboženského vyznání žáků, když se v době přítomnosti učitele ve třídě nemohou takové demonstraci náboženského vyznání vyhnout.

V této souvislosti lze krátce zmínit i další případ, který byl o něco později rozhodován soudy v Bádensku-Württembersku a znovu se týkal učitelky, která do vyučovacích hodin nosila muslimský šátek. Paní Doris Graber v roce 1984 konvertovala k islámu a od roku 1995 začala nosit muslimský šátek při výuce.⁹⁴ V roce 2004 jí bylo nařízeno, aby muslimský šátek odložila. Proti tomuto nařízení se s žalobou obrátila na Správní soud ve Stuttgartu. Ten rozhodl, že nařízení znamenalo porušení principu rovného zacházení proto, že jeptiškám bylo ve státních školách povoleno nosit hábity. Škola se proti takovému rozhodnutí odvolala a Státní správní soud pro Bádensko-Württembersko zrušil rozhodnutí, když došel k závěru, že učitelka nošením muslimského šátku porušovala svou povinnost udržovat projevy náboženského vyznání mimo školní třídu. Soud poznamenal, že rozhodnutí povolit jeptiškám nosit hábity bylo historicky zvláštním případem na unikátním smluvním základě.

3.2.4 Nikáb školní asistentky ve Spojeném království⁹⁵

Soudy Spojeného království se zabývaly případem paní Azmi, muslimky, která působila jako bilingvní podpůrný pracovník ve škole, kterou navštěvovali děti ve věku 7-11 let. Při pohybu v prostorách školy bylo Azmi povoleno nosit nikáb, ale nikoli při práci s dětmi z důvodu, že by to mohlo překážet komunikaci s nimi. Azmi s odložením nikábu před dětmi nesouhlasila, a následkem toho jí byl pozastaven výkon funkce. Azmi proto zahájila soudní řízení před Pracovním soudem v Londýně, v němž namítala přímou a nepřímou diskriminaci, obtěžování a viktimizaci z důvodu jejího

---

⁹³ Čl. 6 odst. 2 Základního zákona SRN.

⁹⁴HUMAN RIGHTS WATCH, 2009. *Discrimination in the name of neutrality: headscarf bans for teachers and civil servants in Germany* [online]. New York: Human Rights Watch [cit. 2017-10-25]. S. 32-33.

⁹⁵ Rozsudek Odvolacího pracovního soudu Spojeného království ze dne 30. března 2007 ve věci *Azmi v Kirklees Metropolitan Borough Council*, zn. EAT/0009/07.

muslimského náboženského vyznání, přitom nenamítala porušení jejího práva na projev náboženského vyznání.

Pro posouzení namítané přímé diskriminace, soud uvažoval jednotlivce ve stejném postavení, který nebyl muslimem, ale při práci s dětmi si zakrýval tvář z jakéhokoli jiného důvodu. Soud zhodnotil, že takový jednatel by byl stejně jako Azmi požádán o odkrytí tváře, protože jakékoli zahalení tváře znamenalo omezení možnosti efektivně komunikovat s dětmi. Azmi proto neprokázala, že s ní bylo jednáno méně příznivě než s jakoukoli jinou osobou za obdobných okolností. K tvrzení nepřímé diskriminace soud zhodnotil, že požadavek odkrytí tváře sice znamenal určité znevýhodnění náboženského vyznání Azmi, ale sledoval legitimní cíl zvyšování úrovně vzdělání žáků. Pracovní zařazení Azmi spočívalo v podporování dětí etnických menšin, z nichž pro většinu byla angličtina druhým jazykem. Proto bylo velmi důležité, aby mohla s dětmi komunikovat úplně, což znamenalo také používat výrazy tváře a ústa. Soud posoudil opatření jako přiměřené z následujících důvodů. Orgány nevyjádřily požadavek o odložení nikáb bezprostředně po nástupu Azmi do práce, ale až po nějakém čase, po který jeho nošení tolerovaly a v němž ředitel školy sledoval výuku a asistenci dětem ze strany Azmi. Dále bylo významné, že zákaz nošení nikábu nebyl úplný, ale se vztahoval pouze na dobu práce s dětmi. A v neposlední řadě soud zjistil, že škola zvážila různé jiné způsoby přizpůsobení přání Azmi nosit nikáb. Pracovní soud tak shledal, že požadavek školy na odložení nikábu v době práce s dětmi nezaložil přímou nebo nepřímou diskriminaci z důvodu náboženského vyznání, a také že neznamenal obtěžování. Azmi se se později odvolala, ale odvolací pracovní soud souhlasil se zjištěním pracovního soudu ve všech bodech, a navíc vyzdvihl zvláště řádný a citlivý způsob, jakým ředitel a místní vzdělávací orgány věc řešili.

3.3 Náboženské symboly a studenti veřejných škol

3.3.1 Leyla Şahin proti Turecku⁹⁶

Případ studentky Lékařské fakulty Istanbulské univerzity Leyly Şahin je jedním z nejvýznamnějších rozsudků ESLP, který se týká nošení nábožensky symbolických oděvů na veřejnosti. Şahin pocházela z tradiční muslimské rodiny a

---

⁹⁶ *Leyla Şahin proti Turecku*, opt. cit.

považovala za svou povinnost nosit muslimský šátek. Když byla v srpnu 1997 zapsána ke studiu na Istanbulské univerzitě, pokračovala v nošení muslimského šátku. V únoru 1998 byl vydán oběžník prorektora univerzity, který studentům, kteří měli vousy a nosili muslimské šátky, napříště odepřel účast na přednáškách a cvičeních. Şahin se požadavku oběžníku nepodřídila, a proto jí následně nebylo umožněno skládat zkoušky, účastnit se přednášek a zapisovat si vyučované předměty. Následně bylo Şahin uděleno disciplinární varování za porušování pravidel o odívání. Z důvodu účasti na nepovoleném shromáždění namířeném proti těmto pravidlům ji dále byla uložena disciplinární sankce přerušení studia na jeden semestr. Disciplinární tresty byly v červnu 2000 na základě amnestie zrušeny. Şahin od září 1999 pokračovala ve studiu medicíny na Vídeňské univerzitě.

V červenci 1998 Şahin předložila věc ESLP, kde namítala porušení práva na soukromí podle čl. 8, práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9, práva na svobodu projevu podle čl. 10 EÚLP, práva na vzdělání podle čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP a práva nebýt diskriminován podle čl. 14 ve spojení s čl. 9 EÚLP. Věcí se zabýval jeden ze senátů ESLP, který v červnu 2004 jednomyslně rozhodl, že stěžovatelčino právo podle čl. 9 EÚLP nebylo porušeno a že nevznikly žádné samostatné otázky v souvislosti s čl. 8, čl. 10, čl. 14 ve spojení s čl. 8 a čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP. Stěžovatelka proto ESLP požádala o postoupení věci Velkému senátu ESLP, čemuž bylo následně vyhověno.⁹⁷

Velký senát uznal, že omezení nošení muslimského šátku na univerzitě stanovené oběžníkem prorektora, představovalo zásah do svobody náboženského vyznání stěžovatelky. Velký senát se proto zabýval, zda byl tento zásah odůvodněný ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP. Na základě zjištění, že oběžník prorektora byl vydán na základě přechodných ustanovení tureckého zákona o vysokých školách a související judikatury tureckých nejvyšších soudů a že pravidla o zákazu nošení muslimského šátku na Istanbulské univerzitě existovala od roku 1994, tedy dostatečně dlouhou dobu před přijetím stěžovatelky, velký senát shledal, že zásah měl základ v zákoně. Dále uvedl, že sledoval legitimní cíle ochrany práv a svobod druhých a ochrany veřejného pořádku.

---

⁹⁷ Čl. 43 EÚLP.

Podle názoru tureckých soudů i velkého senátu byl zákaz nošení muslimských šátků na univerzitě založen na principu sekularismu a rovnoprávnosti. Turecký ústavní soud v rozsudku z roku 1989 uvedl, že princip sekularismu znamenal záruku demokratických hodnot a představoval průsečík svobody a rovnoprávnosti. Navíc zamezoval, aby stát upřednostňoval určité náboženské vyznání před jinými. Měl tak zajišťovat ochranu jednotlivců nejen před svévolí státu, ale také před vnějším nátlakem extrémních hnutí. Za účelem ochrany těchto hodnot pak mohlo docházet k omezení projevů náboženského vyznání. V souvislosti s tím, velký senát vyslovil slučitelnost principu sekularismu s hodnotami EÚLP a uznal, že sekularismus byl nezbytný pro zachování demokratického systému v Turecku.

Velký senát dále upozornil, že při posuzování povahy muslimského šátku v tureckém kontextu bylo důležité brát v úvahu dopad, jaký mohl mít takový náboženský symbol na jednotlivce, kteří jej nenesli. Turecko se totiž vyznačovalo tím, že většina populace byla stoupcem sekularismu a ochrany práv žen a zároveň vyznávala islám. Velký senát si byl vědom skutečnosti, že muslimský šátek získal v turecké společnosti politický význam, a navíc se extrémní politická hnutí snažila vnutit turecké společnosti své náboženské symboly a pojetí společnosti založené na náboženských předpisech. Proti tomu velký senát zdůraznil, že princip sekularismu byl nejdůležitější úvahou zakládající zákaz nošení náboženských symbolů na univerzitách. V takovém kontextu, v němž byly vyučovány a aplikovány hodnoty pluralismu a respektu k právům a svobodám druhých, zejména rovnoprávnosti mezi muži a ženami, bylo podle něj pochopitelné, že příslušné orgány shledaly nošení náboženských oděvů jako muslimského šátku na univerzitě za neslučitelné s těmito hodnotami.

Podle zjištění velkého senátu, mohli praktikující muslimští studenti v mezích organizačních možností tureckých univerzit svobodně projevat své náboženské vyznání. Z oběžníku prorektora pak vyplývalo, že se zákaz vztahoval i na jiné náboženské oděvy než muslimské šátky. Předtím než došlo k samotnému vydání oběžníku, probíhal na Istanbulské univerzitě několikaletý proces přijímání pravidel upravujících odívání studentů, který byl doprovázen rozsáhlou debatou v rámci turecké společnosti a mezi profesory. Navíc bylo zřejmé, že se univerzitní orgány opakovanými rozhovory s dotčenými studentkami pokoušely o přizpůsobení pravidel

o odívání způsobem, který by studentkám nosícím muslimský šátek neznemožňoval přístup na univerzitu a zároveň zajišťoval dodržování pořádku a požadavků vyplývajících z povahy vyučovaných předmětů. Velký senát vyslovil, že co se týče způsobu, kterým mělo být zajišťováno dodržování vnitřních pravidel univerzity, nemohl nahrazovat názor univerzitních orgánů, které byly pro jeho posouzení v lepším postavení než on jako mezinárodní soud. K tomu konstatoval, že čl. 9 EÚLP vždy nezaručoval právo chovat se způsobem určeným náboženským vyznáním a nepřiznával lidem, kteří se tak chovali právo přehlížet pravidla, která se ukázala být odůvodněná.

Velký senát došel k závěru, že nedošlo k porušení práva na svobodu náboženského vyznání stěžovatelky podle čl. 9 EÚLP, když s ohledem na okolnosti případu a prostor pro uvážení smluvních států byl zásah zásadně odůvodněný, přiměřený sledovanému cíli a nezbytný v demokratické společnosti.

K namítanému porušení čl. 2 Dodatkového protokolu velký senát uznal, že na základě pravidel o odívání došlo k zásahu do stěžovatelčina práva na vzdělání, ale že zásah byl odůvodněný analogicky jako zásah do svobody podle čl. 9 a stěžovatelka mohla rozumně předpokládat, že nošením muslimského šátku v době po vydání oběžníku prorektora sama sebe vystavovala možnosti, že jí bude odepřena účast na přednáškách a zkouškách. Velký senát proto došel k závěru, že za takových okolností zákaz nošení muslimského šátku neznamenal porušení stěžovatelčina práva na vzdělání podle čl. 2 Dodatkového protokolu. Dále neshledal, že by došlo k porušení dalších ustanovení EÚLP, která stěžovatelka namítala.

Kritiku rozhodnutí většiny vyjádřila ve svém disentu soudkyně Tulkens, podle které nebylo posouzení zákazu muslimského šátku dostatečné. Zabývala se nejprve otázkou, zda měl být Turecku udělen tak široký prostor pro uvážení. Zpochybnila názor velkého senátu, že o otázce nošení náboženských symbolů na univerzitách neexistoval mezi evropskými státy konsenzus. Uvedla, že přestože mezi jednotlivými státy existovaly značné rozdíly v úpravě nošení náboženských symbolů ve veřejných školách, žádná jiná evropská země nezakazovala nošení náboženských symbolů na univerzitní úrovni. V případě tak silného konsenzu v této oblasti měl podle Tulkens velký senát omezit prostor pro uvážení Turecka. Dále vyslovila nesouhlas s velkým senátem, který zdůrazňoval význam principu sekularismu a rovnosti v turecké

společnosti. Podle jejího názoru tyto hodnoty neměly převážit náboženskou svobodu, když v demokratické společnosti měl být sekularismus, rovnost a svoboda ve vzájemné rovnováze. Tulkens pokračovala kritikou názorů většiny týkajících se principů sekularismu a rovnosti pohlaví. Poznamenala, že při rozhodování velkého senátu neexistovaly žádné důkazy o tom, že by se stěžovatelka snažila zpochybnit princip sekularismu a že navíc s ním dokonce souhlasila. Žádné důkazy také neprokazovaly, že by muslimský šátek stěžovatelky byl okázalý či agresivní nebo byl zdrojem nátlaku, proselytismu či propagandy. Nebylo ani naznačováno, ani prokázáno, že by nějakým způsobem narušoval vyučování nebo každodenní život na univerzitě. Podle Tulkens muslimský šátek mohl mít velké množství významů a neznamenal pouze útisk žen. Navíc podle jejího názoru scházelo vyjádření žen, které muslimský šátek nosily, a těch, které se rozhodli jej nenosit. Na rozdíl od toho, velký senát stejně jako v případě *Dahlab* muslimskému šátku přisoudil dominantní význam. To bylo podle Tulkens nesprávné, protože se domnívala, že tak velký senát vnucoval stěžovatelce určité pojetí muslimského šátku. Podle ní pak rozhodnutí většiny velkého senátu znamenalo nejen odmítnutí názorů stěžovatelky, ale také odmítnutí ostatních žen, jimž bylo rozhodnutím velkého senátu znemožněno pokračovat ve studiu. Někteří komentátoři vyjadřovali naději, že názor vyslovený soudkyní Tulkens nakonec v praxi Evropských států převládne. Avšak síla precedentu a skutečnost, že konečné rozhodnutí podpořily oba senáty ESLP takovému odklonu již po mnoho let zabraňují.

3.3.2 Džilbáb žákyně střední školy ve Spojeném království⁹⁸

Begum byla žákyní střední školy v Lutonu, do které chodili žáci ve věku 11–16 let s různým kulturním a náboženským pozadím, přičemž téměř 80 % studentů bylo muslimů. Tomu byly přizpůsobeny i školní uniformy, které vznikali ve spolupráci s rodiči a místní muslimskou komunitou a pro muslimské žáky nabízeli variantu “šalvar kamíz”.⁹⁹ Muslimským dívkám bylo též povoleno nosit hidžáb v barvě školní uniformy. Begum chodila do školy od roku 2000 a nosila šalvar kamíz. Postupně se začala více zajímat o muslimské náboženství a když jí bylo třináct let, rozhodla se nosit jednu z variant muslimského šátku, kterou představuje dlouhý oděv zahalující

---

⁹⁸ Rozsudek Sněmovny lordů ze dne 22. března 2006 ve věci *R (on application Begum) v Governors of Denbigh High School*.

⁹⁹ *Šalvar kamíz* je tradiční oděv indického subkontinentu nošený muži i ženami, který sestává z volných kalhot a dlouhé košile.

celé tělo kromě rukou a tváře známý jako džilbáb, protože se domnívala, že to po ní její náboženství vyžaduje.¹⁰⁰ První den školy v roce 2002 přišla do školy v doprovodu svého bratra oděna do džilbábu. Begum byla ještě před vstupem do budovy školy vyzvána, aby se šla domů převléci, jinak jí nebude povolena účast při výuce. Žákyně to odmítla, a proto jí bylo zakázáno účastnit se výuky ve škole do doby, než znovu začne nosit školní uniformu nebo šalvar kamíz.

Begum školu zažalovala za porušení ustanovení britského zákona zaručujícího ochranu lidských práv a za porušení čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP a čl. 9 EÚLP.¹⁰¹ Vrchní soud rozhodl, že nedošlo k porušení čl. 9 odst.1 EÚLP, protože Begum byla vyloučena z důvodu odmítnutí nosit školní uniformu, a nikoli z důvodu náboženského vyznání. Opatření školy pak podle soudu sledovalo legitimní cíl zajištění řádného fungování sekulární školy s žáky z rozmanitého kulturního a náboženského prostředí. Vrchní soud odmítl, že by byl Begum odepřen přístup ke vzdělání ve smyslu čl. 2 Dodatkového protokolu. K tomu vyložil, že právo na vzdělání znamená právo být vzděláván, nikoli být vzděláván v určité škole. Begum se proti rozsudku vrchního soudu odvolala. Odvolací soud došel k odlišnému závěru a rozhodl, že škola porušila právo žákyně na svobodu náboženského vyznání, když zejména nevážila nezbytnost a přiměřenost omezení náboženské svobody, a proto nenaplnila požadavky čl. 9 odst. 2 EÚLP.

Proti rozhodnutí odvolacího soudu podala škola odvolání ke Sněmovně lordů. Sněmovna lordů se neztotožnila s rozhodnutím odvolacího soudu a došla k závěru, že nedošlo k porušení práva Begum podle čl. 9 odst. 1 EÚLP. Podle lordů si žákyně sama vybrala školu v Lutonu a byla si vědoma školních předpisů týkajících se uniforem. Zároveň měla k dispozici alternativu, když si mohla zvolit jinou školu, což nakonec také udělala. Navíc, podle lorda Hoffmana, čl. 9 EÚLP nepožadoval, aby jednotlivci bylo povoleno projevovat náboženské vyznání kdykoli a na kterémkoli místě, jež si zvolí. Legimititu zásahu Sněmovna lordů odůvodnila zejména ochranou práv jiných žákyň této školy, protože ve škole hrozilo, že by na ostatní žákyně mohl být vyvíjen

---

¹⁰⁰ Džilbáb je extenzivněji zahalující než hidžáb, který zakrývá pouze vlasy.

¹⁰¹ Human Rights Act 1998.

nátlak k nošení džilbábu. Škola tak byla oprávněna zvážit pravidla ohledně nošení školních uniforem, která byla nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých.¹⁰²

Gibson porovnává případ Begum s případem Şahin. Nejprve konstatuje, že obě rozhodnutí soudů trpí nedostatky a dala by se vylepšit. Nicméně rozhodnutí v případě *Begum* je podle něho v lepší rovnováze než *Şahin*, a to jak ve způsobu, jakým se vypořádává s důkazy, tak v přiměřenosti.¹⁰³ Odůvodňuje to tím, že v případě *Begum* byla hrozba nátlaku méně pomíjivá, k čemuž zdůrazňuje, že Sněmovna lordů brala v úvahu mimo jiné i vliv bratra Begum, islámského aktivisty, který ji doprovázel do školy, když přišla oděna do džilbábu. Sněmovna lordů se také důkladně zabývala znepokojením ostatních studentek a jejich obavou, že budou nuceny nosit džilbáb, a náležitá pozornost byla věnována debatě týkající se povahy muslimského šátku. Sněmovna lordů navíc posuzovala vyváženost mezi vzájemnými zájmy stran s větší opatrností.¹⁰⁴ Naopak Davies je k rozhodnutí Sněmovny lordů velmi kritický.¹⁰⁵ Tvrdí, že obdobně jako prostor pro uvážení v případě *Şahin*, úcta k legitimnímu „prostoru pro úsudek“ školy zabránila smysluplné kontrole argumentů orgánů školy. Navíc podle něho názory ostatních studentek a učitelů, kteří džilbábu připisovali extrémistickou či hroživou povahu, nebyly dostatečně legitimním důvodem pro uložení zákazu, když takové obavy nebyly objektivně odůvodněny. V případě, že by se prokázalo, že buď Begum nebo jiné nositelky džilbábu mohly být obviněny z toho, že jejich jednání bylo ohrožující nebo nerespektující práva ostatních dívek, které se rozhodly džilbáb nenosit, posuzování případu by mohlo být vedeno jinými úvahami. K tomu dodal, že bylo obtížné si představit, že by zákaz nošení džilbábu mohl nějakým způsobem změnit názor a povahu žen, které se jej rozhodly nosit.¹⁰⁶

---

¹⁰² Odůvodnění lorda Hoffmana. Rozsudek Sněmovny lordů ve věci *R (Begum) v Governors of Denbigh High School*, opt. cit., bod 58.

¹⁰³ GIBSON, Nicholas, 2007. Faith in the Courts: Religious Dress and Human Rights. *Cambridge Law Journal*. 66. 66(3), 657-697. S. 661.

¹⁰⁴ Ibid., s. 676-677.

¹⁰⁵ DAVIES, Gareth, 2007. The House of Lords and Religious Clothing in *Begum v. Head teacher and Governors of Denbigh High School*. *European Public Law*. Kluwer Law International, 13(3), 423-432. S. 431.

¹⁰⁶ Ibid., s. 429.

3.3.3 Dogru proti Francii¹⁰⁷

ESLP v prosinci 2008 rozhodl případ francouzské občanky Dogru, žákyně střední školy, která byla vyloučena ze školy z důvodu nošení muslimského šátku do hodin tělesné výchovy. V lednu 1999 Dogru navštívila v sedmi případech hodiny tělesné výchovy oděná do muslimského šátku a pokaždé byla svým učitelem vyzvána, aby šátek odložila z důvodu jeho neslučitelnosti se školními předpisy. To žákyně odmítla. Disciplinární komise školy následně rozhodla o jejím vyloučení ze školy za porušování povinností tím, že se aktivně neúčastnila hodin tělesné výchovy. Rozhodnutí potvrdil i Ředitel pro vzdělávání v Caen, který odkazoval na předpis o vzdělávání obsahující požadavek, aby školní řády stanovily povinnost odívání žáků podle předpisů o zdraví a bezpečnosti a povinnost účasti na hodinách tělesné výchovy ve sportovním oblečení. Předpis pak ponechával na učitelích, aby rozhodoval o vhodnosti oděvu žáků v konkrétních případech. Dogru pokračovala ve studiu korespondenčním způsobem a její rodiče podali žalobu ke Správnímu soudu v Caen, v níž požadovali zrušení rozhodnutí ředitele pro vzdělávání. Správní soud žalobu zamítl a rozhodl, že vyloučení žákyně bylo důvodné. Jeho rozhodnutí následně potvrdil i Odvolací správní soud v Nantes z důvodu, že Dogru podle soudu překročila limit svého práva na svobodu projevu náboženského vyznání ve škole. Další odvolání prohlásila Státní rada za nepřípustné. Následně se Dogru obrátila se stížností na ESLP, kde namítala porušení práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP a odepření práva na vzdělání podle čl. 2 Dodatkového protokolu k EÚLP.

ESLP nejprve konstatoval, že není mezi stranami sporu o tom, zda zákaz nošení muslimského šátku při tělesné výchově znamenal omezení práva Dogru na svobodu náboženského vyznání. Proto zjišťoval, jestli byl zásah odůvodněný ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP. V této souvislosti ESLP došel k závěru, že přestože v době vydání rozhodnutí disciplinární komise neexistoval žádný právní předpis zakazující nosit muslimské šátky v průběhu hodin tělesné výchovy, rozhodnutí domácích orgánů bylo odůvodněno povinností pravidelné účasti na hodinách tělesné výchovy, požadavkem bezpečnosti a požadavkem vhodného oblečení v hodinách tělesné výchovy, které měly základ v právních předpisech. Proto bylo možné zásah považovat za předepsaný zákonem. ESLP dále přijal, že zákaz sledoval legitimní cíl ochrany práv a svobod

---

¹⁰⁷ Rozsudek senátu ESLP ze dne 4. prosince 2008 ve věci *Dogru proti Francii*, stížnost č. 27058/05.

druhých a ochrany veřejného pořádku. Při posuzování, zda se jednalo o zásah v demokratické společnosti nezbytný ESLP nejprve poznamenal, že domácí orgány zákaz odůvodňovaly požadavky školních předpisů o zdraví, bezpečnosti a péči, které byly použitelné na všechny žáky bez rozdílu. Dále zjistil, že podle domácích orgánů odmítnutí odložit muslimský šátek ze strany stěžovatelky znamenalo překročení limitu práva na projev náboženského přesvědčení v prostorách školy. Obecnějším účelem tohoto zásahu bylo naplnění požadavku sekularismu ve státních školách, s nímž sice nošení náboženských symbolů nebylo samo o sobě neslučitelné, ale neslučitelným se za určitých podmínek stát mohlo. Proto bylo na státu, aby v rámci svého prostoru pro uvážení pečlivě zabezpečil, aby okázalé projevy náboženského vyznání žáky nepředstavovalo zdroj nátlaku či vyloučení. V souvislosti s tím ESLP zhodnotil, že snaha o zajištění principu sekularismu, ústavní zásady Francouzské republiky, byla legitimní.

Podle ESLP rozhodnutí domácích orgánů o neslučitelnosti nošení muslimského šátku s hodinami tělesné výchovy nebylo nedůvodné. Sankce vyloučení pak postihla stěžovatelku následkem jejího odmítnutí dodržovat školní pravidla, nikoli z důvodu jejího náboženského vyznání. ESLP k tomu zjistil, že místní orgány v disciplinárním řízení dodržely povinnost docílit vyvážení rozličných zájmů. Místní orgány totiž nejprve stěžovatelku opakovaně vyzvaly k odložení muslimského šátku, přičemž jí byly vysvětleny důvody takového požadavku. Dále se několikrát neúspěšně pokusily o zahájení rozhovorů se stěžovatelkou a prodloužily lhůtu, jež jí byla ponechána pro vyjádření. Navíc se zákaz vztahoval pouze na hodiny tělesné výchovy, a proto nebylo možné jej považovat za zákaz v úzkém smyslu. V neposlední řadě bylo disciplinární řízení doplněno dalšími opatřeními sloužícími k ochraně žáků jako požadavkem souladu se zákonem a soudním přezkumem.

Dále ESLP uvedl, že neměl dostatek pravomoci k rozhodování o povaze přijaté disciplinární sankce, protože disciplinární komise byla z důvodu přímého a trvalého kontaktu se vzdělávací komunitou v lepším postavení ke zhodnocení místních potřeb. Stejně tak posouzení, zda stěžovatelka překročila limity projevu náboženského vyznání, nenáleželo ESLP, ale spadalo do prostoru pro uvážení státu. Samotná sankce vyloučení ze školy pak podle ESLP nebyla nepřiměřená, protože stěžovatelce bylo umožněno pokračovat ve studiu korespondenčním způsobem. Z výše uvedeného je

pak podle ESLP zřejmé, že při rozhodování byl brán plný ohled na náboženské vyznání stěžovatelky ve vztahu k zájmu na ochraně práv a svobod druhých a veřejného pořádku. Proto s ohledem na okolnosti případu a prostor pro uvážení státu v této oblasti ESLP došel k závěru, že nedošlo k porušení čl. 9 EÚLP. ESLP dále shrnul, že nevyvstala žádná samostatná otázka podle čl. 2 Dodatkového protokolu, a proto nebylo nutné jí zkoumat.

3.3.4 Muslimský šátek v hodinách tělesné výchovy v Nizozemsku¹⁰⁸

Nošení muslimského šátku v hodinách tělesné výchovy se týkal také případ, který později řešila nizozemská Komise pro rovné zacházení. Žákyni střední školy bylo zakázáno oblékat do hodin tělesné výchovy sportovní muslimský šátek. Orgány školy uložení zákazu odůvodnily snahou o zajištění bezpečnosti, zejména snížení rizika úrazů, o čemž se domnívaly, že představovalo dostatečně závažný důvod. Komise jejich odůvodnění přijala, nicméně dále pokračovala ve zkoumání, zda uložený zákaz byl v tomto případě vhodný. Školní orgány tvrdily, že přestože se nejednalo o klasický muslimský šátek, ale muslimský šátek upravený pro sportovní aktivity, nebyl dostatečně bezpečný, aby jeho nošení mohlo být při tělesné výchově povoleno. Proti tomu byla ze strany dotčené žákyně předložena zpráva nezávislé výzkumné instituce, která naopak potvrzovala dostatečnou bezpečnost sportovního muslimského šátku a uváděla, že nebyly známy žádné případy úrazů při jeho nošení při sportovních aktivitách. Na základě toho komise dospěla k závěru, že zákaz uložený školními orgány nebyl vhodným způsobem pro dosažení cíle zajištění bezpečnosti v hodinách tělesné výchovy. Z toho důvodu rozhodla, že rozdíl v zacházení, který byl zákazem založen, nebyl objektivně odůvodněn, a proto znamenal porušení nizozemského zákona o rovném zacházení.¹⁰⁹

Zatímco v případě *Dogru* bylo v souvislosti se zákazem nosit muslimský šátek při hodinách tělesné výchovy primárně napadáno porušení práva na svobodu náboženského vyznání, v nizozemském případě bylo tvrzeno porušení rovného zacházení a náboženská svoboda před nizozemskou komisí vůbec nebyla diskutována. Je zřejmé, že odlišné rozhodnutí a úspěch nizozemské studentky vyplývá z uzpůsobení

---

¹⁰⁸ Rozhodnutí Komise pro rovné zacházení Nizozemského království ze dne 21. června 2011, zn. 2011-95.

¹⁰⁹ Nizozemský zákon *Algemene Wet Gelijke Behandeling*.

muslimského šátku sportovním aktivitám, kdy jeho tvar a materiál měl zaručovat vedle lepší prodyšnosti a redukce hmotnosti šátku i předcházení úrazům při těchto aktivitách. Je třeba uvést, že se nizozemský případ týkal rozhodnutí v případě žákyně soukromé školy. Nicméně při rozhodování nebyl na žádném místě brán v úvahu zakládající princip školy a s ohledem na to, že zákaz sledoval jediný legitimní cíl zajištění bezpečnosti, bylo možné se v nizozemském kontextu domnívat, že by komise rozhodovala obdobně i v případě školy veřejné. To samé by pravděpodobně neplatilo, pokud by se jednalo o soukromou školu ve Francii, protože jak již bylo naznačeno, francouzské veřejné vzdělávání je vedeno zásadou sekularismu a zákazem nošení okázalých náboženských symbolů, proto by posouzení nošení muslimského šátku při tělesné výchově pouze z hlediska bezpečnosti zřejmě nepostačovalo.

3.3.5 Prsten čistoty v dívčí škole ve Spojeném království¹¹⁰

Další britský případem, který se vztahoval k nošení uniforem ve škole, byl případ šestnáctileté žákyně Playfoot, která navštěvovala dívčí střední školu a bylo jí zakázáno do školy nosit „prsten čistoty“.¹¹¹ Žákyně byla členkou hnutí, které propagovalo myšlenku nošení prstenu čistoty a tvrdila, že prsten čistoty pro ni byl symbolem závazku celibátu před svatbou a její křesťanské víry. Poté, co jí bylo nošení prstenu ze strany školy zakázáno, obrátila se s žalobou proti zakazu na vrchní soud, kde namítala, že zákaz jeho nošení do školy porušil její právo na projev náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP. Dále se domáhala určení, že bylo porušeno její právo nebýt diskriminována, což odůvodňovala tím, že ve škole bylo povoleno jiným dívkám nosit sikhské náramky a muslimské šátky. Soud byl názoru, že žalobkyně nošením prstenu neprojevovala křesťanské náboženství, protože nošení prstenu nebylo úzce spjato s přesvědčením žalobkyně o cudnosti před svatbou a také proto, že křesťanské vyznání nošení prstenu čistoty nevyžadovalo. Dále zjistil, že ze strany školy byla Playfoot nabídnuta možnost nosit prsten cudnosti viditelně připevněný na školní tašce nebo že mohla svůj názor vyjadřovat nošením odznáčků, klíčenek či samolepek hnutí, jehož byla členkou. Navíc byla ze strany školy povzbuzována k zapojení se a vyjádření svého názoru ve vyučovacích hodinách, ale také k diskuzím se spolužáky mimo ně.

---

¹¹⁰ Rozsudek Vrchního soudu Spojeného království ze dne 16. června 2007 ve věci *R (Playfoot) v Governing Body of Millais School*.

¹¹¹ Prsten symbolizující cudnost a závazek sexuální abstinence před svatbou, který nemá jednotnou podobu.

Jinou alternativou pro případ, že by na nošení prstenu čistoty trvala, byla možnost být přeložena na jinou školu. Žalobkyně tak měla k dispozici množství jiných způsobů, jimiž mohla dosáhnout projevení svého přesvědčení bez zbytečných nepříjemností. Z těchto důvodů došel soud k závěru, že nedošlo k porušení práva žalobkyně podle čl. 9 EÚLP. K tvrzení údajné diskriminace, soud poznamenal, že stejně jako v případě Playfoot, při každé jiné příležitosti, ve které byla škola žádána o poskytnutí výjimky z obecných pravidel o nošení uniforem, škola rozhodnutí pečlivě uvážila, a proto jednání školy vůči ní nezakládalo diskriminaci.

3.3.6 Sikhský náramek žákyně ve Walesu¹¹²

Žákyně Watkins-Singh byla pandžábsko-velšského původu a navštěvovala nekonfesní školu ve Walesu. Na ruce nosila ocelový náramek označovaný jako „kara“, který je jedním vnějších symbolů sikhismu.¹¹³ Ve škole však z důvodu, že školní předpisy o uniformách zakazovali nosit šperky, byla požádána o jeho odložení. Watkins-Singh se proto obrátila se žalobou k vrchnímu soudu. Na základě znaleckého posudku vrchní soud zjistil, že přestože žákyni její sikhské náboženství přímo nezavazovalo k nošení náramku, bylo důležitým ukazatelem náboženského vyznání žákyně. Navíc takový názor sdílela i převážná většina sikhské komunity. Vrchní soud proto zdůraznil, že jeho rozhodnutí nedávalo odpověď na to, jak přistupovat k povolování kara náramků ve školách obecně, ale týkalo se pouze tohoto konkrétního případu. Způsob, kterým škola rozhodla o zákazu nošení náramku, vrchní soud znovu řádně přezkoumal, přičemž zjistil, že škola zjevně nedodržela povinnosti podle britského zákona zajišťujícího rovnost a při ukládání zákazu neuvažovala problematiku rasové rovnosti.¹¹⁴ V případě, že by škola tuto problematiku v procesu rozhodování brala v úvahu, mohla učinit jiné rozhodnutí než to, k němuž došla. A i v případě, že by k jinému závěru v rozhodování nedospěla, soud mohl o jejím rozhodnutí uvažovat odlišně. Vrchní soud dospěl k závěru, že odmítnutí poskytnout žákyni výjimku z předpisů o uniformách, aby mohla v souladu se svým náboženským

---

¹¹² Rozsudek Vrchního soudu Spojeného království ze dne 29. července 2008 ve věci *R (Watkins - Singh) V Governing Body of Aberdare Girls' High School*.

¹¹³ Kara symbolizuje jednotu s Bohem a jednotu v rámci sikhské komunity. Více k symbolům sikhismu např. ROSE, David, 1995. *Folens photopack: Sikhism* [online]. Dunstable: Folens [cit. 2017-11-24]. ISBN 9781852767693. S. 9 an.

¹¹⁴ Čl. 71 Equality Act.

vyznáním nosit náramek kara založilo nepřímou diskriminaci z důvodu rasy a náboženského vyznání.¹¹⁵ K tomu zjistil, že škola porušila povinnost zajistit rasovou rovnost, když orgány školy měly vykonávat náležitý dohled nad potřebou odstranit nezákonnou rasovou diskriminaci a podporovat rovnost příležitostí a dobré vztahy mezi osobami z různých rasových skupin.¹¹⁶ Vrchní soud proto stížnosti Watkins-Singh vyhověl.

---

¹¹⁵ Race Relations Act 1976, Equality Act 2006.

¹¹⁶ Čl. 17 Race Relations Act 1976.

4 NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY NA PRACOVIŠTI

Na počátku roku 2017 byla tématu náboženských symbolů na pracovišti věnována značná pozornost evropské veřejnosti v souvislosti s očekávaným rozhodnutím Soudního dvora Evropské unie („SDEU“) o předběžné otázce týkající se výkladu směrnice o rovném zacházení v zaměstnání a povolání ve věcech dvou zaměstnankyň soukromých společností propuštěných z důvodu nošení muslimského šátku při výkonu pracovní činnosti.¹¹⁷ Otázka náboženských symbolů na pracovišti byla však diskutována již dávno předtím a některé evropské soudy měly zkušenosti s jejím posuzováním.

Náboženské symboly zaměstnanců na pracovišti se mohou dostávat do konfliktu jak se zájmy zaměstnavatelů, státních i soukromých, tak se zájmy ostatních zaměstnanců, kteří nesdílí stejné náboženské vyznání. Někteří zaměstnavatelé takovým konfliktům předcházejí přijímáním vnitřních předpisů, které upravují chování na pracovišti a předepisují mimo jiné určitý způsob odívání nebo vyjadřování zaměstnanců. Mohou tak vyjmenovávat oděvy a doplňky, které jsou vyžadované nebo naopak, které nejsou při výkonu práce povolené. Mohou také dále omezovat jiné způsoby zobrazování náboženských symbolů a zakazovat např. vylepování plakátů či obrázků s náboženskou symbolikou nebo posílání elektronických zpráv obsahujících náboženské symboly nebo hesla. Před soudy se pak dostávají žaloby a stížnosti zaměstnanců, kteří se domnívají, že ustanovení vnitřního předpisu nebo uložení omezení ze strany zaměstnavatele zasáhlo do jejich základního práva. Přitom kromě práva na projev náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP bývají poměrně často napadána porušení ustanovení zaručujících ochranu před diskriminací z důvodu náboženského vyznání, pohlaví nebo rasy.

Rozhodování soudů o takových stížnostech a žalobách přiblíží následující podkapitola věnovaná tématu muslimského šátku v zaměstnání, v níž budou na úvod představena shora zmíněná rozhodnutí o předběžné otázce SDEU ve věci *Achbita* a *Bougnaoui*, rozhodnutí ESLP v případech *Ebrahimian proti Francii* a případy, které řešily soudy ve Spojeném království a Belgii. Druhá podkapitola pak zahrnuje případy

---

¹¹⁷ Rozsudek SDEU ze dne 14. března 2017 ve věci *Achbita proti G4S Secure Solutions*, zn. C-157/15 a rozsudek SDEU ze dne 14. března 2017 ve věci *Bougnaoui a ADDH proti Micropole SA*, zn. C-188/15.

křesťanských křížků na pracovišti v případech *Eweida a Chaplin proti Spojenému království* a turbanů v zaměstnání řešených soudy ve Švédsku.

4.1 Muslimský šátek na pracovišti

4.1.1 Achbita¹¹⁸ a Bougnaoui¹¹⁹

V březnu 2017 SDEU závazně rozhodl o předběžné otázce předložené kasačními soudy Belgie a Francie týkající se výkladu ustanovení směrnice Rady 2000/78/ES, která zakazuje diskriminaci v zaměstnání a povolání mimo jiné z důvodu náboženského vyznání a víry v souvislosti s rozhodováním případů muslimských žen namítajících diskriminaci v zaměstnání z důvodu nošení muslimského šátku.

Belgický kasační soud se zabýval případem paní Achbity, která pracovala na pozici recepční v soukromé společnosti G4S a ve čtvrtém roce svého zaměstnání se rozhodla nosit muslimský šátek. Společnost to ihned odmítla z důvodu nesouladu s nepsaným pravidlem společnosti o zákazu nošení náboženských, filosofických a politických symbolů při styku se zákazníky. Pravidlo o neutrálním odívání bylo následně zapracováno do vnitřního předpisu zaměstnavatele. Achbita se odmítla pravidlu přizpůsobit a byla propuštěna. SDEU byla předložena otázka, zda čl. 2 odst. 2 a) směrnice Rady 2000/78/ES má být vykládán tak, že zákaz nošení muslimského šátku založený vnitřním předpisem zakazujícím zaměstnancům nosit náboženské, filosofické a politické symboly na pracovišti nepředstavuje přímou diskriminaci.

SDEU zjistil, že vnitřní pravidlo nezakládalo proto přímou diskriminaci, protože vztahovalo na všechny zaměstnance společnosti bez rozdílu. SDEU však upozornil, že uložení zdánlivě neutrální povinnosti, která bude jakkoli znevýhodňovat osoby hlásící se k určitému náboženskému vyznání, a zároveň nebude odůvodněna legitimním cílem, nebude přiměřená nebo nezbytná, může znamenat nepřímou diskriminaci. K tomu SDEU poskytl belgickému soudu návod, jak při posuzování, zda došlo k nepřímé diskriminaci, postupovat. Podle jeho názoru měla být snaha společnosti o zajištění náboženské neutrality pojmána jako legitimní cíl, který byl vyjádřením svobody podnikání.¹²⁰ Pro správné posouzení přiměřenosti opatření měl

¹¹⁸ *Achbita proti G4S Secure Solutions*, opt. cit.

¹¹⁹ *Bougnaoui a ADDH proti Micropole SA*, opt. cit.

¹²⁰ Ve smyslu čl. 16 Listiny EU.

být belgický soud zjistit, zda společnost neutrální politiku zakazující nošení symbolů politického, filosofického a náboženského přesvědčení dodržovala systematicky a souvisle. Nezbytnost opatření měla být shledána v případě, že se požadavek neutrality vztahoval pouze zaměstnance přicházející do styku s klienty a žádné jiné.

Francouzský kasační soud rozhodoval v případě ztráty zaměstnání designové inženýrky Bougnaoui v soukromé společnosti Micropole SA. Její propuštění mělo původ v přání zákazníka, který požadoval, aby pro příště služby společnosti poskytovala zaměstnankyně, která nenosí muslimský šátek. Společnost zaměstnankyni proto požádala, aby při kontaktu se zákazníky odkládala muslimský šátek. To Bougnaoui odmítla a následně byla propuštěna. Předběžná otázka spočívala v posouzení, zda přání zákazníka společnosti má být považováno za podstatný a určující profesní požadavek ve smyslu čl. 4 odst. 1 směrnice Rady 2000/78/ES.¹²¹ Podle SDEU nebylo jasné, zda se dotaz vztahoval k výkladu přímé nebo nepřímé diskriminace, když nebylo zřejmé, jestli k propuštění zaměstnankyně došlo na základě vnitřního předpisu či nikoli. V případě, že by francouzský soud zjistil základ propuštění ve vnitřním předpisu, měl postupovat podle výkladu v případě Achbita. Jestliže se však jednalo pouze o naplnění přání zákazníka společnosti, měl francouzský soud určit, zda byl požadavek, aby služby společnosti byly napříště poskytovány zaměstnankyní, která nenosí muslimský šátek, odůvodněn ve smyslu čl. 4 odst. 1 směrnice, a proto nepředstavoval diskriminaci. Přitom však SDEU zdůraznil v potřebu restriktivního výkladu podstatného a určujícího profesního požadavku, který musí objektivně vyžadovat povaha pracovní činnosti, a ne pouze přání zákazníka.

Z výše uvedeného vyplývá, že SDEU v podstatě podal zaměstnavatelům určitý návod, jakým způsobem docílit legitimní zákaz nošení muslimského šátku (případně i jiných náboženských symbolů) na pracovišti. Bartoň vnímá rozhodnutí SDEU jako „posvěcení politik náboženské neutrality zaměstnavatelů ve vztahu k zákazníkům“.¹²²

---

¹²¹ Podle čl. 4 odst. 1 rozdíl v zacházení „nepředstavuje diskriminaci, pokud z povahy dotyčné pracovní činnosti nebo z podmínek jejího výkonu vyplývá, že tyto vlastnosti představují podstatný a určující profesní požadavek, je-li cíl legitimní a požadavek přiměřený.“

¹²² DANIEL, Bartoň, 2017. Zákaz nošení náboženských symbolů na pracovišti dle Soudního dvora EU. In: *Jiné právo*[online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2017/03/zakaz-noseni-nabozenskych-symbolu-na.html>.

Ve svém komentáři pak vyjadřuje obavy ze zneužití konceptu neutrální politiky xenofobními zaměstnavateli. Zároveň také poukazuje na to, že bychom se v budoucnu mohli setkávat s tendencemi zaměstnavatelů o rozšíření požadavků neutrální politiky také na zaměstnance, kteří se vůbec do kontaktu se zákazníky ani jinými zaměstnanci nedostávají.¹²³

4.1.2 Ebrahimian proti Francii¹²⁴

Paní Ebrahimian, francouzská občanka, vyznávala islám a nosila muslimský šátek. Pracovala na základě smlouvy na dobu určitou jako sociální pracovnice na psychiatrickém oddělení v nemocnici a centru sociální péče Nanterre, které bylo veřejným zdravotnickým zařízením. Pracovní smlouva jí po uplynutí smluveného období byla prodloužena o jeden rok, ale když později znovu požádala o prodloužení smlouvy byla odmítnuta z důvodu, že nosila muslimský šátek, na který si stěžovali pacienti. Ředitel lidských zdrojů nemocnice Ebrahimian písemně upozornil na stanovisko Státní rady z května 2000, které určilo, že ačkoli byla zaručena svoboda svědomí státních zaměstnanců, princip sekulárního státu jim neumožňoval projevat náboženské vyznání při výkonu funkce a v důsledku toho, nošení náboženských symbolů zakládalo porušení povinností státního zaměstnance. Ebrahimian se s požadavkem o zrušení rozhodnutí o neobnovení smlouvy obrátila k francouzským správním soudům.

Domácí soudy Ebrahimian nevyhověly, proto po vyčerpání všech opravných prostředků podala v říjnu 2011 stížnost k ESLP. Namítala, že rozhodnutím o neobnovení pracovní smlouvy bylo porušeno její právo na svobodu projevu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP. ESLP poznamenal, že důvodem pro rozhodnutí o neobnovení smlouvy se stěžovatelkou bylo její odmítnutí odstranit muslimský šátek, a proto znamenalo zásah do svobody projevat náboženské vyznání podle čl. 9 odst. 1. K odůvodnění rozhodnutí podle čl. 9 odst. 2 nejprve zjistil, že omezení bylo předepsáno zákonem, když stanovisko Státní rady bylo zveřejněno v publikaci více než 6 měsíců před rozhodnutím o neobnovení smlouvy se stěžovatelkou. Proto byl požadavek náboženské neutrality státních zaměstnanců při

---

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Rozsudek senátu ESLP ze dne 25. listopadu 2015 ve věci *Ebrahimian proti Francii*, stížnost č. 64846/11.

výkonu jejich funkce předvídatelný a přístupný, a Ebrahimian proto nošením neslučitelného oděvu sama sebe vystavila jeho závažným následkům. ESLP poznamenal, že po stěžovatelce bylo požadováno, aby svým oděvem nenarušovala princip sekularismu ve smyslu čl. 1 Francouzské ústavy a požadavek neutrality, který z něj vychází. Podle domácích soudů bylo nezbytné zachovávat sekulární charakter státu a chránit pacienty nemocnice před rizikem jakéhokoli vlivu na jejich právo na svobodu náboženského vyznání. Z toho důvodu ESLP přijal, že legitimním cílem, který byl zákazem nošení muslimského šátku sledován, byla ochrana práv a svobod druhých.

Při posuzování nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti došel k závěru, že požadavek sekularismu a neutrality státních zaměstnanců může být považován za zásadně odůvodněný. Přísné provádění těchto principů v případech, kdy jsou zakotveny jako základní zásady státu, bylo již v minulosti judikaturou ESLP připuštěno. K přiměřenosti zákazu s ohledem na sledovaný legitimní cíl ESLP zdůraznil, že zatímco právo projevat náboženské vyznání bylo státním zaměstnancům omezeno, jejich svoboda náboženského vyznání byla zcela zaručena. Domácí orgány přitom neměly k dispozici žádný způsob, jakým by mohl být stěžovatelčin zájem na projevení náboženského vyznání uveden do souladu s požadavkem neutrality. Bylo tak v pořádku, když domácí soudy poskytly větší váhu zájmu státu na dodržování principu sekularismu a neutrality veřejné služby než zájmu stěžovatelky. Stěžovatelce navíc bylo po vydání rozhodnutí orgánů nemocnice poskytnuto množství ochranných a opravných prostředků. ESLP zhodnotil, že domácí orgány postupovaly přiměřeně a nevybočily z prostoru pro uvážení. Soud uzavřel, že zásah do výkonu práva stěžovatelky projevat náboženské vyznání byl nezbytný v demokratické společnosti a nedošlo k porušení čl. 9 EÚLP.

4.1.3 Muslimský šátek v kadeřnickém salonu ve Spojeném království¹²⁵

Paní Noah, která byla muslimkou, se ucházela o pozici asistentky v kadeřnickém salonu. Kontaktovala majitelku salonu, která ji pozvala k pohovoru a nabídla jí, že v salonu může zůstat celý den. Noah dorazila k pohovoru s muslimským šátkem na

---

¹²⁵ Rozsudek Pracovního soudu Spojeného království ze dne 29. května 2008 ve věci *Noah v Desrosiers t/a Wedge*, zn. ET/2201867/07.

hlavě. Nošení muslimského šátku přitom předtím nikdy v komunikaci s majitelkou salonu nikdy nezmínila. Majitelka salonu ji sdělila, že její muslimský šátek byl problematický z důvodu, že salon byl znám pro své „ultra-moderní“ účesy, které měl zákazníkům předvádět personál salónu. Pohovor byl touto konverzací ukončen a Noah odešla domů. Následně se obrátila na pracovní soud, před kterým namítala přímou a nepřímou diskriminaci z důvodu náboženského vyznání.

Pracovní soud zjistil, že s Noah nebylo zacházeno jinak, než by bylo zacházeno s jakoukoli jinou ženou, která by v práci zakrývala vlasy z jiných než náboženských důvodů, a proto jednání majitelky salonu nezaložilo přímou diskriminaci. Pracovní soud nepřijal argument majitelky salónu, že Noah nebyla v nevýhodě, protože pozice asistentky salonu později nebyla neobsazena někým jiným. Podle soudu se majitelka vůči Noah dopustila nepřímé diskriminace podle právního předpisu zajišťujícího rovnost v zaměstnání s ohledem na náboženské vyznání, který se vztahoval nejen na případy, v nichž nebylo dodrženo rovné zacházení v souvislosti s rozhodnutím o nepřijetí na pracovní pozici, ale také na případy diskriminace, k níž docházelo již v průběhu nábory zaměstnanců. Přestože Noah nakonec pracovní pozice nebyla nabídnuta, byla znevýhodněna rozhodnutím majitelky salonu, na základě něhož nebyla dále uvažována jako kandidátka na pozici asistentky, ale také zkrácením doby schůzky, kterým jí byla odňata možnost získat zkušenost ze dne stráveného v salonu.

Soud dále zjišťoval, zda diskriminační jednání majitelky salonu vůči Noah bylo odůvodněné či nikoli. Soud byl názoru, že jednání majitelky nebylo přiměřeným způsobem sledování legitimního cíle. Přestože bylo pochopitelné, že mohla muslimský šátek zaměstnankyně vnímat jako určité riziko pro její podnikání, přikládala podle soudu tomuto zájmu příliš velkou váhu. Sama mohla pokračovat ve vystavování svých účesů zákazníkům, jimž mohlo být zcela zřejmé, z jakého důvodu tak Noah činit nemůže. Navíc nemožnost nosit na pozici asistentky kadeřnice muslimský šátek nepředstavovala základní požadavek pro výkon zaměstnání na této pozici. S ohledem na uvedené důvody soud uzavřel, že tvrzení nepřímé diskriminace bylo důvodné a přiznal Noah náhradu citové újmy.

4.1.4 Muslimský šátek prodavačky v Belgii¹²⁶

Zaměstnankyně, která byla muslimkou, pracovala v Belgii pro nizozemskou společnost HEMA na pozici prodavačky. Po dvou měsících byla ze zaměstnání propuštěna z důvodu stížností zákazníků na muslimský šátek, který v práci nosila. V době propuštění zaměstnankyně přitom společnost neměla žádné vnitřní předpisy, které by zakazovaly nošení náboženských oděvů na pracovišti. Společnost navíc poskytovala svým muslimským zaměstnancům pracujícím v Nizozemsku muslimské šátky v barvách společnosti. Případ byl medializován a společnost následně nabídla propuštěné zaměstnankyni práci na pozici, ve které nebyla v kontaktu se zákazníky. Ta nabídku odmítla z důvodu, že se cítila dobře při kontaktu se zákazníky, a proto neviděla důvod, proč by měla být před zákazníky skrývána. Případ předložila pracovnímu soudu, kde namítala diskriminaci z důvodu nošení muslimského šátku.

Pracovní soud zjistil, že v době rozhodnutí orgánů společnosti o propuštění zaměstnankyně neexistovala žádná neutrální politika společnosti a předpisy zakazující nošení náboženských symbolů v práci. Pracovní soud navíc shledal, že propuštění zaměstnankyně nebylo odůvodněné, když zákaz nošení muslimského šátku nebyl základním profesním požadavkem, ale byl spíše považován za žádoucí či vhodný, což k dostatečnému ospravedlnění propuštění nepostačovalo. Rozhodnutí o propuštění zaměstnankyně z důvodu nošení muslimského šátku proto podle něho zakládalo přímou diskriminaci. Soud se dále nezabýval možným porušením čl. 9 EÚLP.

Pracovní soud však současně upozornil, že do budoucna nebylo možné předkládat obdobná tvrzení zaměstnanců společnosti HEMA, protože v době rozhodování soudu již společnost upravovala problematiku neutrální politiky a její vnitřní předpisy zakazovaly nošení náboženských symbolů. Mohlo by být zajímavé, kdyby se soud v odůvodnění rozhodnutí zabýval také otázkou, zda nespokojenost zákazníků mohla bez dalšího odůvodnit propuštění zaměstnankyně společnosti. Jednalo by se tak o posouzení obdobné situace, která čeká na vyřešení před Kasačním soudem Francie v případě *Bouagnaoui*.

---

¹²⁶ Rozsudek Pracovního soudu Belgie v Tongeren ze dne 2. ledna 2013, zn. AR 11/2142/A, 2013/4, 109. Více k rozsudku: ALIDADI, Katayoun, Veit BADER a Floris VERMEULEN, 2013. Religious Diversity and Reasonable Accommodation in the Workplace in Six European Countries: An Introduction. *International Journal of Discrimination and the Law*. 13(2-3), 54-82. S. 72.

4.2 Ostatní náboženské symboly na pracovišti

4.2.1 Eweida a Chaplin proti Spojenému království¹²⁷

Případ má původ ve čtyřech stížnostech proti Spojenému království, přičemž dvě z nich byly předloženy stěžovatelkami, které se domnívali, že se stali obětí nezákonné diskriminace z důvodu náboženského vyznání ze strany jejich zaměstnavatelů. Tvrzení stěžovatelů byla různá, nicméně stěžovatelé shodně namítali, že vnitrostátní právo ani státní orgány neposkytly dostatečnou ochranu jejich právům vyplývajícím z EÚLP. Dvě stěžovatelky, paní Eweida a paní Chaplin, namítaly mimo jiné nedostatečné zaručení jejich práva na svobodný projev náboženského vyznání, když jim z různých důvodů zaměstnavatelé neumožnily pokračovat ve výkonu zaměstnání z důvodu nošení křesťanského křížku na řetízku na krku.

Eweida praktikovala koptické křesťanské náboženství a od roku 1999 pracovala pro leteckou společnost British Airways („BA“) na pozici členky personálu pro odbavování cestujících. BA po svých zaměstnancích, kteří se dostávali do kontaktu s veřejností, požadovala, aby nosily uniformu. V roce 2004 BA představila nové uniformy, kdy blůzu s vysokým límečkem nově nahradila blůza rozhalená na krku. K tomu byl vydán předpis o nošení uniform, který zaměstnancům ukládal povinnost zakrývat uniformou jakékoli doplňky nošené z náboženské povinnosti, a pokud to povaha takového doplňku nedovolovala, byl k jejich nošení vyžadován souhlas místního vedení společnosti. Eweida nosila na krku řetízek s křížkem, který skrývala pod svojí uniformou. V květnu 2006 se rozhodla nosit křížek otevřeně jako symbol své věrnosti víře. Následně byla ve dvou případech požádána svými nadřízenými, aby řetízek s křížkem odložila nebo jej skryla pod uniformou, přitom byla upozorněna, že pokud tak neučiní, bude poslána domů bez vyplacení mzdy. V obou případech sice nejprve nesouhlasila, ale nakonec svolila a křížek skryla. V září 2006 již výzvám nevyhověla a byla poslána domů bez nároku na vyplacení mzdy do doby, dokud nebude dodržovat povinnosti vyplývající z předpisu o nošení uniform. O měsíc později jí byla ze strany BA nabídnuta práce na administrativní pozici, která nevyžadovala nošení uniformy. Eweida nabídku odmítla. V té době případ vzbudil velký mediální zájem a přinesl kritiku na adresu BA, která společnost přiměla k přijetí

---

¹²⁷ *Eweida a další proti Spojenému království*, opt. cit.

nových pravidel o uniformách zaměstnanců. Od února 2007 bylo na základě povolení umožněno nošení náboženských symbolů a symbolů charit, přičemž některé symboly jako kříž nebo Davidova hvězda byly ihned povoleny bez dalšího. Eweida se vrátila do práce na své původní místo a bylo jí povoleno nosit viditelně řetízek s křížkem. BA však odmítli její požadavek na náhradu ušlé mzdy za dobu, po kterou nechodila do práce. Stejný nárok později uplatnila i u britských soudů, které její žalobu zamítly. Proto se následně obrátila na ESLP se stížností, že stát nedostatečně zabezpečil ochranu jejího práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP a práva nebýt diskriminován podle čl. 14 ve spojení s čl. 9 EÚLP.

ESLP shledal, že nepovolení výkonu práce z důvodu nošení řetízku s křížkem znamenalo zásah do stěžovatelčina práva na svobodný projev náboženského vyznání. Zásah nebyl přímo přičitatelný státu, ale soukromému zaměstnavateli, proto bylo otázkou pro ESLP, aby zjistil, zda domácí právní řád poskytoval dostatečnou ochranu stěžovatelčinu právu na svobodu projevu náboženského vyznání. K tomu se zaměřil na posouzení, zda domácí orgány dostatečně usilovali o vyvážení zájmů stěžovatelky a zájmů druhých. ESLP shledal přezkum rozhodnutí společnosti BA domácími soudy dostačujícím, a proto podle jeho názoru poskytovalo domácí právo dostatečnou ochranu stěžovatelčině právu projevovat náboženské vyznání. Dále uvedl, že posuzování přiměřenosti opatření ukládaných soukromou společností vůči jejímu zaměstnanci spadá do rámce prostoru pro uvážení státu, který má přitom dbát o zajištění spravedlivé rovnováhy. Na jedné straně vah tak bylo přání stěžovatelky projevovat náboženské vyznání, na straně druhé přání zaměstnavatele prezentovat určitou korporátní „image“. ESLP došel k závěru, že domácí soudy přisuzovaly přání zaměstnavatele příliš velkou váhu. Podle soudu byl křížek stěžovatelky diskrétní, a proto žádným způsobem nemohl odvádět pozornost od jejího profesionálního vzhledu. K tomu poznamenal, že také v jiných případech, kdy bylo ze strany BA povoleno nošení hidžábů či turbanů nebylo prokázáno, že by to mělo jakýkoli nepříznivý dopad na jméno nebo „image“ společnosti. Navíc skutečnost, že společnost později změnila předpisy o nošení uniforem tak, že napříště povolovaly nošení náboženských symbolů prokázala, že dřívější zákaz neměl stěžejní význam. ESLP proto uzavřel, že za těchto okolností, kdy nebyl žádný důkaz o skutečném neoprávněném zásahu do zájmů druhých, domácí orgány nezajistily dostatečnou ochranu práva stěžovatelky na projev

náboženské vyznání, a tím porušily pozitivní povinnost státu podle čl. 9 EÚLP. Soud dále nepovažoval ve světle tohoto závěru za nezbytné, aby přezkoumal zvlášť stížnost stěžovatelky na porušení čl. 14 ve spojení s čl. 9 EÚLP.

Druhá stěžovatelka, paní Chaplin, pracovala jako ošetřovatelka na geriatrickém oddělení státní nemocnice NHS. Na základě předpisu ministerstva zdravotnictví měl zdravotnický personál povinnost nosit uniformy a za účelem snížení rizika zranění při manipulaci s pacienty bylo zakázáno nošení jakýchkoli náhrdelníků.¹²⁸ V případě, že si zaměstnanec přál nosit oděvy nebo šperky z náboženských důvodů musel požádat o povolení u svého nadřízeného. V červnu roce 2009 byla paní Chaplin svým nadřízeným požádána, aby si sundala svůj řetízek s křížkem pro jeho neslučitelnost s předpisem ministerstva. Paní Chaplin na to reagovala argumentem, že se jednalo o náboženský symbol a požádala orgány nemocnice o vyjádření souhlasu s jeho nošením. Udělení souhlasu bylo odmítnuto z důvodu, že řetízek a křížek představovali riziko pro zdraví a bezpečnost pacientů i zaměstnankyně samotné. Následně byla paní Chaplin přesunuta na ne-ošetřovatelskou pozici. V listopadu 2009 žalobou napadla rozhodnutí zdravotnických orgánů u pracovního soudu, u kterého si stěžovala na přímou i nepřímou diskriminaci. Soud ve svém rozsudku v květnu 2010 rozhodl, že k přímé ani nepřímé diskriminaci ze strany nemocnice nedošlo. Po vyčerpání domácích prostředků ochrany se Chaplin obrátila na ESLP.

Obdobně jako u *Eweidy* znamenalo rozhodnutí zdravotnického orgánu zásah do stěžovatelčiny svobody projevovat náboženské vyznání podle čl. 9 EÚLP. ESLP posoudil, že legitimním cílem sledovaným opatřením ze strany zaměstnavatele – státního orgánu, bylo zabezpečit ochranu zdraví a bezpečnosti. Vedení nemocnice se snažilo předejít tomu, že by rozrušený pacient mohl uchopit řetízek a zatáhnout za něj, čímž by mohl zranit sám sebe nebo stěžovatelku, nebo že by se křížek mohl zhoupnout a přijít do kontaktu s otevřenou ránou. Existovaly také důkazy o tom, že i v jiných případech došlo u ošetřovatelů k omezení nošení doplňků, když např. jeden z ošetřovatelů byl požádán o sundání svého křížku, dvou ošetřovatelům nebylo dovoleno nosit sikhské symbolické náramky a dále byly zakázány volné splývavé hidžáby. Podle ESLP byl důvod, pro který byla paní Chaplin požádána o sundání řetízku s křížkem,

---

¹²⁸ V anglickém znění „necklace“.

tedy ochrana zdraví a bezpečnosti na nemocničním oddělení, podstatně závažnější než důvod v případě *Eweidy*. Dále zhodnotil, že případ se týkal oblasti, v níž musí být domácím orgánům poskytnut široký prostor pro uvážení. Navíc vedení nemocnice bylo v lepším postavení pro rozhodování o nemocniční bezpečnosti než soudy, a zvláště mezinárodní soud, který nevyslechl žádný přímý důkaz.

Z těchto důvodů ESLP zhodnotil, že opatření, na která si paní Chaplin stěžovala, nebyla nepřiměřená a zásah do jejího práva svobodně projevit náboženské vyznání byl v demokratické společnosti nezbytný k dosažení sledovaných legitimních cílů, a proto ve vztahu k druhé stěžovatelce nedošlo k porušení čl. 9 EÚLP. A vzhledem k tomu, že by zvažované faktory byly obdobné i pro posuzování přiměřenosti opatření podle čl. 14 společně s čl. 9 EÚLP, nebyl zde žádný základ pro porušení ani v tomto případě.

4.2.2 Sikhský turban na pracovišti ve Švédsku

Dva judikáty švédských soudů, které budou na tomto místě představeny, jsou již starší, když pochází z let 1986 a 1987, nicméně však mohou přispět k lepší představě vývoje různých přístupů v rozhodování soudů a také rozmanitosti náboženských symbolů, jejichž nošení se na pracovišti dostávalo do konfliktů s jinými zájmy.¹²⁹

Švédský pracovní soud rozhodoval případ tvrzené diskriminace na základě náboženského oděvu. Týkal se pana Parmara vyznávajícího sikhismus, který byl řidičem tramvaje v Goteborgu.¹³⁰ Když prohlásil, že bude do práce nosit turban namísto předepsané čepice, protože jeho náboženství po něm nošení turbanu vyžadovalo, bylo mu ze strany zaměstnavatele řečeno, že v takovém případě nebude již moci dále pracovat jako řidič tramvaje a bude přemístěn na technické oddělení. S tím Parmar nesouhlasil, následkem čehož proběhlo vyjednávání mezi zaměstnavatelem a odbory. Odbory souhlasily se zaměstnavatelem v tom, že Parmar nemohl pracovat jako řidič tramvaje, pokud do práce nosil turban, a uznaly, že měl podle kolektivní smlouvy povinnost pracovat na technickém oddělení. Parmar se odmítl výsledkům vyjednávání podřídit, proto byl následně propuštěn z důvodu

---

¹²⁹ Více: SUNDKVIIST, Nanna, 2010. *The Wearing of Religious Symbols at the Workplace in Sweden* [online]. Lund [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1713352>. Master Thesis. Faculty of Law, University of Lund.

¹³⁰ Rozsudek Pracovního soudu Švédska, zn. AD 1986:11.

neomluvené nepřítomnosti v práci. Pracovní soud diskutoval různé klasické otázky pracovního práva, na jejichž základě rozhodl, že v souladu s interpretací zaměstnavatele i odborů byl Parmar povinen pracovat na technickém oddělení, a proto jeho odmítnutí znamenalo spravedlivý základ pro jeho propuštění. Náboženský aspekt ani diskriminace nebyly soudem vůbec posuzovány.

O rok později se před Obvodním soudem ve Stockholmu objevil obdobný případ sikha pana Singha, který byl revizorem ve stockholmském metru.¹³¹ Singh začal do práce nosit turban. Nedlouho poté byl svým zaměstnavatelem upozorněn, že nošení turbanu do práce nebylo povoleno. Předpisy metra požadovali po revizorech, aby nosili pracovní oděv poskytovaný zaměstnavatelem, který se skládal z modré bundy nebo košile s logem zaměstnavatele, přičemž nebyla předepsána žádná pokrývka hlavy. Singh proto navrhoval, že by nosil modrý turban s logem zaměstnavatele. To zaměstnavatel odmítl. Následně byl se souhlasem stran kolektivní smlouvy přeřazen na pracovní pozici, na niž nebylo nošení předepsaného oděvu vyžadováno. Singh následkem toho napadl rozhodnutí o svém přeložení u stockholmského obvodního soudu.

Výchozím bodem pro úvahy soudu byla shoda smluvních stran o významu kolektivní smlouvy. Soud poznamenal, že se kolektivní smlouva může střetávat s jinými důležitými hodnotami. V tomto případě shledal konflikt se svobodou náboženského vyznání, která byla základním právem ve smyslu kapitoly 2 čl. 1 Švédské ústavy. Soud posuzoval zájem na ochraně náboženské svobody Singha proti zájmu zaměstnavatele na nošení uniforem, které umožňovaly veřejnosti rychle a snadno rozpoznat revizora metra. Soud byl názoru, že v případě, že by zaměstnavatel umožnil Singhovi nosit turban modré barvy s logem zaměstnavatele, riziko, že by cestující neporozuměli roli takto oděného revizora, bylo velmi nízké. K tomu soud dodal, že podle jeho názoru si švédská společnost mohla dovolit ukázat svou tolerantnost i za cenu takového nízkého rizika. Proto soud určil, že kolektivní smlouva měla být vykládána tak, že Singh nemohl být přemístěn na jinou pracovní pozici.

---

¹³¹ Rozsudek Stockholmského obvodního soudu (tingsrätt) ze dne 11. června 1987, zn. T 3-107-86.

V obou shora zmíněných švédských případech zabývajících se obdobnými záležitostmi bylo rozhodování založeno zejména na posouzení pracovně právní stránky věci, přesto soudy došly ke zcela opačným závěrům. Hlavní rozdíl, který sehrál tak významnou roli, že ovlivnil celkové rozhodnutí stockholmského soudu, spočíval v posouzení náboženské stránky věci v případě Singha, kterou pracovní soud v prvním případě opomenul.

5 NÁBOŽENSKÉ SYMBOLY A OMEZENÍ Z DŮVODU VEŘEJNÉ BEZPEČNOSTI

V předchozích kapitolách byla představena soudní rozhodnutí týkající se náboženských symbolů a jejich přítomnosti ve specifickém prostředí, a to ve školách a na pracovišti. Tato kapitola na rozdíl od toho bude věnována omezením ze specifického důvodu – ochrany veřejné bezpečnosti. Kritérium veřejné bezpečnosti jako jeden z legitimních cílů ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP bylo naplněno i v některých výše zmíněných případech, proto lze považovat tuto kategorii spíše za „zbytkovou“. To ovšem neznamena, že by případy zde zmíněné měly menší význam. Dokonce lze tvrdit, že je tomu opačně, když právě zde jsou popsána pouze rozhodnutí nejvyšší soudní autority – ESLP. První podkapitola je věnována rozhodování ESLP ohledně slučitelnosti náboženských symbolů, konkrétně muslimských šátků a turbanů, s bezpečnostními kontrolami a fotografiemi na průkazech totožnosti. V podkapitole druhé je pak v návaznosti na podkapitolu 2.3., která se zabývala legislativními zákazy zahalování na veřejnosti v některých evropských státech, věnován prostor posuzování stížností muslimek, které napadaly francouzské a belgické zákazy před ESLP.

5.1 Náboženské symboly při bezpečnostních kontrolách a na průkazech totožnosti

5.1.1 Phull proti Francii¹³²

Pan Phull, občan Spojeného království, byl praktikujícím sikhem, který nosil na znamení své víry sikhský turban. V roce 2003 cestoval do Štrasburku na pracovní cestu a při návratu ze své cesty byl při průchodu stanovištěm bezpečnostní kontroly směrem do odletové haly letiště v Entzheimu nucen bezpečnostním personálem letiště k odložení turbanu z důvodu bezpečnostní prohlídky. Phull následně napadl jednání letištních orgánů u ESLP, kde namítal mimo jiné porušení svého práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP. Přitom tvrdil, že nebylo potřebné, aby odložil turban, když neodmítl průchod skenerem a kontrolu ručním detektorem.

---

¹³² Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 11. ledna 2005 o nepřípustnosti stížnosti ve věci *Phull proti Francii*, stížnost č. 35753/03.

ESLP nejprve poznamenal, že stěžovatel nevyužil ochrany, kterou jeho právu měly poskytnout francouzské soudy. K tomu však dodal, že neshledal nezbytným ověřovat, do jaké míry byly stěžovateli domácí prostředky ochrany dostupné ve smyslu čl. 35 odst. 1 EÚLP, protože stížnost byla v každém případě nepřipustná z jiných důvodů. Co se týče prvního tvrzení stěžovatele, ESLP poznamenal, že sikhské náboženství požaduje po svých mužských následovnicích, aby nosili turban. Z toho důvodu ESLP předpokládal, že napadený požadavek letištních orgánů znamenal zásah do svobody projevat náboženské vyznání stěžovatele. Dále uvedl, že stěžovatel netvrdil, že by základem pro opatření nebyl zákonný předpis. K tomu zjistil, že opatření sledovalo alespoň jeden z legitimních cílů ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP, a to zajištění veřejné bezpečnosti. ESLP se proto zabýval zejména tím, zda zásah státu byl „nezbytný v demokratické společnosti“. V této souvislosti odkazoval na případ *X proti Spojenému království*, v němž byl stěžovatelem praktikující sikh, jemuž bylo nařízeno, aby zaplatil pokutu za nedodržení ustanovení zákona o silniční dopravě, která vyžadovala nošení ochranné přilby.¹³³ Stěžovatel namítal porušení čl. 9 EÚLP, protože tvrdil, že jeho náboženské vyznání po něm požaduje, aby nosil turban, a z toho důvodu nemohl nosit přilbu. EKLP zjistila, že povinnost nosit přilbu byla nezbytným bezpečnostním opatřením, a proto byl zásah do svobody náboženského vyznání odůvodněn ochranou zdraví podle čl. 9 odst. 2 EÚLP. ESLP v případě pana Phull došel k obdobnému závěru. V souvislosti s tím poznamenal, že bezpečnostní kontroly na letištích jsou nepochybně nezbytné z důvodu veřejné bezpečnosti. Způsoby jejich provedení pak spadají do prostoru pro uvážení státu, a to tím spíše, když taková opatření bývají uplatňována pouze občasně. Tuto část stížnosti proto ESLP shledal zjevně neopodstatněnou a odmítnul ji na základě čl. 35 odst. 3 a 4 EÚLP. Celá stížnost pak byla prohlášena za nepřipustnou.

5.1.2 El Morsli proti Francii¹³⁴

Paní El Morsli, marocká občanka žijící v Marrákeši, byla věrnou muslimkou a na znamení své víry nosila muslimský šátek. Provdala se za francouzského občana žijícího ve Francii a chtěla za ním odcestovat. Proto navštívila francouzský konzulát

---

¹³³ Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 4. března 2008 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *El Morsli proti Francii*, stížnost č. 15585/06.

¹³⁴ Rozhodnutí EKLP ze dne 12. července 1978 ve věci *X. proti Spojenému království*, stížnost č. 7992/77.

v Marrákeši, kde chtěla požádat o vstupní vízum do Francie. Vstup do prostor konzulátu jí však nebyl umožněn z důvodu, že odmítla odložit svůj muslimský šátek za účelem zjištění její totožnosti. Následně proto zaslala žádost o vízum doporučeným dopisem, ale její žádost byla zamítnuta. Manžel paní El Morsli podal proti odmítnutí udělit jeho manželce vstupní vízum do Francie odvolání k odvolací komisi. Odvolací komise odvolání zamítla. Manžel se jménem své manželky znovu odvolal, tentokrát již ke Státní radě, kde namítal mimo jiné porušení práva na respektování rodinného života podle čl. 8 EÚLP a práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 EÚLP. Státní rada odvolání zamítla a vyslovila, že se odvolací komise nedopustila nesprávného posouzení případu, ani nedošlo k porušení čl. 9 EÚLP. K tomu upozornila, že nošení muslimského šátku, kterým muslimky projevují své náboženské vyznání může být omezeno zejména v zájmu veřejného pořádku. Státní rada zjistila, že El Morsli nebyla vpuštěna do prostor konzulátu, protože nesouhlasila s bezpečnostní kontrolou u vchodu do budovy konzulátu, která byla prováděna z důvodu bezpečnosti a veřejného pořádku a vyžadovala pouze dočasné odložení muslimského šátku. Pozdější písemná žádost o vstupní vízum, kterou zaslala konzulátu, nesplňovala formální požadavky, když žádost o vízum vyžaduje zjištění totožnosti osoby a je nutná osobní účast žadatele. Proto také odmítnutí El Morsli podrobit se zjištění totožnosti muselo být vnímáno jako její rozhodnutí nepředložit žádost o vstupní vízum v souladu s formálními požadavky, a proto není ani oprávněná trvat na podmínkách čl. 8 EÚLP.

El Morsli se proto obrátila na ESLP, kde namítala porušení svého práva podle čl. 9 EÚLP. Přitom tvrdila, byla připravena odložit svůj muslimský šátek v přítomnosti žen zaměstnaných na konzulátu, a proto neodmítla zjištění totožnosti. Dále se mimo jiné domáhala vyslovení porušení čl. 8 EÚLP a byla též názoru, že byla vystavena diskriminaci v rozporu s čl. 14 EÚLP. ESLP zjistil, že opatření, které požadovalo odložení muslimského šátku za účelem zjištění totožnosti, znamenalo omezení ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP. Shledal nejprve, že opatření bylo předepsáno zákonem a sledovalo legitimní cíl ochrany veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku. Nezbytnost omezení v demokratické společnosti poté zkoumal na základě následujících úvah. ESLP upozornil na svou judikaturu v případě *Phull* a zopakoval, že bezpečnostní kontroly jsou bez pochyby nezbytné z důvodu zajištění veřejné bezpečnosti, a že

způsoby jejich provedení spadají do rámce prostoru pro uvážení státu, zvláště když se jedná o občasná opatření. Zhodnotil, že v případě stěžovatelky neshledává žádný důvod, proč by se měl od takového pojetí odchýlit, když bezpečnostní kontroly vyžadující zjištění totožnosti osoby při vstupu do prostor konzulátu byly nepochybně nezbytné v zájmu veřejné bezpečnosti. Navíc, stejně jako v případě *Phull*, byla povinnost odložit muslimský šátek z důvodu bezpečnostní kontroly časově velmi omezená na nezbytnou dobu. K tvrzení stěžovatelky, že byla připravena odložit svůj muslimský šátek v přítomnosti ženské zaměstnankyně konzulátu, poznamenal, že orgány konzulátu nepřekročily prostor pro uvážení státu, když stěžovatelkou navrhanou alternativu neprovedly. S ohledem na výše uvedené ESLP došel k závěru, že nedošlo k nepřiměřenému porušení práva na svobodu náboženského vyznání stěžovatelky, a tato část stížnosti byla shledána zjevně nepodloženou a byla odmítnuta. Ke stížnosti na porušení čl. 8 a čl. 14 EÚLP ESLP upozornil, že tyto stížnosti nebyly stěžovatelkou vzneseny před domácími soudy, a protože tak nevyčerpala všechny domácí prostředky ochrany, byla i tato část stížnosti odmítnuta. Stížnost jako celek pak byla většinou prohlášena za nepřipustnou.

5.1.3 Mann Singh proti Francii¹³⁵

Pan Mann Singh byl francouzský občan vyznávající sikhismus, který v souladu s požadavky svého náboženství nosil na hlavě turban. Byl držitelem řidičského průkazu, který mu byl třikrát obnoven, přičemž ve všech případech byl na průkazové fotografii vyobrazen s turbanem na hlavě. Poté, co mu při loupežném přepadení byl odcizen řidičský průkaz požádal příslušné orgány prefektury o vydání duplikátu. Jeho požadavek byl zamítnut z důvodu, že fotografie, které předložil jej zobrazují s turbanem na hlavě. Následně svůj požadavek zopakoval písemně, ale písemná žádost byla znovu zamítnuta ze stejného důvodu. Mann Singh se proto domáhal vydání duplikátu řidičského průkazu soudní cestou.

Správní soudy postupně rozhodovaly v neprospěch žalobce, až se případ dostal před francouzskou Státní radu. Státní rada pozastavila vykonatelnost rozhodnutí o nevydání duplikátu řidičského průkazu a zrušila rozhodnutí nižších správních soudů

---

¹³⁵ Rozhodnutí senátu ESLP o nepřipustnosti stížnosti ze dne 13. listopadu 2008 ve věci *Mann Singh proti Francii*, stížnost č. 24479/07.

z důvodu, že pro své rozhodování zvolily jako základ oběžník ministra vnitra, který však v oblasti řídičských průkazů neměl pravomoc. Příklad byl vrácen prefektuře, aby rozhodovala v první instanci. Mezitím vydal ministr dopravy oběžník týkající se fotografií na řídičských průkazech, který stanovil, že k požadavku na vydání řídičského průkazu nebo jeho duplikátu musí být připojena fotografie zobrazující osobu bez pokrývky hlavy a hledící vpřed. Z toho důvodu došla prefektura znovu k odmítnutí vydat duplikát průkazu. Proto Mann Singh podal žalobu o zrušení rozhodnutí o odmítnutí vydání duplikátu řídičského průkazu u Správní soudu v Cergy-Pontoise. Správní soud rozsudkem zrušil rozhodnutí prefektury a nařídil jí znovu přezkoumat požadavek stěžovatele. Proti tomu se však odvolal ministr dopravy k Odvolacímu správnímu soudu ve Versailles, který rozsudek správního soudu ve prospěch ministra zrušil. Následně se případ znovu dostal ke Státní radě. Podle ní byla ustanovení oběžníku ministra dopravy o fotografiích na řídičských průkazech navržena za účelem minimalizace hrozby podvodů a padělání řídičského průkazu, protože umožňovala identifikaci držitele řídičského průkazu na nejvyšším možném stupni jistoty a zároveň byla vhodná a přiměřená. Skutečnost, že v minulosti fotografie s pokrývkami hlavy byly tolerovány, nebránila rozhodnutí o změně této politiky zejména s ohledem na zvýšený výskyt případů padělání řídičského průkazu. Státní rada pak rozhodla, že v případě pana Mann Singh byl zásah do tradičního projevu sikhismu přiměřený a nezakládal vůči osobám sikhského vyznání odlišné zacházení.

Mann Singh předložil stížnost ESLP, ve které namítal, že požadavek, aby se na fotografii na řídičském průkazu objevil bez pokrývky hlavy znamenal porušení jeho práva na soukromí podle čl. 8, práva na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9 a založil diskriminaci v rozporu s čl. 14 ve spojení s čl. 8 a čl. 9 EÚLP. K tomu si stěžoval na skutečnost, že právní úprava neposkytovala žádné zvláštní ustanovení pro zacházení s příslušníky komunity sikhů. ESLP nejprve potvrdil, že napadený požadavek, který měl svůj základ v právní úpravě, jež vyžadovala fotografii na řídičských průkazech s nepokrytou hlavou, znamenal zásah do svobody náboženského vyznání stěžovatele. Dále shledal, že zásah směřoval k zajištění veřejné bezpečnosti, které bylo legitimním cílem ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP. ESLP připomněl, že čl. 9 EÚLP neposkytoval ochranu každému jednání motivovanému nebo inspirovanému náboženským vyznáním. Ne vždy také zaručoval právo chovat se v souladu

náboženským vyznáním a neumožňoval chování bez ohledu na vnitrostátní právní předpisy. K samotnému požadavku fotografií s nepokrytou hlavou ESLP poznamenal, že takové fotografie byly potřebné pro orgány odpovědné za bezpečnost a pořádek. K jejich využití docházelo zvláště v při dopravních kontrolách, kdy bylo zapotřebí zjistit a ověřit totožnost řidiče a jeho oprávnění k řízení konkrétního vozidla, přitom takové kontroly byly nezbytné pro zajištění veřejné bezpečnosti ve smyslu čl. 9 odst. 2 EÚLP. ESLP dále došel k závěru, že podrobná úprava provádění těchto kontrol spadala do prostoru pro uvážení konkrétního státu, a to zvláště proto, že požadavek na odstranění turbanu v této souvislosti byl sporadický. S ohledem na uvedené důvody ESLP usoudil, že napadené rozhodnutí bylo zásadně odůvodněné a přiměřené sledovanému cíli. Přitom shledal, že napadeným rozhodnutím státu nedošlo k porušení dalších namítaných ustanovení EÚLP. ESLP jednohlasně prohlásil stížnost za nepřípustnou.

K tomu lze podotknout, že je rozporuplné předpokládat, že by požadavek zobrazování osoby bez pokrývky hlavy na fotografii v řidičském průkazu mohl v případě praktikujícího sikha sloužit k jeho lepší identifikaci, protože běžná podoba praktikujícího sikha s turbanem, který v souladu se svým náboženstvím nemá odkládat, bude odlišná od jeho podoby na fotografii bez turbanu.

5.2 Zákazy zahalování na veřejnosti

5.2.1 S.A.S. proti Francii¹³⁶

Výše bylo zmíněno, že prvním z evropských států, který přistoupil k přijetí legislativní úpravy plošně zakazující zahalování na všech veřejných místech byla Francie.¹³⁷ Právní úprava obsažená v zákoně z 11. října 2010, která zakazovala nošení oděvů zahalujících tvář byla podrobena nejprve přezkumu Ústavního soudu Francie, který v říjnu 2010 vyjádřil její soulad s francouzskou Ústavou, a později i Kasačního soudu, který v roce 2013 označil zákaz v zákoně obsažený za legitimní z důvodu ochrany veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti.¹³⁸ Mezitím v dubnu 2011 obdržel ESLP stížnost francouzské státní občanky, v níž namítala, že zákaz obsažený v zákoně

---

¹³⁶ *S.A.S. proti Francii*, opt. cit.

¹³⁷ Viz výše podkapitola 2.3.

¹³⁸ SCHEU, opt. cit., s. 19.

zakazujícím zahalování porušoval její právo na soukromí v čl. 8, právo na svobodu náboženského vyznání podle čl. 9, právo na svobodu projevu podle čl. 10 a právo nebýt diskriminován podle čl. 14 EÚLP. Stěžovatelka byla podle svého tvrzení oddanou muslimkou a v souladu se svým náboženským vyznáním na veřejnosti nosila burku a nikáb.

ESLP se nejprve musel vypořádat s tím, zda bylo možné připustit stížnost stěžovatelky, která byla pouze „potenciální obětí“ zákonného zákazu. Přestože francouzská vláda namítala nepřipustnost stížnosti mimo jiné z důvodu, že stěžovatelka nebyla přímo dotčena žádnou sankcí za nedodržování napadeného zákazu, ESLP v souladu se svou dřívější judikaturou stížnost připustil. Podle jeho názoru byl jednotlivec, který měl na výběr pouze mezi podrobením se trestní sankci nebo vzdáním se svého základního práva v postavení „oběti“, jejíž stížnost splňovala požadavky přijatelnosti. Z důvodu takového postavení stěžovatelky ESLP neaplikoval kritérium vyčerpání domácích opravných prostředků.¹³⁹ V řízení před ESLP se na obou stranách zapojilo množství národních i mezinárodních aktérů jako např. vláda Belgie či Amnesty International. Z důvodu závažnosti a významu posuzovaného případu postoupil jeden ze senátů ESLP řešení případu Velkému senátu ESLP.¹⁴⁰

ESLP přistoupil k posuzování porušení čl. 8 vzájemně s čl. 9 EÚLP, přičemž posuzování zásahu do svobody náboženského vyznání věnoval největší prostor. Jak již bylo naznačeno, z důvodu zákazu obsaženého v napadeném zákoně byla stěžovatelka vystavena situaci, v níž se mohla rozhodnout pouze, že se buď podřídí pravidlům a přestane se odívat v souladu se svým náboženským vyznáním, anebo že se nepodřídí a bude se vystavovat trestním sankcím. Proto ESLP shledal, že došlo k zásahu či omezení stěžovatelčina práva ve smyslu čl. 8 a čl. 9 EÚLP. Takový zásah byl předvídatelný a předepsaný zákonem, o čemž mezi stranami nebylo sporu. Francouzská vláda tvrdila, že zákonný zákaz sledoval dva cíle: ochranu veřejné bezpečnosti a „respekt k minimálním hodnotám otevřené a demokratické společnosti“. Přestože ESLP uznal, že první ze sledovaných cílů byl legitimní ve smyslu druhých odstavců čl. 8 a čl. 9 EÚLP, neuznal již dále s ohledem na argumenty francouzské

---

¹³⁹ V souvislosti s tím vyvstala otázka, zda stížnost stěžovatelky v tomto případě nemohla představovat *actio popularis*. SCHEU, *opt. cit.*, s. 20.

¹⁴⁰ Čl. 30 EÚLP.

vlády a důvodovou zprávu k napadenému zákonu, že by sledování prvního cíle bylo v tomto případě „nezbytné v demokratické společnosti“. ESLP přijal, že stát mohl považovat za důležité zajistit možnost identifikovat osoby za účelem ochrany bezpečnosti osob a majetku a boje proti podvodům v oblasti identity, a z toho důvodu také neshledával, že by docházelo k porušení čl. 9 EÚLP v případech týkajících se povinnosti odložit oděv mající náboženský význam v kontextu bezpečnostních kontrol nebo na fotografiích prokazujících totožnost osob.¹⁴¹ Nicméně takový „blanketní zákaz“, o který se jednalo v tomto případě, mohl být s ohledem na dopad na muslimky, které si přály zahalovat svou tvář, považován za přiměřený pouze v kontextu obecného ohrožení veřejné bezpečnosti. To však francouzská vláda neprokázala.

Zajímavé bylo posouzení druhého z cílů, „respektu k minimálním hodnotám otevřené a demokratické společnosti“. Francouzská vláda v souvislosti s ním odkazovala na tři hodnoty: rovnost mezi muži a ženami, lidskou důstojnost a minimální požadavky na život ve společnosti. K rovnosti mezi muži a ženami ESLP podotkl, že nebylo možné, aby se stát snažil ženy ochraňovat prostřednictvím zákazu výkonu jejich základního práva. Nepřijal také, že by zákaz mohl být legitimně odůvodněn respektem k lidské důstojnosti. Podle jeho názoru představovalo nošení muslimského šátku zahalujícího tvář výraz kulturní identity, který přispíval pluralismu. Na rozdíl od toho mohl být „respekt k minimálním požadavkům života ve společnosti“ nebo „společné soužití“ (jak uváděla důvodová zpráva) za určitých podmínek spojen s legitimním cílem „ochrany práv a svobod druhých“.¹⁴² ESLP v této souvislosti poznamenal, že tvář hraje významnou roli v sociální interakci, a proto zahalování mohlo vytvářet určitou bariéru. Také podle důvodové zprávy k zákonu bylo dobrovolné a systematické zahalování tváře problematické, protože bylo jednoduše neslučitelné se základními požadavky „společného soužití“ ve francouzské společnosti a nedosahovalo minimálních požadavků zdvořilosti, která byla podle vlády nezbytná pro sociální interakci. V této souvislosti ESLP uznal, že zajištění podmínek, v nichž jednotlivci mohli žít společně ve vzájemné rozmanitosti spadalo do pravomoci státu a přijal, že stát mohl považovat za nezbytné zajistit interakci mezi jednotlivci

---

¹⁴¹Viz případy *Phull proti Francii*, *El Morsli proti Francii*, *Mann Singh proti Francii*.

¹⁴² „Living together“ v anglické verzi rozsudku *S.A.S. proti Francii*. Překlad „společné soužití“ použit podle překladu v SCHEU, opt. cit.

způsobem, který neumožňoval zahalování tváře na veřejnosti. Z toho důvodu ESLP shledal, že napadený zákaz byl zásadně odůvodněným pouze pokud se jedná o záruku podmínek „společného soužití“.

Zbývalo zjistit, zda byl zásah zajištění „minimálních požadavků života ve společnosti“ přiměřený. ESLP vzal v úvahu argumenty obou stran sporu. Byl si tak vědom, že zákonným zákazem bylo zasaženo pouze malé množství žen, když podle předložených údajů nosilo muslimský šátek zahalující tvář na konci roku 2009 pouze 1900 žen, což bylo velmi málo v poměru k celkové francouzské populaci čítající 65 miliónů. Z toho důvodu se mohl zákaz jevit jako přehnaný a nepřiměřený. ESLP zároveň v této souvislosti vyjádřil znepokojení nad určitými islamofobními poznámkami, které zazněly při rozhovorech předcházejících přijetí zákona v roce 2010. Připustil sice, že nemohl rozhodovat o tom, zda legislativa byla v takových záležitostech žádoucí, nicméně zdůraznil, že stát který započal legislativní proces takového druhu se vystavoval riziku konsolidace stereotypů vůči určitým skupinám obyvatelstva a povzbuzoval projevy netolerance, když měl na rozdíl od toho povinnost podporovat toleranci. Přestože uznal, že rozsah zákazu byl značný, když se vztahoval na všechna místa přístupná veřejnosti (kromě míst uctívání) a byl si vědom toho, že zákaz postihoval zvláště muslimky zahalující svou tvář, došel k závěru, který vyzněl ve prospěch francouzské vlády. Důvodem, který ESLP přesvědčil o přiměřenosti zásahu byla skutečnost, že zákaz nebyl uložen přímo v souvislosti s určitým náboženským vyznáním a nebylo jeho hlavním cílem postihovat nošení určitého náboženského oděvu. Hlavním důvodem zákazu bylo tak pouze zahalování tváře.

ESLP konstatoval, že rozhodnutí, zda má či nemá být povoleno zahalování tváře na veřejných místech, má být ponecháno na konkrétní společnosti. Z toho důvodu určil, že Francie měla v této oblasti široký prostor pro uvážení, když podle něho neexistoval žádný evropský konsenzus proti zákazu zahalování na veřejnosti. ESLP tak došel k závěru, že zákaz stanovený zákonem z 11. října 2010 může být považován za přiměřený sledovanému cíli zachování podmínek „společného soužití“ jako součásti „ochrany práv a svobod druhých“. Napadené omezení proto shledal za nezbytné v demokratické společnosti a uzavřel patnácti hlasy proti dvěma, že nedošlo k porušení čl. 8 ani čl. 9 EÚLP. Dále neshledal ani porušení čl. 14 v souvislosti s čl. 8

a čl. 9 EÚLP a rozhodl, že žádná otázka nevyvstala v souvislosti s namítaným porušením čl. 10 ESLP samostatně nebo v souvislosti s čl. 14 EÚLP.

Odlišné stanovisko od většiny vyjádřily dvě disentuující soudkyně Nußberger and Jäderblom. Podle nich byla individuální práva, kterým EÚLP poskytovala ochranu, ve většinovém stanovisku obětována ve prospěch abstraktních zásad. Poukazovaly na to, že koncepce „společného soužití“ byla nejasná a nespádala přímo do rámce „ochrany práv a svobod druhých“. Zákaz pak podle nich mohl být vykládán jako představitel selektivního pluralismu a omezené tolerance. Navíc poznamenaly, že neexistovalo žádné právo nebýt šokován nebo provokován odlišnými modely kulturní nebo náboženské identity. K argumentu, že zahalování tváře vytvářelo bariéru v komunikaci ve společnosti, na jednu stranu uznaly, že komunikace byla rozhodující pro život ve společnosti, ale na stranu druhou vyslovily, že právo na respektování soukromého života zahrnovalo také právo nekomunikovat – být outsider. Podle nich se tak lidé mohli socializovat, aniž by se nutně museli dívat druhému do očí. Dále kritizovaly, že rozhodnutí většiny poskytlo Francii nesprávně široký prostor pro uvážení. Argumentovaly zejména tím, že vedle Francie byl zákaz zahalování tváře uložen pouze v Belgii, a proto podle nich ve 45 ze 47 smluvních států EÚLP panovala o otázce zahalování na veřejnosti shoda.

Mnozí z komentátorů následně obdobně vyslovily znepokojení s přijetím koncepce „společného soužití“ jako legitimního cíle sledovaného zákazem. Např. Yusuf je spíše nakloněn názoru disentuujících soudkyň a uvádí, že koncepce „společného soužití“ neměla být přijata jako legitimní, protože vedla ESLP k rozhodnutí zásadně nesprávným směrem.¹⁴³ Howard podotýká, že uznání zákazu jako sledujícího koncept „společného soužití“ může naznačovat, že ženy, které nosí nikáb či burku, jsou neochotné začlenit se a přijímat pravidla a kulturu francouzské společnosti.¹⁴⁴ Takový argument pak mohl být považován za obecnou metaforu pro muslimskou neintegraci. „Společné soužití“ tak vyznívá jako požadavek, aby se muslimky zahalující tvář přizpůsobily „životu společnosti“ a respektovaly jeho

---

¹⁴³ YUSUF, Hakeem, 2014. S.A.S. v France: Supporting ‘Living Together’ or Forced Assimilation. *Human Rights Law Review*. 3(2), 277–302.

¹⁴⁴ HOWARD, Erica, 2014. S.A.S. v France: Living Together or Increased Social Division? In: *EJIL: Talk!* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/s-a-s-v-france-living-together-or-increased-social-division/>.

minimální standardy. Jenže naproti tomu zákaz, jehož znění je sice neutrální, ale jasně míří na muslimy, může vést k posilování muslimské identity, zvětšovat polarizaci a společenské rozdělení. Podle Howard tak zákaz sám o sobě zvyšuje segregaci a radikalizaci.¹⁴⁵ Obdobně v této souvislosti Sanader poukazovala na to, že výklad koncepce „společného soužití“ mohl přinášet napětí v souvislosti s ochranou náboženských a jiných menšin. Podle ní to totiž byla často většina, kdo ve státě diktoval správný a obecně přijatelný způsob, jak žít svůj život a jak žít společně s ostatními.¹⁴⁶ Podobně kriticky se k přijetí koncepce „společného soužití“ vyjadřuje Berry, která však zároveň poukazuje na množství správných kroků v rozhodování ESLP.¹⁴⁷ Vyzdvihuje vyváženost a dobré odůvodnění rozsudku, skutečnost, že ESLP odmítl argument týkající se rovnosti mezi muži a ženami a lidské důstojnosti, nebo to, že nepřijal argument francouzské vlády o nezbytnosti zákazu z důvodu ochrany veřejné bezpečnosti.¹⁴⁸ Scheu pak ve svém komentáři pozitivně hodnotí, že ESLP zdůraznil paradox případu, že se v souvislosti se zákazem nošení muslimského šátku zahalujícího tvář dovolávaly pluralismu a tolerance jednotlivci, kteří naopak svými bariérami zabraňovali společnému prožívání a vyjadřování pluralismu a tolerance.¹⁴⁹

5.2.2 Belcacemi a Oussar proti Belgii¹⁵⁰

Stejně jako ve francouzském případě byl nedlouho po přijetí podroben přezkumu Ústavního soudu Belgie podroben belgický zákon z 1. července 2011, který zakazoval zahalování na veřejných místech.¹⁵¹ Ústavní stížnosti předložené paní Belcacemi a paní Oussar, v níž požadovaly pozastavení účinnosti zákona a jeho následné zrušení, ústavní soud nevyhověl. Proto se obrátily na ESLP, kde namítaly porušení svých práv podle EÚLP. Stěžovatelky se shodně prezentovaly jako muslimky, které se z vlastní iniciativy s ohledem na své náboženské vyznání rozhodly nosit nikáb. Belcacemi tvrdila, že po přijetí zákona z 1. července 2011 byla nejprve rozhodnutá, že při pohybu

---

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ SANADER, Teresa, 2015. Religious Symbols and Garments in Public Places: A Theory for the Understanding of S.A.S. v France. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. 9(2), 186-212.

¹⁴⁷ BERRY, Stephanie, 2014. S.A.S. v France: Does Anything Remain of the Right to Manifest Religion? In: *EJIL: Talk!*[online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/sas-v-france-does-anything-remain-of-the-right-to-manifest-religion/>.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ SCHEU, opt. cit., s. 22.

¹⁵⁰ *Belcacemi a Oussar proti Belgii*, opt. cit.

¹⁵¹ Viz výše podkapitola 2.3.

po ulicích bude dále pokračovat v nošení nikábu. Nicméně z důvodu, že se obávala, že by jí mohla být uložena značná pokuta nebo by mohla být poslána do vězení, své rozhodnutí později změnila a nikáb dočasně odložila. Oussar tvrdila, že se po přijetí zákona kvůli zákazu zahalování tváře, a tedy nemožnosti nosit nikáb, rozhodla zůstat doma, což vyústilo v omezení jejího soukromého a společenského života. Stěžovatelky proto namítaly, že zákazem bylo zasaženo do jejich práva podle čl. 8, čl. 9, čl. 10 a čl. 14 EÚLP.

ESLP při řešení případu v podstatě kopíroval svůj postup, který použil při řešení případu S.A.S. proti Francii. Také argumenty belgické vlády, která byla mimo jiné jedním ze zúčastněných na rozhodování ve věci francouzského zákazu zahalování před ESLP, byly velmi podobné těm, které předložila v předchozím případě vláda Francie. ESLP obdobně uznal její argument, že zákaz sledoval naplnění koncepce „společného soužití“ a poskytl Belgii široký prostor pro uvážení, zda povolit či nikoli zahalování tváře na veřejnosti. Následně shledal, že zákaz byl přiměřený sledovanému legitimnímu cíli „společného soužití“ jako součásti „ochrany práv a svobod druhých“ a uzavřel, že byl „nezbytný v demokratické společnosti“. Proto došel k závěru, že nedošlo k porušení čl. 8, čl. 9 ani čl. 14, a že žádná samostatná otázka nevyvstala v souvislosti s čl. 10 EÚLP.

Závěr

Detailní analýza znění čl. 9 EÚLP napomohla k osvětlení významu jednotlivých složek náboženské svobody. Z pohledu této práce bylo důležité vymezení *fora externa* jako svobody projevovat náboženské vyznání navenek, do jejíhož rámce podle výkladu ESLP nezbytně spadá také zobrazování a nošení náboženských symbolů. Klíčovým pak bylo zjištění, že na rozdíl od vnitřního duchovního života jednotlivce mohou vnější projevy náboženského vyznání podléhat omezením. Taková omezení musí být předepsána zákonem, sledovat legitimní cíl a být nezbytná v demokratické společnosti. Kromě nejčastějších důvodů veřejné bezpečnosti, veřejného pořádku, zdraví a ochrany práv a svobod druhých, bývá jejich ukládání ze strany států odůvodňováno argumenty problematické inkluze následovníků určitých náboženství a obav z jejich separace a segregace.

Po úvodu do problematiky náboženské svobody a náboženských symbolů se práce přesunula ke svému těžišti - analýze rozhodnutí evropských soudů v případech týkajících se náboženských symbolů na veřejnosti. Evropské soudy, včetně ESLP, ve svých rozsudcích shodně opakují, že nejsou v postavení, v němž by měly rozhodovat o přijatelnosti přítomnosti náboženských symbolů na veřejnosti a ponechávají vytváření politiky v této oblasti vládám jednotlivých států. ESLP tento svůj postoj vyjadřuje zejména poskytováním dostatečně širokého prostoru pro uvážení státům o tom, zda a jakým způsobem regulovat přítomnost náboženských symbolů na veřejnosti. Sám pak rozhoduje, zda stát tento svůj prostor pro uvážení překročil či nikoli. Reaguje tak na situaci, ve které dosažení jednotného konsenzu o otázce náboženských symbolů na veřejnosti není ani dosažitelné, ani vhodné.

Při posuzování otázky přítomnosti křesťanských symbolů ve státních školách bylo zásadním úkolem soudů zhodnotit, zda státem instalované náboženské symboly v neutrálním školním prostředí znamenaly donucování či indoktrinaci ze strany státu. Jako rozhodné se pak v soudním rozhodování jevílo posouzení otázky týkající se významu křesťanského symbolu a jeho vlivu na žáky ve školních třídách. Pojetí křesťanského symbolu jako „pasivního symbolu“ v případě *Lautsi* oproti „mocnému vnějšímu symbolu“ muslimského šátku v případě *Dahlab* jen ilustruje obecné tendence evropských soudů spíše tolerovat náboženské symboly křesťanské většiny a nepřijímat symboly islámu. Ve školním prostředí se tyto tendence projevíly hned v několika případech, v nichž soudy potvrdily, že uložením

zákazů nošení muslimských šátků nedošlo k porušení práv učitelek a žákyň, které si přály muslimské šátky nosit. Nejčastějšími důvody přijatými v této souvislosti, byly zájmy na ochraně žáků před proselytizujícími vlivy muslimského šátku a zabezpečení neutrálního školního prostředí v souladu s principem sekularismu. Přitom závěry soudů o muslimském šátku jako zdroji nátlaku ve většině případů postrádaly jakékoli posouzení konkrétního jednání jeho nositelek.

Zatímco ve školním prostředí docházelo primárně k posuzování souladu ukládaných omezení s právem na svobodu náboženského vyznání či právem na vzdělání, v případech omezení přítomnosti náboženských symbolů na pracovišti se soudy musely častěji vypořádávat s tvrzenou diskriminací, a to jak z náboženských důvodů, tak z důvodu pohlaví. Zásadně významné, proto v některých případech bylo zjištění, zda omezující opatření zaměstnavatele bylo přímo diskriminační či zda zdánlivě neutrální omezení zakládalo odlišné zacházení vůči určité skupině zaměstnanců. Na rozdíl od státních škol, se soudy nezabývaly pouze ukládáním omezení zaměstnavatelem-státem, ale také soukromými zaměstnavateli. Soudní rozhodnutí pak pravidelně vycházela ze zjištění, zda zaměstnavatelé trvale a soustavně dodržovali neutrální politiku zakazující přítomnost náboženských symbolů na pracovišti a zda jimi ukládaná omezení představovala nutné požadavky pro výkon konkrétního zaměstnání. Soudy přitom opakovaně vyjádřily svou vůli respektovat rozhodnutí zaměstnavatele prezentovat určitou korporátní „image“. Rozhodnutím o předběžné otázce v případě *Achbita a Bougnaoui* potom SDEU v podstatě přímo podal návod pro zaměstnavatele, jakým způsobem při ukládání zákazů náboženských symbolů na pracovišti postupovat.

Veřejná bezpečnost jako jeden z legitimních cílů ukládaných omezení a také jednotící prvek závěrečné kapitoly bývá jedním z nejčastějších důvodů omezování nošení náboženských symbolů. Požadavky na odložení částí náboženských oděvů při bezpečnostních kontrolách sice zasahují do náboženské svobody jejich nositelů, nicméně rozhodnutí o nich může podle ESLP být odůvodněno v rámci prostoru pro uvážení státu ochranou veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku. Bylo by zřejmě možné se shodnout na důvodnosti požadavku odložení pokrývky hlavy v případě pořizování oficiálních fotografií sloužících k prokazování totožnosti, pokud se jedná o muslimské šátky zahalující tvář, obdobný požadavek, který byl ESLP uznán

v případě turbanu praktikujícího sikha, se však může jevit nadbytečným. Ochrana veřejné bezpečnosti byla zdůrazňována též jako jeden z hlavních argumentů pro přijetí zákonných zákazů zahalování na veřejnosti ve Francii a Belgii. Legitimita tohoto argumentu však byla vyvrácena ESLP, který sice nakonec uznal důvodnost uloženého zákonného zákazu, ale z jiného, kontroverzního důvodu „společného soužití“ jako součásti „ochrany práv a svobod druhých“. ESLP tak dal dostatečně najevo ostatním státům Evropy svou otevřenost k uznávání obdobných zákonných zákazů zahalování tváře na veřejných místech.

Výše analyzovaná judikatura evropských soudů a její východiska mohou být přínosným zdrojem pro řešení podobných otázek také v České republice, která patří ke státům Evropy, jichž se problematika náboženských symbolů na veřejnosti v minulosti příliš nedotýkala. V říjnu 2017 však Městský soud v Praze vydal rozsudek v mediálně sledovaném případě muslimského šátku žákyně Střední zdravotnické školy v Praze. Zájem odborné i laické veřejnosti o rozhodnutí jen dokazuje, že uvedená problematika se stává aktuální i u nás.

Z uvedených případů může být pro Českou republiku relevantní zvláště judikatura ESLP a SDEU. K tomu je zapotřebí si uvědomovat, že výše představené závěry soudů nejsou plošně aplikovatelné, ale přinášejí rozhodnutí v konkrétním kontextu. Nicméně obsahují určité úvahy a principy, které jsou v evropském prostředí obecně použitelné. Značný prostor pro uvažování, který bývá evropským státům v souvislosti s rozhodováním o otázkách náboženských symbolů poskytován, umožňuje České republice projevit v jeho rámci případnou potřebu regulovat přítomnost náboženských symbolů na veřejnosti v souladu s demokratickými hodnotami a sekulární povahou státu. Přitom však musí dbát zejména na dodržování požadavků ukládání omezení projevů náboženského vyznání a předpisů o rovném zacházení.

Seznam použité literatury a zdrojů

Knihy

1. DOE, Norman, 2011. *Law and religion in Europe: a comparative introduction*. New York: Oxford University Press. ISBN 0199604002.
2. ERCOLESSI, Giulio a Ingemund HÄGG. *Separation of church and state in Europe: with views on Sweden, Norway, the Netherlands, Belgium, France, Spain, Italy, Slovenia and Greece*. Brussels: European Liberal Forum [etc.], ISBN 9789073896406.
3. EVANS, Malcolm, 2009. *Manual on the wearing of religious symbols in public areas*. Strasbourg: Council of Europe Pub. ISBN 9789287166166.
4. HOWARD, Erica, 2012. *Law and the wearing of religious symbols: European bans on the wearing of religious symbols in education*. New York: Routledge. ISBN 9780415602648.
5. SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1.
6. TAYLOR, Paul M., 2005. *Freedom of religion: UN and European human rights law and practice*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0521672467.
7. TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK, 2011. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3614-3.
8. TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK, 2015. *Konfesní právo*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-118-2.
9. ZUCCA, Lorenzo a Camil UNGUREANU, 2012. *Law, state and religion in the new Europe: debates and dilemmas*. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521198103.

Odborné články

10. ALIDADI, Katayoun, Veit BADER a Floris VERMEULEN, 2013. Religious Diversity and Reasonable Accommodation in the Workplace in Six European Countries: An Introduction. *International Journal of Discrimination and the Law*. **13**(2-3), 54-82.
11. BOWEN, John R., 2004. Does French Islam Have Borders?: Dilemmas of Domestication in a Global Religious Field. *American Anthropologist*. **106**(1), 43-55.
12. DĚKANOVSKÁ, Kateřina, 2016. Náboženské symboly a náboženská svoboda v sekulární Evropě. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. **62**(1), 11-22.
13. GIBSON, Nicholas, 2007. Faith in the Courts: Religious Dress and Human Rights. *Cambridge Law Journal*. **66**(3), 657-697.
14. DAVIES, Gareth, 2007. The House of Lords and Religious Clothing in Begum v. Head teacher and Governors of Denbigh High School. *European Public Law*. Kluwer Law International, **13**(3), 423-432.
15. LUGATO, Monica, 2013. "Margin of Appreciation" and Freedom of Religion: Between Treaty Interpretation and Subsidiarity. *Journal of Catholic Legal Studies*. **52**(49), 49-70.

16. PUPPINCK, Grégor, 2012. The Case of Lautsi v. Italy: A synthesis. *Brigham Young University Law Review*. **3**(3), 873-927.
17. SANADER, Teresa, 2015. Religious Symbols and Garments in Public Places: A Theory for the Understanding of S.A.S. v France. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. **9**(2), 186-212.
18. SCHEU, Harald Christian, 2014. Zákaz zahalování žen a náboženská svoboda v Evropě. *Jurisprudence*. **23**(4), 17-23. ISSN 1802-3843.
19. SOUKUPOVÁ, Blanka, 2016. Žlutá hvězda“ jako diskriminační označení v protektorátu Čechy a Morava. Většinové prožitky, menšinové reakce a symbolika perzekuce. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. **62**(1), 23-35.
20. TROFAIER-LESKOVAR, Valerie, 2011. The Crucifix in the Kindergarten. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. **5**(2), 246-250.
21. YUSUF, Hakeem, 2014. S.A.S. v France: Supporting ‘Living Together’ or Forced Assimilation. *Human Rights Law Review*. **3**(2), 277–302.
22. ZUCCA, Lorenzo, 2013. Lautsi: A Commentary on a Decision by the ECtHR Grand Chamber. *International Journal of Constitutional Law*. **11**(1), 218-229.

Elektronické knihy a publikace

23. ABDULLAHI AHMED AN-NA‘IM., 2009. *Islam and the secular state: negotiating the future of Shari‘a* [online]. Cambridge, Mass: Harvard University Press [cit. 2017-11-25]. ISBN 9780674034563.
24. COUNCIL OF EUROPE/ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, 2015. *Guide to Article 9: Freedom of Thought, Conscience and Religion* [online]. [cit. 2017-10-09].
25. EUROPEAN PARLIAMENT, 2017. *Fact Sheets on the European Union: Treaty of Lisbon*. [online]. [cit. 2017-10-10].
26. HUMAN RIGHTS WATCH, 2009. Discrimination in the name of neutrality: headscarf bans for teachers and civil servants in Germany [online]. New York, NY: Human Rights Watch [cit. 2017-11-27].
27. CHELINI-PONT, Blandine a Nassima FERCHICHE, 2015. *Religion and the Secular State: French Report. Religion and the secular state: national reports issued for the occasion of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law = La religion et l'État laïque : rapports nationaux* [online]. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, s. 309-331 [cit. 2017-11-27]. ISBN 9788484811626.
28. LOCK, Tobias, 2012. Of Crucifixes and Headscarves: Religious Symbols in German Schools. In: HUNTER-HÉNIN, Myriam. *Law, religious freedoms and education in Europe* [online]. Burlington, VT: Ashgate Pub, s. 347-369 [cit. 2017-11-24].
29. OOIJEN, Hana M.A.E. van., 2012. *Religious symbols in public functions: unveiling state neutrality : a comparative analysis of Dutch, English and French justifications for limiting the freedom of public officials to display religious symbols* [online]. Portland: Intersentia [cit. 2017-10-10]. ISBN 9781780681191.
30. ROSE, David, 1995. *Folens photopack: Sikhism* [online]. Dunstable: Folens [cit. 2017-11-24]. ISBN 9781852767693.

Internetové zdroje

31. BERRY, Stephanie, 2014. S.A.S. v France: Does Anything Remain of the Right to Manifest Religion? In: EJIL: Talk! [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/sas-v-france-does-anything-remain-of-the-right-to-manifest-religion/>.
32. DANIEL, Bartoň, 2017. Zákaz nošení náboženských symbolů na pracovišti dle Soudního dvora EU. In: *Jiné právo* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2017/03/zakaz-noseni-nabozenskych-symbolu-na.html>.
33. HOWARD, Erica, 2014. S.A.S. v France: Living Together or Increased Social Division? In: *EJIL: Talk!* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/s-a-s-v-france-living-together-or-increased-social-division/>.
34. Information: Face cover ban in Austria, 2017. In: *Europe Integration Foreign Affairs: Federal Ministry Republic of Austria* [online]. Wien [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Reise_Aufenthalt/Mehrsprachige_Information_Vollverschleierungsverbot.pdf.
35. Mezinárodní právo, 2016. In: *European Justice* [online]. [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://e-justice.europa.eu/content_international_law-10-cs.do.
36. *Oxford Dictionaries: Definition of Secular* [online], 2017. [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/secular>.
37. *Oxford Dictionaries: Definition of Crucifix* [online], 2017. [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/crucifix>.
38. Pussy Riot protesters arrested in Marseille, 2012. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/19/pussy-riot-protesters-arrested-marseille>.
39. SUNDKVIST, Nanna, 2010. *The Wearing of Religious Symbols at the Workplace in Sweden* [online]. Lund [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1713352>. Master Thesis. Faculty of Law, University of Lund.

Právní předpisy

40. Bavorský zákon Schulordnung für die Volksschulen in Bayern.
41. Belgický zákon ze dne 1. července 2011, který zakazuje zahalování na veřejnosti.
42. Bristký zákon Equality Act 2006.
43. Britský zákon Human Rights Act 1998.
44. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.
45. Francouzský zákon Loi de 1905.
46. Francouzský zákon č. 2010-1192 ze dne 11. října 2010, který zakazuje zahalování na veřejnosti.
47. Listina základních práv Evropské unie.
48. Nizozemský zákon Algemene Wet Gelijke Behandeling.
49. Race Relations Act 1976.

50. Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.
51. Smlouva o Evropské unii.
52. Smlouva o fungování Evropské unie.
53. Švýcarský zákon o veřejném vzdělávání.
54. Ústava Francie.
55. Ústava Italské republiky.
56. Základní zákon Spolkové republiky Německo.
57. Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).

Rozsudky a rozhodnutí

58. Rozhodnutí EKLP ze dne 12. července 1978 ve věci *X. proti Spojenému království*, stížnost č. 7992/77.
59. Rozhodnutí EKLP ze dne 5. prosince 1978 ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království*, stížnost č. 7050/7.
60. Rozhodnutí EKLP ze dne 22. února 1995 ve věci *Van den Dugen proti Nizozemsku*, stížnost č. 22838/93.
61. Rozhodnutí Komise pro rovné zacházení Nizozemska ze dne 21. června 2011, zn. 2011-95.
62. Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 15. února 2001 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.
63. Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 24. ledna 2006 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *Kurtulmuş proti Turecku*, stížnost č. 65500/01.
64. Rozhodnutí senátu ESLP ze dne 11. ledna 2005 o nepřipustnosti stížnosti ve věci *Phull proti Francii*, stížnost č. 35753/03.
65. Rozhodnutí senátu ESLP o nepřipustnosti stížnosti ze dne 4. března 2008 ve věci *El Morsli proti Francii*, stížnost č. 15585/06.
66. Rozhodnutí senátu ESLP o nepřipustnosti stížnosti ze dne 13. listopadu 2008 ve věci *Mann Singh proti Francii*, stížnost č. 24479/07.
67. Rozsudek ESLP ze dne 11. července 2017 ve věci *Belcacemi a Oussar proti Belgii*, stížnost č. 37798/13.
68. Rozsudek ESLP ze dne 7. prosince 1976 ve věci *Kjeldsen, Busk, Madsen a Pedersen proti Dánsku*, stížnost č. 5095/71; 5920/72; 5926/72.
69. Rozsudek ESLP ze dne 25. února 1982 ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království*, stížnost č. 7511/76.
70. Rozsudek ESLP ze dne 25.5.1993 ve věci *Kokkinakis proti Řecku*, stížnost č. 14308/88.
71. Rozsudek ESLP ze dne 27. června 2000 ve věci *Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Francii* stížnost č. 27417/95.
72. Rozsudek ESLP ze dne 29. dubna června 2002 ve věci *Pretty proti Spojenému království*, stížnost č. 2346/02.

73. Rozsudek ESLP ze dne 13. prosince 2001 ve věci *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldávii*, stížnost č. 45701/99.
74. Rozsudek ESLP ze dne 13. února 2003 ve věci *Refah Partisi (Strana blahobytu) a další proti Turecku*, stížnost č. 41340/98, 41342/98, 41343/98 et al.
75. Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 10. listopadu 2005 ve věci *Leyla Şahin proti Turecku*, stížnost č. 44774/98.
76. Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 18. března 2011 ve věci *Lautsi proti Itálii*, stížnost č. 30814/06.
77. Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013 ve věci *Eweida a další proti Spojenému království*, stížnost č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.
78. Rozsudek ESLP (Velký senát) ze dne 1. června 2014 ve věci *S.A.S. proti Francii*, stížnost č. 43835/11.
79. Rozsudek ESLP ze dne 25. listopadu 2015 ve věci *Ebrahimian proti Francii*, stížnost č. 64846/11.
80. Rozsudek Federálního ústavního soudu SRN ze dne 16. května 1995, zn. BVerfGE 93, 1.
81. Rozsudek Federálního ústavního soudu SRN ze dne 24. září 2003, zn. BVerfGE 108, 282.
82. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 19. září 2017, sp. zn. 12 Co130/2017.
83. Rozsudek Obvodního soudu ve Stockholmu ze dne 11. června 1987, zn. T 3-107-86.
84. Rozsudek Odvolacího pracovního soudu Spojeného království ze dne 30. března 2007 ve věci *Azmi v Kirklees Metropolitan Borough Council*, zn. EAT/0009/07.
85. Rozsudek Pracovního soudu v Tongeren ze dne 2. ledna 2013, zn. AR 11/2142/A, 2013/4, 109.
86. Rozsudek Pracovního soudu Spojeného království ze dne 29. května 2008 ve věci *Noah v Desrosiers t/a Wedge*, zn. ET/2201867/07.
87. Rozsudek Pracovního soudu Švédska, zn. AD 1986:11.
88. Rozsudek SDEU ze dne 14. března 2017 ve věci *Achbita proti G4S Secure Solutions*, zn. C-157/15.
89. Rozsudek SDEU ze dne 14. března 2017 ve věci *Bougnaoui a ADDH proti Micropole SA*, zn. C-188/15.
90. Rozsudek Sněmovny lordů ze dne 22. března 2006 ve věci *R (Begum) v Governors of Denbigh High School*.
91. Rozsudek Vrchního soudu Spojeného království ze dne 16. června 2007 ve věci *R (Playfoot) v Governing Body of Millais School*.
92. Rozsudek Vrchního soudu Spojeného království ze dne 29. července 2008 ve věci *R (Watkins – Singh) V Governing Body of Aberdare Girls' High School*.

Seznam zkratek

BA	British Airways
EKLP	Evropská komise pro lidská práva
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
FÚS	Federální ústavní soud SRN
Listina EU	Listina základních práv Evropské unie
OSN	Organizace spojených národů
SDEU	Soudní dvůr Evropské unie
SEU	Smlouva o Evropské unii
SFEU	Smlouva o fungování Evropské unie

Abstrakt

Otázka náboženských symbolů v evropském veřejném prostoru se stala předmětem častých diskuzí právníků, politiků, sociologů, ale také laické veřejnosti. Tato diplomová práce se pokouší přispět těmto diskuzím komparací judikatury evropských soudů v případech týkajících se náboženských symbolů. Za tím účelem práce analyzuje právní prameny poskytující ochranu náboženské svobody a jednotlivá rozhodnutí evropských soudů ohledně přítomnosti náboženských symbolů na veřejnosti.

Tato práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola podává detailní analýzu ochrany náboženské svobody v Evropské úmluvě o ochraně základních práv a svobod a v primárním právu Evropské unie. Dále vysvětluje principy sekularismu a neutrality státu a popisuje modely vztahů státu a náboženství v Evropě.

Kapitola druhá obsahuje úvod do problematiky náboženských symbolů na veřejnosti. Je zde vysvětlen pojem „náboženský symbol“ a „veřejnost“ z právního hlediska. Dále se zaměřuje na omezení náboženských symbolů na veřejnosti a zákazy zahalování přijaté v některých evropských státech.

Ve třetí kapitole jsou představeny případy náboženských symbolů ve veřejných školách. Většina evropských států má zájem na zachování nábožensky neutrálního prostředí ve školách, a z toho důvodu zde nacházíme množství případů zákazů náboženských symbolů. Jsou zde diskutovány kontroverzní případy křížů ve státních školách a případy náboženských oděvů učitelů a žáků.

Náboženskými symboly na pracovišti se zabývá kapitola čtvrtá. Na pracovišti často dochází ke střetům mezi náboženskými zájmy zaměstnanců a jinými zájmy zaměstnavatelů či ostatních spolupracovníků. Kapitola se proto zabývá zákazy nošení muslimských šátků v práci i jiných náboženských jako křesťanských křížů či sikhských turbanů.

Poslední kapitola je věnována omezením náboženských symbolů na veřejnosti z důvodu veřejné bezpečnosti. Případy zahrnuté do první podkapitoly se zabývají sloužitelností náboženských symbolů s bezpečnostními kontrolami a oficiálními fotografiemi sloužícími ke zjišťování totožnosti. Druhá podkapitola je zaměřena na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v případech zákonů zakazujících zahalování na veřejných místech.

Abstract

The issue of religious symbols in European public has become very often discussed by lawyers, politicians and sociologists as well as by the lay public. This diploma thesis is trying to contribute to these discussions by comparison of case-law of European courts in the cases concerning religious symbols. The thesis therefore analyses the legal sources providing protection of religious freedom and the individual decisions of European courts regarding the presence of religious symbols in public.

The thesis is divided into five chapters. The first chapter is providing the detailed analyse of the protection freedom of religion in European Convention on Human Rights and in the primary law of European Union. Then, it explains the principles of secularism and state neutrality and describes the models of relations between state and religion in Europe.

The chapter two contains the introduction to the issue of religious symbols in public. The notion of “religious symbol” and “public” in the context of law is explained there. Further, it focuses on the limitations of religious symbols in public and the prohibition of concealment enacted in some of European countries.

In chapter three, the cases of religious symbols in public schools are presented. The majority of European states has an interest in preserving the religiously neutral environment at schools and therefore many cases of prohibition of religious symbols could be found there. The controversial cases of crucifixes in states schools and cases of religious garment worn by teachers and pupils are analysed there.

Religious symbols at the workplace are discussed in the chapter four. At the workplace, the religious interests of employees often clash with the different interests of employer or other co-workers. Therefore, the chapter deals with the prohibitions of the wearing of Islamic headscarf at work as well as other religious symbols such as Christian crosses or Sikh turbans.

The last chapter is considering the limitations of religious symbols in public for the reasons of public safety. The cases included in the first subchapter are dealing with the compatibility of religious symbols with security checks and official photographs for identification purposes. The second subchapter focuses on the decisions of European Court of Human Rights in cases of laws prohibiting the concealment in public places.

Klíčová slova

Náboženské symboly, náboženská svoboda, Evropský soud pro lidská práva.

Key Words

Religious symbols, freedom of religion, European Court of Human Rights.

Název práce v anglickém jazyce

Religious symbols in the case-law of European courts